

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**GÖÇER AŞİRETLERİNİN GÜNDELİK HAYATA
TUTUNMA STRATEJİLERİ (BATMAN ÖRNEĞİ)**

**MEDYA TÜRK
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN
DOÇ.DR. FERHAT TEKİN**

KONYA-2020

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğren çin	Adı Soyadı	Medya TÜRK		
	Numarası	17810301031		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/ Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ferhat TEKİN		
Tezin Adı	GÖÇER AŞİRETLERİNİN GÜNDELİK HAYATA TUTUNMA STRATEJİLERİ (BATMAN ÖRNEĞİ)			

Bu tez çalışması, göçebeliği bir yaşam tarzı olarak benimseyen koçerlerin gündelik hayatlarının sosyolojik perspektifle irdelemeyi amaçlamaktadır. Temel ekonomik faaliyeti hayvancılık olan koçerler, akrabalığa dayalı büyük bir sosyal örgütlenme biçimi olan *aşirete* bağlı topluluklar olarak tanımlanmaktadır. Çalışma da Aliki ve Dudêran aşiretine bağlı koçerlerin genel olarak sosyoekonomik ve sosyokültürel yapısı, özelde de gündelik yaşamları çözümlenmeye çalışılmıştır. Göçebe hayatı, teorik ve uygulamalı boyutta ele alınmıştır. Birinci bölümde toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak aşiret sistemi ve alt birimleri, göçebe aşiret sisteminde sosyal ilişkiler, akrabalık ilişkileri, cinsiyet rolleri ve evlilik formları, ekonomik yapı gibi başlıklar teorik olarak tartışılmıştır. İkinci bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemine dair ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Nitel araştırma yöntemi kapsamında, 16 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme formu çerçevesinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Aliki ve Dudêran aşiretine bağlı koçerlerin sosyoekonomik, sosyokültürel yapısı ile gündelik yaşamlarında karşılaştıkları güçlüklerle mücadelelerine dair bilgilere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koçer, Aşiret, Dudêran, Aliki, Göçebelik.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

ut ho r s	Name and Surname	Medya TÜRK		
	Student Number	17810301031		
	Department	Sociology/Sociology		
	Study Programme	Master’s Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Associate Professor Ferhat TEKİN		
Title of the Thesis/Dissertation	The Strategies of Nomadic Tribes to Hold on to Everyday Life (The Case Of Batman)			

This thesis study aims to examine the daily lives of koçers who adopt nomadism as a lifestyle with a sociological perspective. Koçers, whose main economic activity is animal husbandry, are defined as communities attached to *aşiret* (clan), which is a large form of social organization based on kinship. In the study, the socioeconomic and sociocultural structure of the koçers of the Aliki and Dudêran tribes in general and their daily lives in particular were tried to be analyzed. Nomadic life is discussed in theoretical and practical dimensions. In the first chapter, the tribal system and its subunits as a form of social organization, social relations in the nomadic tribal system, kinship relations, gender roles and marriage forms, and economic structure are discussed theoretically. In the second part, detailed information about the subject, purpose, importance and method of the research is given. Within the scope of qualitative research method, interviews were conducted with 16 people within the framework of semi-structured interview form. In the research, information about the socioeconomic and sociocultural structure of the koçers of the Aliki and Dudêran tribes and their struggle with the difficulties they face in their daily lives were obtained.

Key Words: Koçer, Clan, Dudêran, Aliki, Nomadism

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIM.....	4
1.1. Göç ve Göçebeliğe İlişkin Kavramsal Tartışmalar	4
1.2. Toplumsal Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Aşiret Sistemi.....	8
1.3. Aşiretin Alt Birimleri.....	11
1.3.1. Hane/ Mâl.....	12
1.3.2. Babık/ Mâlbat/ Zoma.....	14
1.3.3. Kabile	14
1.4. Hiyerarşik Bir Örgütlenme Olarak Koçer Aşiretler	15
1.4.1. Aşiret lideri	17
1.5. Koçer Aşiret Sisteminde Sosyal İlişkiler	20
1.5.1. Koçer Aşiretlerde Akrabalık İlişkileri	20
1.5.2. Koçer Aşiretlerde Cinsiyet Roller ve Evlilik Formları	22
1.5.2.1. Amcakızı Evliliği	23
1.5.2.2. Berdel Evliliği.....	25
1.5.2.3. Kayın-Yenge Evliliği.....	26
1.5.2.4. Aşiret Dışı Evlilikler	26
1.6. Koçer Aşiretlerde Toprak ve Mülkiyet.....	27
1.7. Koçer Aşiretlerde Ekonomik Yapı.....	30
1.8. Osmanlı'da Göçer Aşiretler ve İskân Politikaları.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	38
2.1. Araştırmanın Konusu	38
2.2. Araştırmanın Amacı	39
2.3. Araştırmanın Önemi	40
2.4. Araştırmanın Metodolojisi	40
2.4.1. Evren ve Örneklem	42
2.4.2. Veri Toplama Teknikleri ve Analizi	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	45
3.1. Demografik ve Sosyoekonomik Bilgiler	46
3.2. Koçerlerin Gündelik Hayatının Analizi	48
3.2.1. Koçerlerin Yaylak ve Kışlaklara Göç Etme Süreci	48
3.2.2. Koçerlerin Gündelik Hayatı	56
3.3. Koçerlerin Yaşam Alanları ve Barınaklara Dair Tespitler	59
3.4. Koçerlerin Ekonomik Faaliyetleri ve Mülkiyet İlişkileri	61
3.5. Koçerlerde Aile Yapısı ve Evlilik Usulleri	64
3.6. Koçerlerde Akrabalık ve Diğer Aşiretlerle İlişkiler	69
3.7. Koçerlerde Sosyokültürel ve Dini Hayat	70
3.8. Koçerlerde Eğitim ve Sağlığa İlişkin Tespitler	73
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	77
5. KAYNAKÇA	83
6. EK 1: MÜLAKAT SORULARI	89
7.EK 2: KOÇERLERİN GÜNDELİK HAYATI VE GÖÇ YOLCULUKLARINDAN KESİTLER	92

ÖN SÖZ

Aşiretler, Anadolu’da göçer ve yerleşik halde bulunan, farklı devletler bünyesinde varlığını günümüze kadar sürdüren, belli bir bölgede ekonomik, sosyal, siyasal birçok alanda nüfuz etme özelliğinden dolayı sosyolojik manada irdelenmesi gereken konuların başında gelmektedir. Türkiye’de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde belirli oranlarda nüfuz alanı olan bu yapı, modernleşme, kentleşme ve teknoloji gibi faktörlerin etkisiyle çözülmekte ve çoğu aşirete mensup insanlar kentlere yönelerek bu yapıyı kentlerde farklı formlar altında sürdürmektedir. Buna karşın bazı aşiretlere bağlı göçebeler ise yaylak ve kışlaklar arasında süren bir hayat mücadelesini modernleşme ve kentleşmenin çekici faktörlerine rağmen devam ettirmektedir. Kent yaşamından uzak geleneksel bu yapı ve ilişki biçimlerinin irdelenmesi ise göçebelerle ilgili toplumsal yapının çözümlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Batman yöresinde bulunan Dudêran ve Alikî aşiretlerine mensup koçerlerin gündelik hayatı, aile yapısı, sosyoekonomik ve sosyokültürel özellikleri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ilgili literatürün taranması ve alan araştırması ile koçer kültürüne dair bilgiler elde edilmiştir.

Araştırma konusunun seçimi ve çalışmanın sürdürülmesi konusunda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ferhat Tekin’e ve bu yolda her an desteklerini esirgemeyen başta eşim olmak üzere geniş ailemin tüm fertlerine teşekkür ederim.

Medya TÜRK

GİRİŞ

Göç sonuçları itibariyle göç edenler kadar göç edilen yerde bulunanları da birçok alanda etkileyen bir hareketliliğin adıdır. Bazen tek bir kişi tarafından gerçekleştirildiği gibi kimi zamanlar da kitlesel olarak gerçekleştirilebilen bu hareketlilik, tarihin her döneminde başta ekonomik olmak üzere, sosyal, siyasal, kültürel bir takım kaygı ya da beklentilerden dolayı gerçekleştirilmiş/gerçekleştirilmektedir. Göç, bir yerleşim yerinden ayrılıp başka bir yerleşim yerine yerleşme hareketliliğidir. Bu mekânsal değişiklik beraberinde sosyoekonomik ve sosyokültürel açılardan farklı sonuçlar doğurmaktadır. Göç, insanlık tarihi kadar gerilere götürülebildiği için Liang (2007: 487) da dünya tarihini, göç eden ve yerleşen insanın tarihi olarak ifade etmektedir.

Bu hareketlilik bireysel ya da kitlesel bir biçimde gerçekleşebileceği gibi irade açısından gönüllü veya zorunlu olarak (Akkayan, 1979: 22) da gerçekleşebilmektedir. Göç, sadece yaşanan fiziksel mekânın değiştirilmesi değil sosyal yapının bütün unsurlarını da dönüştüren önemli bir sosyal olgudur (Adıgüzel, 2016:1-2). Bu hareketlilik, başta aile ve ekonomi olmak üzere diğer tüm kurumlara farklı oranlarda etki ederek bir değişim/dönüşüm sürecinin de sebebini oluşturmaktadır. Bu süreci belli bir süre ya da hayat boyu deneyimleyen bireyler ise göçebe/göçer/koçer¹ gibi kavramsallaştırmalarla ifade edilmektedir.

Göçebe ve/veya göçebelik ise bütün bir yıl sabit bir yerde yaşamayan, durmadan hareket halinde olan gruplar için kullanılan terimlerdir (Biçim, 2012: 20). Göçebelikte yapılan işe bağlı olarak coğrafik bir uyum da gerekmektedir. Örneğin; hayvancılık yapan göçebeler hayvanlarının beslenme ve barınma ihtiyacına göre mekân seçimi yapmakta ve çadırlarını hayvanlarının ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yerlere kurmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde göçebe bir hayat

¹ Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşayan ve göçebe bir hayat tarzını sürdüren Kürt göçerlere verilen addır. Bu topluluklar, antropolojik ve etnografik olarak kendilerini koçer olarak tabir ettiklerinden dolayı bu çalışma boyunca *Koçer* tanımı kullanılmaktadır.

tarzını sürdüren *koçerler*, hiyerarşik bir sistem olan aşiretlerin birer alt birimini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, koçerlerin gündelik hayat pratiklerinin analiz edildiği bu çalışmada aşiret yapısına ilişkin bazı temel açıklamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Aşiret, kan bağları ile birbirine bağlı, sistematik örgütlenen, sosyal ilişkileri güçlü, dayanışmaya dayalı ve politik özellikleri olan insan topluluklarıdır. Aşiret, temelinde göçebe bir yapıya sahipken, tarımın gelişmesi, mülkiyet hakkının getirilmesi ve modernizmin sonuçları gibi yeni yaşam şekilleri göçebe aşiret topluluklarının bir kısmında yerleşik hayata geçilmesine sebep olmuştur. Gerek göçer gerekse yerleşik hayata geçmiş aşiretlerin yapısına dair çalışmalar, sosyolojik manada önem arz etmektedir.

Türkiye’de göçer aşiretler hakkında yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında sosyolojik analize tabi tutulan aşiretlere mensup koçerler içerisinde kente yerleşenlerle ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmada ise halen göçebeliği sürdüren, Dudêran ve Alikî aşiretine mensup koçer topluluklarının sosyoekonomik ve sosyokültürel yapısı analiz edilerek, gündelik yaşam pratikleri üzerinden hayata tutunma stratejilerine odaklanılmaktadır.

Bu araştırmanın temel sorusu, Dudêran ve Alikî aşiretine bağlı koçerlerin kente yerleşmek yerine neden göçebeliği sürdürdükleri, varsa karşılaştıkları güçlükler ve hayata tutunma stratejilerinin neler olduğu şeklinde ifade edilebilir. Bu çerçevede bölgenin toplumsal yapısında temel bileşenler olarak görülen aşiretler ve göçebelere dair analitik çözümlemeler geliştirme gayesi çalışmanın özgünlüğünü göstermektedir.

Çalışma genel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde koçer (Kürt+göçebe) aşiretlerin sosyolojik analizine ilişkin bir çerçeve yer almaktadır. İlk olarak göç, göçebelik, aşiret sistemi ve aşiretin alt birimlerine dair bilgiler paylaşılmaktadır. Ardından koçer aşiretlerde sosyal ilişkiler, cinsiyet rolleri ve evlilik formları, toprak mülkiyet ve ekonomik yapı gibi bileşenlere değinildikten sonra bölümün sonunda Osmanlı’da koçer/göçer aşiretler ve iskân politikalarına kısaca değinilmektedir. Tüm bu alt başlıklar, koçer aşiret yapısını anlamaya dönük bir arka plan oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, araştırma yöntem ve tekniklerine dair genel bir çerçeve sunulmaktadır. Araştırmanın hangi amaçla yapıldığı ve önemine değinildikten sonra yönteme dair (veri toplama teknikleri, evren ve örneklem) bilgiler yer almaktadır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümde ise araştırmada elde edilen veriler belirli temalar altında yorumlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIM

1.1. Göç ve Göçebelğe İlişkin Kavramsal Tartışmalar

Göç olgusuna ilişkin birçok tanım bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu (2005: 769)'na göre göç; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret anlamlarına gelmektedir.

Göç, coğrafi yer değiştirme olayıdır (Akkayan, 1979: 21). İnsan gruplarının birlikte veya ayrı ayrı sınırları belli bir yerleşim yerinden yakın veya uzak yerleşim yerlerine yönelen coğrafi ve sosyal hareketliliğin adıdır (Bal, 2011: 92). *Nüfus Bilim Sözlüğü* (Üner, 1972: 77) ile *Kent bilim Terimleri Sözlüğü*'nde (Keleş, 1998: 58) iç göç, yerleşmek amacıyla ülke içinde bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine doğru gerçekleştirilen nüfus hareketliliği olarak tanımlanırken dış göç ise bir ülkeden bir başka ülkeye nüfus hareketliliği şeklinde tanımlanmaktadır.

Başta ekonomik olmak üzere sosyal, kültürel, siyasal ve güvenlik kaygısı gibi sebepler insanların bulundukları mekânı terk etmelerinin temel gerekçelerini oluşturmaktadır (Ekici & Tuncel, 2015: 10). İnsanlar bazen çalışmak, iş aramak ve daha konforlu bir hayat sürdürebilmek için gönüllü olarak doğup büyüdükleri yerlerden ayrılırken bazen de savaşlar, baskılar, sürgünler veya doğal afetler gibi zorunlu sebeplerle yaşadıkları yerlerden göç etmektedir (Adıgüzel, 2016: 1).

Toplumsal yapının kurucu öğelerinden sayılan nüfus ve bu nüfusun hareketliliği, toplumsal yapıyı sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlarıyla değiştiren bir harekettir (Bayhan, 1997: 178; Özer, 2004: 13). Bazen tek bir sebebe bazen de birden fazla sebebe bağlı olarak gerçekleşmekte; statik olmaktan ziyade, sebepleri ve sonuçları itibarıyla dinamik bir süreci ifade etmektedir (İçduygu & Ünalın, 1998: 38). Birey ve/veya kitleler bu hareketlilik sonucunda ulaştıkları yerde inanışları, düşünceleri ve yaşam tarzları bakımından birçok değişime uğrayabilmekte veya etkileşim sürecinde çeşitli değişikliklere sebep olabilmektedir.

Göç, ekonomik, sosyal, siyasal ve teknolojik gibi sebeplerden kaynaklı bir olgudur. Göçe sebep olan unsurlar, göç süreci ve sonrasındaki gelişmeleri de büyük ölçüde etkilemektedir. Ekonomik sebepli göçler, siyasi gerekçeli göçlerden farklı bir sürecin işlenmesine sebep olabileceği gibi farklı ekonomik, sosyal ve siyasi sonuçların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Ekici & Tuncel, 2015: 14). Kişilerin bir yerden başka bir yere göç etme sebepleri sayısız denecek kadar çok ve karmaşıktır. Ancak tarihin her döneminde ekonomik faktörler daha baskın bir unsur olmuştur. İnsanların daha iyi bir iş araması, ailelerin maddi şartlarını geliştirme isteği gibi etkenler göçün ana sebeplerini oluşturmaktadır (Fichter, 2012: 181-182). Bu bağlamda göç, sebep ve sonuçları itibarıyla dinamik bir sürecin adı olmakla beraber, toplumsal yapıyı oluşturan kurumlar ve ilişkilerde bir takım değişimlere de sebep olabilmektedir.

Sosyolojide, toplumları ve toplumsal yapıyı tanımlamaya yönelik farklı teoriler geliştirilmiştir. Geleneksel toplumlarda tanımlamalar çoğunlukla kırsal-kentsel yapıya da göçebe-yerleşik toplum tanımlamaları üzerinden devam ederken, günümüzde farklı perspektiflerden yapısal tartışmalar bu kavramsal farklılık ve modellemeler içinde yer edinmiştir.

Sosyolojinin kurucularından kabul edilen İbn-i Haldun'un toplum tipleri ve evrimine dair görüşleri kendinden sonra bu alanda çalışmalar yürüten sosyal bilimciler için ilham kaynağı olmuştur. Haldun (2004), "bedevi" ve "hadari" olmak üzere iki ayrı toplum tiplemesi yapmıştır. İbn-i Haldun topluluk halindeki yaşam tiplerini altı alt bölümde sıraladıktan sonra bedevi toplumunun yaşamı olarak tanımladığı (El-Umranu'l-Bedevi), bedevi kabileler ve barbar toplumlara ikinci sırada yer vermektedir. Daha sonra dördüncü sırada ise şehir toplumunun yaşamı olarak tanımladığı (El-Umranu'l-Hadari}, ülkeler ve şehir topluluklarına değinmektedir (Haldun, 2004: 75). Bu iki tipleme genel olarak kır ve kent kavramlarına karşılık gelmektedir. İbn-i Haldun, kır yaşantısını sürdüren toplumları göçebe, kent yaşantısını sürdüren toplumları ise yerleşik olarak adlandırır. Bu şekilde tanımlanmaları aynı zamanda ekonomik faaliyetleriyle ilişkilidir. İbn'i Haldun (2004: 157)'a göre, "geçimlerini ziraat ve hayvancılıkla sağlayanlar mecburen

badiyelere (bedevilik hayatına) yönelirler. Çünkü ekebilecekleri ve hayvanlarını otlatabilecekleri geniş alanları kentlerde değil ancak badiyelerde bulabilirler.”

İbn-i Haldun, şehirli olmayı medeni olmakla eş değer görür. Medeni insanlar diye kastettiği, şehirlerde ve kentlerde yaşayanlardır. Bu insanlardan bazıları geçimlerini ticaretle sağladıklarından kazançları ve yaşamları badiyelerde yaşayanlardan daha yüksek ve konforludur (Haldun, 2004: 157-158). Bu açıklamalar doğrultusunda toplumsal yaşamın evrimi göçebelikten yerleşikliğe, kır toplumundan kent toplumuna doğrudur. Kişisel özellikler sonradan kazanılmıştır ve toplumlar yaşadıkları coğrafyanın iklimsel özellikleriyle karakteristik özellikler edinmiştir (Uygun, 2008: 19).

Göçebelikte yapılan işe bağlı olarak coğrafi uyum gerekmektedir. Örneğin hayvancılık yapan göçebeler hayvanlarının beslenme ve barınma ihtiyacına göre yer belirler ve çadırlarını o yere kurarlar. Tarımla uğraşan göçebeler iklim şartlarına göre, ticaret yapanlar ise alım-satım işlerini yaptıkları bölgeye yakın yerlere göre yerleşirler. Yıllık yağış miktarının yeterli olmadığı ve kıtlığa rağmen, çöl ve bozkır arazisi hem ticarete hem çobanlığa hem de hayvancılığa müsait olduğu takdirde geniş ölçekte otlakların bulunduğu bölgelerde bir iktisadi faaliyet tarzı olarak kendini gösterir (Sayılır, 2012: 566).

Türkiye’de yaylacılık üzerine yapılan ilk çalışmalardan biri Hütteroth’un Güneydoğu Toroslardaki dağ göçebeleri çalışmasını tetkik eden Denker (1959: 136-137), göçebeliği ana hatlarıyla 3 kategoride sıralar:

1. Yer değişikliğinin ve göçlerin büyük mesafelerde gerçekleştirildiği klasik olarak en büyük örneğinin Arap yarımadasında ve Kuzey Afrika’da görüldüğü “horizontal göçebelik”
2. Dağlık bölgelerde farklı şekilde gelişen, kışlık otlaklardan yazın dağların yüksek yerlerine göç edilerek gerçekleştirilen “dağ göçebeliği”
3. Göçebe hayattan yerleşik hayata geçiş olarak bilinen ara tip olan göçebe hayvancılık.

Ticari bir amaç taşıyan, sürü sahibinin yerleşik hayat sürdüğü ancak ücretli çobanlar ile yapılan bir diğer göçebe hayvancılık *transhüman*'tır. Bu göçebelikte, çobanların refakatçılığı ile hayvanlar yaylak ve kışlaklara yazın yüksek serin bölgelere, kışın ise sıcak vadilere göç ederler. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki birçok çobanlık ve göçerlik tanımı vardır ve her bir göçebelik çeşidi gerek ekonomik gerek yaşam tarzları veya özel sebeplerden dolayı birbirinden ayrılmaktadır. Bu çalışmada da görüleceği üzere görüşme yapılan koçerlerin bir kısmı sürüsünün çobanlığını kendisi yaparken, bir kısmı ise ücretli çoban tutmaktadır. Dolayısıyla bu durum *transhüman* gibi algılanmamalıdır. Sürünün sayıca fazla olması ve göçer ailelerin çobanlık yapabilecek birey sayısında yetersiz kalması ücretli çoban tutmayı gerekli kılmaktadır.

Kır hayatına benzer ve çoğu yerde de farklı ilişkiler biçiminde örgütlenen göçerlik, çoğu zaman nostalji ve pastoral hayat ile özdeşleşmiştir. Literatürde “*pastoral nomadism*” olarak da geçen göçebe çobanlık, her mevsim farklı dağlardan, çadırlarda tüm aile fertleriyle yaşayan, gelirlerini hayvancılıktan elde ettiği ürünlerle kazandıkları bir göçebelik türüdür.

Bu yaşam tarzını sürdüren bireylere göçebe terimi dışında göçer, göçerevli, göçkün, göçkuncü de denmektedir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşam pratiklerini gerçekleştiren göçerlerin “*Kürt+göçebe*” olması özellikle kendilerinin koçer adı almalarında etkin rol oynar. Koçerlerin yaşam tarzları sürekli bir hareketliliğe bağlı olarak sürdürülmektedir. Bu hareketliliğin sebebi hayatlarının merkezine aldıkları hayvancılık iken, hayvanlarının bakımını daha kolay gerçekleştirmek amacıyla sürekli yeni otlak arayışları koçerlerin toprağa bağlı kalmadan yaşamalarını zorunlu kılmaktadır. Tam göçebe veya yarı göçebelik yapan koçerler, Kürt etnisitesine mensupturlar ve toplumsal yapı olarak aşiret şeklinde örgütlenmişlerdir (Dağ, 2019: 27). Kati kurallı bir otorite etrafında itaatkâr kalan aşiretlilerin günümüzdeki yansıması, daha esnek kurallı ve daha küçük grupların hala bir aşiret adı ile anılmasından ibarettir. Koçer aşiretlerin de bir kısmının yerleşik hayata geçmesi ile modern hayata yüz tutmaları aşiret yapılanmasındaki çözülmeyle beraberinde getirmiştir. Ancak bu çözülmeye rağmen halen bir vaziyet alış biçimi olarak kendilerini aşiret kimliği etrafında tanımlayan ve yerleşik hayata geçmemiş

olan aşiretli koçerlerin olması, bu toplumsal örgütlenme yapısını incelemeyi anlamlı kılmaktadır. Dolayısıyla koçerlerin bir dayanışma biçimi olan “aşiretli olma” bilincinin hiyerarşik yapılanmalarından sosyal ilişkilerine, toprak ve mülkiyet ilişkilerinden ekonomik yapılarına kadar kavramsal tartışmalara ve gündelik yaşam şekillerine sosyolojik perspektifte değinilmesi önemlidir.

1.2. Toplumsal Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Aşiret Sistemi

Ortaçağ İslam düşünürlerinden olan İbn-i Haldun, toplum teorisinde birliktelik ve güçlü olmak anlamına gelen asabiyyet kavramını sosyoloji literatürüne kazandırmıştır. Asabiyyet, toplumların temelini oluşturur. “Dayanışma duygusu”, “grup ruhu”, “sosyal bağlılık”, “grup dayanışması” , “sosyal dayanışma” ve benzeri ifadelerle başka dillere tercüme edilen “asabiyyet” kavramı İbn-i Haldun’a göre bir davranış biçimidir (Arslantürk & Amman, 2000:122). Bununla birlikte İbn-i Haldun’un literatüründe yegâne dayanışma biçimi asabiye değildir. Farklı dayanışma türleri de olmakla birlikte soya dayalı “asabiye” bunların en güçlüsüdür. İbn-i Haldun (2004, 515)’a göre, “nesebe dayanmayan kaynaşma ve birleşmeler, nesebe dayanana göre daha zayıf kalır.” Asabiye türü davranış aynı neslin dayanışma içinde olarak ortak bir idealde buluşmalarıdır. Amaç, güven ve kuvvet ile bir devlet kurmak ve yabancılaştırmaktan uzak durmaktır. Yani Haldun toplum tezahüründe kolektif bir bilinç ile hareket edilmesinin toplumu bir arada tutacağına inanmaktadır. Bir dayanışma biçimi olarak da tanımlayabileceğimiz bu sistemi İbn-i Haldun’da “soy dayanışması” olarak görürüz. Soy dayanışması, aynı soydan gelen insanların birbirlerine olan bağlılığıdır. Bunun doğal bir durum olduğunu belirten Haldun, insanların yakınlarından, akrabalarından birinin haksızlığa uğraması karşısında içlerinde bir eziklik duyduklarını ve bunun etkisiyle hemen yakınlarına yardıma koştuklarını söyler (Uygun, 2008: 41).

Cemaat ve cemiyet tiplerleriyle Tönnies de toplumsal ilişkileri sınıflandırmıştır. Cemaat tipi toplumda, bir lider öncülüğünde ortak duygudaşlık ve yüz yüze ilişkilerin olduğu, dayanışma ile davranışların şekillendiği bir toplumla karşılaşır. Bireyselliğe ve iş bölümüne dayalı cemiyet tipi toplumdan farkı otoritenin cemaat liderinin elinde olmasıdır. Tönnies (2001: 18-19)’e göre cemaat

(Gemeinschaft) ve cemiyet (Gesellschaft) farklı ilişkileri temsil etmektedir. Cemaat gerçektir. Organik, hakiki dayanıklı yaşama araçlarına sahiptir. Bu yönüyle cemaat yaşayan bir organizmadır. Oysa cemiyet (Gesellschaft) öyle değildir. Cemiyet sadece zihinde tasarlanan bir şeydir, bir gerçekliği yoktur. Bu yönüyle hayali veya tasarlanmış bir yapıdır. Cemaat (Gemeinschaft) bildiğimiz bir yerdir ve orada kendi dünyamızdayızdır. Cemiyet (Gesellschaft) ise kamusal alandır, bir nevi dış dünyadır. Oraya girdiğinizde sanki yabancı bir ülkeye girmiş gibisinizdir. Bu dünyada herkes kendi başınadır, eşit bir değiş tokuş olmadığı müddetçe, kimse kimseye karşılıksız bir şey vermek istemez.

Durkheim ise “mekanik ve organik” dayanışma tiplmesiyle toplumsal ahlaki değerleri iki toplum (mekanik ve organik) biçimi üzerinden değerlendirir. Durkheim mekanik ve organik dayanışma şeklinde bir kavram soyutlamasına gider. Ona göre bu kavramlar gerçek dünyada tam olarak yalın halde bulunamasa da oldukça işlevseldir. Biçimlenmemiş örgütlenmemiş toplumlardan çağımızın büyük uluslarına varan devletleri ayırt etmek için gereklidir. Böylece Durkheim’in ifadesiyle toplumsal dayanışmanın iki biçimine ulaşılmış olmaktadır. Birisi bilinçlerin benzerliğine, düşünce ve duyguların ortaklığına dayalı olan, öteki ise tersine, işlevlerde farklılaşmanın ve işbölümünün ürünü olan dayanışma biçimine (Durkheim, 2013a: 179) denk gelmektedir. Birinci tür dayanışmayı “mekanik dayanışma” olarak tanımlayan Durkheim, en iyi biçimiyle çağdaş toplumlarda gözlemlenebilen, buna mukabil işbölümünün çocuğu olan ve bütünü birliğini güçlendirirken bireylere de bağımsızlıklarını bırakan daha üstün nitelikteki dayanışmayı ise “organik” dayanışma olarak (Durkheim, 2013a: 179) adlandırmaktadır.

Durkheim organik dayanışmanın çağdaş toplumlarda organik nitelikte olduğunu, yani bireyler arasındaki işlevsel birbirini tamamlama üzerine kurulduğunu göstermektedir (Durkheim, 2013b: 23). Toplumu bir arada tutan dayanışma türü, ortak yaşam tarzlarına ve otoritelere uyma, sabit ve nispeten değişmeyen kurumlar ile benzerliklere dayanan “mekanik dayanışma”dır. Mekanik dayanışma, ortak yapılan işler ve yardımlaşmaya karşılık gelirken, bu toplum biçiminin her bir üyesi birbirine benzemekte ve geleneksel toplum tipini yansıtan, toplumsal değerleri önde

tutan davranış biçimlerine sahiptir. Organik dayanışmaya geçen toplumlarda ise uzmanlaşma artmaktadır. Uzmanlaşma, büyüyen toplumlarda sosyal dayanışmayı güçlendirmekte ve insanlar karşılıklı dayanışmalar aracılığıyla birbirine bağlanmaktadır (Giddens & Sutton, 2018:155-156).

Toplumsal dayanışma, toplumsal değerlerin ön planda tutulması, kolektif bilinç gibi tüm kavramlar ortak bir amaç etrafında toplanan sosyal grupların örgütlenme biçimlerinin anahtar kelimeleridir. Literatürdeki tartışmalar, genelde toplumsal birliktelik ve dayanışma gruplarının farklı çerçevelerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda aşiret sistemi de toplumsal dayanışma ve kolektif bilinç açısından değerlendirilebilir.

21. yüzyıl her ne kadar bireyselleşmenin egemen kılındığı bir dönem olsa da Türkiye’de aşiret sistemi, birliktelik bağı ile toplumsal gerçeklerden biri olarak hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Türkiye’nin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde halen belli bir nüfuz alanına sahip aşiret sistemi hakkında literatüre bakıldığında yapılan çalışmalar, genellikle aşiretlerin örgütlenme biçimleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmaların ilki Ziya Gökalp’ın *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* adlı eseridir.

Gökalp(2013) ’e göre aşiretler “birbiri içinde bulunan gruplar gibidir. Fakat bu gruplar, bir yandan aileye diğer yandan da siyasal bir kuruluşa benzedikleri için *siyasal aile toplulukları* adını alırlar. Bu gruplar genellikle hakiki yahut hayali bir akrabalığa dayanırlar”. Ona göre aşiret, yılın her mevsiminde göçebe olarak yaşayan, yalnız hayvan üretimiyle uğraşıp öbür sanatlarla asla uğraşmayan, bireyleri soybirliği ve akrabalık bağlarıyla birbirlerine bağlı bulunan ve kendilerine özgü başkanları (aşiret reisi) tarafından yönetilen bir topluluktur.

Yine Kürt aşiretleri hakkında yapılan ilk çalışmalardan bir diğeri ise İsmail Beşikçi’nin *Doğu Anadolu’da Göçebe Kürt Aşiretleri* adlı çalışmasıdır. Beşikçi’ye (1992: 16) göre Kürt göçer aşiretleri, sabit bir konuta ve toprağa bağlı olmadan, tarımsal faaliyetlerin yalnızca küçükbaş hayvancılığı ile uğraşan, hayvanlarına daha iyi otlaklar bulabilmek için mevsim ve bitki örtüsü durumuna göre yaylalara göçüp, daima çadır hayatı yaşayan, az çok kapalı bir ekonomiye sahip, kan akrabalığı ve

birlik duygusu gibi bağlarla birbirine bağlı, daima bir şefe bağlanmayı tercih eden, okuma yazması ve kültür seviyesi düşük, geleneksel bir gruptur.

Kürt aşiretleri ve aşiret reisleri hakkında çalışma yapan Bruinessen (2008: 197) sülaleler halinde örgütlenmeyi göçerler arasında “doğal” bir sosyal örgütlenme biçimi olarak görür. Bu örgütlenme biçiminin temelinde ortak bir ata ve akrabalık olduğunu ifade eder ve aşireti sosyo-politik birim olarak tanımlar. Barth (2001: 16) ise Kürtlerin toplumsal örgütlenmelerini aşiret olarak örgütlenmiş göçebe çobanlardan feodal çiftçilere kadar uzanan yelpazede çeşitlilik gösterdiğini ifade etmektedir.

1.3. Aşiretin Alt Birimleri

Aşiret, sınıf veya kategorik bir tabakalanmadan ziyade çoğunlukla zümreler şeklinde ayrılmış bir organizasyona benzetilebilir. Ancak bu yapısal örgütlenme formunda sosyal olayların yanı sıra ekonomik, kültürel, fiziksel, psikolojik ve hatta siyasal farklılaşmalar gibi ayrımlar görünürdür. Aşiretlerin otorite ilişkilerinin yanı sıra, diğer politik, sosyal, kültürel ve ekonomik değişkenleri de önemli ayrımlar ortaya koyabilmektedir. Bu türlü değişkenler aşiretlerin kendi içerisinde ve diğer aşiretlerle örgütlenme, ilişki aşamalarında da etkilidir. Aşiret içi farklılaşmalar, göçer aşiretlerinde de hissedilen bir olgu olsa da göçerlerin toplumsal yapısı, kendi içinde bütüncül, toplumsal dayanışmaya dayalı bir örgütlenme şeklidir. Dinamik bir topluluk olan göçerler için aşiret sistemi, dışarıdan gelecek tehditlere karşı koruma, içeride sosyal dayanışma ve sosyal kontrolü sağlamak gibi toplumsal yapının varlığını sürdürmesi için gerekli olan birçok işlevi yerine getirmektedir (Yazıcı, 2016: 201).

Aşiret örgütlenmesinin sosyolojik perspektifle ele alındığı çalışmalarda, aşiret içi ayrımlar, aşiretlerin otoriter yapısı, kültür yapılanması, ekonomik ve sosyal ilişkiler, bağlamlarıyla ortaya konulmaktadır. Özellikle aşiretlerin örgütlendiği bölge, mekân, coğrafya bu bağlamda önemli bir yere sahiptir. Aşiretler isimlerini aldığı yer, ata/cet gibi faktörleriyle alt yapısal kavram farklılıkları kazanmaktadır. Bu manada, aşiret örgütlenmesinde; Taifa, tire/tira, ağa, malmezın, mal, bav/bavık, hane gibi

tanımlamalar ekonomik ilişki, kültürel yapılanma, coğrafi mekân bakımından farklı anlamlar kazansa da temel de benzer anlamlara gelebilmektedir. Bölgeler arası değişkenlik gösteren göçerlik ve toplumsal örgütlenme biçimleri çeşitli isimlerle adlandırılmakta ve kendi alt birimlerini oluşturmaktadır. Aşiret ve göçerlik çalışmalarında bu örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır.

Özer (2003: 26) aşiret yapılanmasındaki düzenin en küçük biriminin aile ile oluştuğunu ve sırasıyla çadır, zom, oba, tayfa, kabile, aşiret ve devlet olarak hiyerarşik bir yapılanma ile belli bir düzen içerisinde oluştuğunu ifade etmektedir. Bu birimlerin her birinin bir reisi vardır ve bu reisler aşiret reisine koşulsuz itaat ile bağlıdırlar. Bu itaatkar tutum aşiretin alt birimlerinde de var olan reislere karşı sürdürülmektedir. Nikitin (1976: 91) ise yaylalarda hayvanlarını ortaklaşa otlatan küçük grupları oba olarak tanımlar. Obanın başında topluluğun en zengin ve nüfuzlu üyesi olan obabaşı tüm işlerde yetki sahibidir. Vergi işleri, otlak yerinin seçimi, hayvanların konak değiştirme zamanına kadar tüm kararlar obabaşı tarafından alınmaktadır.

1.3.1. Hane/ Mâl

Bruinessen (2008: 85-99) örgütlenmenin en alt düzeyine haneleri koyar. Bu birim genellikle karı koca ve (evlenmemiş) çocuklardan olmak üzere çekirdek aileden oluşur. Örgütlenmenin en alt düzeyi olan hanede de ortak bir baba-ata, reis konumundadır. Ona göre, aşiretin kendi içinde klan, sülale ve benzeri küçük birimlere ayrıldığını söylerken, bu gibi antropolojik standart terimlerin Kürtlerin toplumsal gerçekliğini açıklamaya yeterli olmadığını, Kürtlerin kendi kullandığı terimlerin ve kullanım biçimlerinin incelenmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca aşiretin kan bağından çok politik önemine vurgu yapan Bruinessen, “hoz”, “bavık”, “mal” gibi küçük birimler için kullanılan terimler haricindeki tüm diğer terimlerin Kürtçe olmayıp yabancı dillerden alınmış olmalarına dikkat çekmiştir.

Hane, en saf anlamıyla yaşanılan ev anlamına gelir. Aşiret örgütlenmesinin en alt birimi olan *hane*, göçer aşiretlerde her ailenin yaşadığı yer olan *çadıra* karşılık gelir. Çadır bir konut biçimidir ve yerleşik toplumlardaki ev karşılığında kullanılmakta olup aile ve haneyi ifade etmektedir (Beşikçi, 1992: 76).

Osmanlı toplumunda hane, “aile” ve “ev” anlamında kullanıldığı gibi, bazen de akraba olmayan birden fazla “aile” den müteşekkil tek bir çatı anlamında da kullanılmaktadır (Karadeniz, 2012: 18). Bu açıdan hane daha çok yaşanılan yeri ifade etse de aşiret arasında sıkça kullanılan “mâl” terimine de karşılık gelmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi *mâl*, hane ve ev anlamıyla beraber sülale anlamını da taşımaktadır. Mâlin sülale anlamında kullanımı, ismi belli bir kadın ya da erkek (çoğunlukla erkek) atadan gelen babasoylu bir akraba topluluğunu belirtir (Yalçın-heckmann’dan akt. Tekin, 2005: 7). Yalçın-Heckmann (2012:133-135), aşiretin en alt düzeyine Bruinessen gibi “hane” ye karşılık gelen “*mâl*” ı koyar. “...*mâlin*, soyu sürdüren kişilere ismini vermiş olan belli bir ataya dayandığı, ancak hiçbir hanenin bu atayla olan soykütüksel bağlantısının izini süremediği, buna ihtiyaç da duymadığı için kısmen sülalenin kısmen de klanın tanımına karşılık gelmektedir”. Heckmann, *mâli* hem sülale hem de klan anlamında kullanarak aşiretli olmanın ilk şartının bir *mâl* üyesi olmak olduğunu belirtir. Heckmann’a göre *mâldan* sonra aşiretin bir alt birimi *mâlların* birleşmesiyle doğan ocak/kabilelerdir. Ona göre, sonraki düzey olan aşiret(eşiret); sülalelere ve aşiretin bölümlerine mensup olan insanların toplamına denir.

Aşiret terminolojisinde *mâl* daha çok güçlü ve itibarlı kişilerin soyundan gelenler için kullanılır (Tekin, 2005: 7). Genellikle aşiret reisleri de *mâl* a sahip aileler içinden çıkar. *Mâl* bu açıdan politik bir güce de sahiptir. Soylu bir *mâla* sahip olma, yönetme özelliğiyle aşiretler arası ilişkilerde rol oynayabilme gibi hususlar, *mâl* içerisinden çıkan reisin taşınması gereken özelliklerdir. Bir *mâl* ne kadar haneye sahipse o kadar politik güce sahiptir. *Mâlin* ortak bir soya dayanması ve aşiretin en temel toplumsal birimi olması dolayısıyla, bir kişinin aşirete mensup olup olmadığını bilmenin en iyi yolu, kişinin hangi *mâla* mensup olduğunu sorgulamaktır (Tekin, 2005: 8). Bu açıklamalar doğrultusunda *Mâlin* aşiret yapılanmasında önemli bir bileşen olduğu söylenebilir.

1.3.2. Babik/ Mâlbât/ Zoma

Mâlların bir araya gelmesiyle oluşan *babik* literatürde *mâlbât* olarak da kullanılmaktadır. Ancak *mâlbât*, *babik* kadar sık kullanılan bir terim değildir. Karadeniz (2012: 21) *mâlbâtın* kullanım yoğunluğunun az olmasını, *mâl* teriminin çoğu kez *mâlbâtı* da anlatmak üzere kullanılması ve birçok aşirette *mâlbâtın* bir ara birim olarak görülmesi olarak açıklamıştır. İki kavramı da *mâldan* ayıran ve aslında *mâlları*, *mâlbât* ve *babik* olarak birleştiren şey, ortak fakat birkaç nesil uzak atadan gelmedir. Tekin (2005: 9), Kürtçede baba kelimesinden türeyen *babik* için Gravi aşiretinin babiklerinden biri olan Gergeri'yi örnek verir. Gergeri şuanki yetişkin nesilden sekiz kuşak ötededir. Dolayısıyla *babikler* aynı soydan gelir ve babasoylu özelliği taşırlar.

Zom ya da *Zoma* ise göçer aşiretlerin çadırlarının bir araya gelmesiyle oluşur. *Zom*, çevre şartlarına adapte olmada, hasım grup topluluklardan gelecek saldırılara karşı koymada birlikte hareket etmenin teminatıdır (Özer, 2003: 27). Beşikçi (1992: 76), Alikan aşiretinde *Zoma*'nın bir reisinin olduğunu ve bu reisin her yıl farklı bir aileden seçilerek değiştiğini söyler. Bunun sebebini ise *zoma* sayısının her yıl değişmesiyle ve farklı ailelerden oluşmasıyla açıklar.

Beşikçi (1992: 76) göçebe Alikan aşireti çalışmasında, Alikan aşiretinin 5 kademedede toplumsal bir örgütlenmeye geçtiğini belirtir. Birincisi *çadır* olan konut tipini, ikincisi *zoma* yerleşme şeklini, üçüncüsü *kabile* kan bağıını, dördüncüsü *aşiret* hısımlığı, beşincisi *ulu kişi* aşiretlerin gelişimi ve büyümesindeki karakteri açıklar. Tüm bu birimler kendi alt birimlerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir.

1.3.3. Kabile

Kabile terimi, sülaleden farklı olmayan bir biçimde ve bazen de *mâlbât* ile aynı anlamda kullanılan; babasoylu bir yapıya işaret eden, en az iki veya daha fazla *mâlbâtı* içeren çok daha geniş bir yapıdır (Karadeniz, 2012: 21). Aşiretin bir alt birimi olan *kabilenin* de bir lideri vardır. Her *kabilenin* liderleri kendi aşiretlerinin liderlerine bağlıdır. *Kabilenin* alt birimlerinin babasoylu olması, kendisinin de kan akrabalığıyla meydana geldiğini açıkça gösterir. Ancak grup sayıları birimlerin

büyümesiyle çoğalır ve evlilikler de farklı gruplar arasında yapıldıkça kan akrabalığının derecesi de değişkenlik gösterir.

Barth (2001: 46-47), aşiretin alt birimi olarak hoz terimini sülaleye karşılık kullanırken, *hoz*un bir üst birimini ise *tire* olarak adlandırır. Ancak Barth her sülaleyi *tire* olarak da görmez; *tire* politik olarak pratikte örgütlenmeyi gerektirir.

Rewanduz bölgesinde Rewanduz Kürtlerinin toplumsal örgütlenmesi ve Kürt aşiretlerin antropolojik bir incelemesini yapan Leach (2001: 34-36), aşiret birimlerinin her birini *taifa* olarak adlandırır. Taifa da kendi içinde *tire* olarak alt düzeylere karşılık gelir. Sıklıkla sülale grubu olarak adlandırılan bu grup, bir klandan sadece büyüklük ve grup içi siyasal uyum bakımından farklıdır. Aşiret özünde siyasal bir grubu tanımlarken, taifa akrabalık grubuna işaret eder. Barth (2001: 47) ise Leach'in bu ayrımını kabul etmez çünkü *taifa* ve *tire* Arapça eş anlamlı kelimelerdir ve *taifa hoz* (aile) için kullanılan Arapça bir terimdir. Leach'in aşireti politik bir grup olarak görüp taifa ve tireyi akrabalıktan gelen gruplar olarak görmesini eleştiren Bruinessen (2008: 104) ise aşiretin alt birimlerinin aşiretten de daha fazla politik bir işlevi olabileceğini, taifa ve tirenin ise tüm üyeleri arasında kan bağı olmadığı gerçeğini Leach'in görmezden geldiğini söyler.

1.4. Hiyerarşik Bir Örgütlenme Olarak Koçer Aşiretler

Gökalp (2013) göçebelerin örgütlenme sebeplerini, coğrafi ve kanuni sebepler olarak ikiye ayırmaktadır. Coğrafi sebeplerin birincisi olan çöl, tam göçebelerle yarı göçebelerin yaşadığı bölgelerdir. İkincisi ise tarıma elverişsiz ve engebeli sarp dağlardır. İltizam usulü, adli kanunlar ve askerlik usulü ise ilkel örgütlenmenin kanuni sebepleri arasındadır. Dolayısıyla vatan ülküsü oluşmayan bu topluluklarda aşirete bağlı, kendi içerisinde dayanışma içinde olan ve sözlü kanunların yer aldığı kan bağıyla genişleyen bir yapılaşma söz konusudur.

Beşikçi(1992: 16)'ye göre göçebe Kürt aşiretlerini diğer göçebe olarak yaşayan topluluklardan ayıran başlıca özelliği, sabit bir konuta ve toprağa bağlı kalmadan tarımsal faaliyetlerin yalnızca küçükbaş hayvancılığı ile uğraşan, hayvanlarına daha iyi otlaklar bulabilmek için mevsim ve bitki örtüsü durumuna göre

yaylalardan steplere, steplerden yaylalara göçüp, daima çadır hayatı yaşayan, az çok kapalı bir ekonomiye sahip, kan akrabalığı ve birlik duygusu gibi bağlarla birbirine bağlı, daima bir reise bağlı kalan, okuma yazması düşük geleneksel bir gruptur. Kısacası hangi açıdan bakılırsa bakılsın konargöçer aşiretlerin; varlığı, hayat biçimleri, ekonomik katkıları, sosyolojik özellikleri, aşiret içi hiyerarşi, töreye dayalı normlar, aşirete bağlılık (aidiyet), yaşam koşullarının oluşturduğu sert mizaçları gibi daha da arttırabileceğimiz hususiyetler temel yönleridir (Uluerler, 2019:158).

Aşiret, kan bağıyla oluşturulan akraba gruplarının oluşturduğu bir birimdir. Bu akrabalık ilişkileri küçük birimlerden büyük birimlere doğru şekillendiğinden hiyerarşik bir sistemi meydana getirir. Geleneksel toplumsal örgütlenmelerde rol ve konum farklılaşması hiyerarşik bir dizge içinde oluşmuştur (Biçim, 2018: 26). Bu örgütlenmenin en temeline geleneksel aile tipi konulduğunda, evi yöneten ve otoriterliği elinde tutan kişinin genelde “baba” olduğu görülür. Daha büyük örgütlenmelerde ise bu figür değişir ve yerine daha kudretli ve kuvvetli kişiler gelir.

Bürokratik sistemde üstten tayin edilen memurlar arasındaki hiyerarşi sürekli artan bir şekilde genişleyen alanları idare eder. Aşiret örgütlenmelerinde de sürekli artan ve aile reisliğinden *mâlların* reisliğine, aşiret liderliğine ve konfederasyonları yöneten liderliğe kadar uzayan hiyerarşik sistem mevcuttur. Bu sistemde yazılı kurallar yoktur ve sürdürülürlüğü örflere - adetlere bağlıdır. Hiyerarşi içerisindeki siyasal konumlarda bulunan bireylerin uyması gereken kurallar kanunlaşmamış, bu kurallar geleneksel olarak tanımlanmıştır (Barth, 2001: 62-67).

Aşiretli doğan her birey, aşiret ideolojisini öğrenir, içinde bulundukları hiyerarşik düzeni tanır ve günlük yaşamlarında da bu düzene uyum sağlar. Kan akrabalığına dayalı toplumsal örgütlenmelerde, topluluğun düzenini bozmayacak ahlak anlayışını üyelerinden beklemektedir. Dolayısıyla kolektif bir kimlik üstlenen aşiretli her birey reislerine ve büyüklerine itaati kendinde zorunlu bir görev olarak bilir. Bu ahlak anlayışı, insan hakları gibi çok daha sonra gelişecek olan kavramlardan uzaktır. Anlamı ve sınırları toplumsal olarak çizilmiş olan ‘kan’ kavramının etrafında hürmet, sevgi, dostluk, düşmanlık, intikam, kıskançlık, korku,

güven, sakınma, kaçınma, hizmet etme, emretme ve kollamanın topluluğu oluşturan kişiler arasındaki dağılımının koşullarını belirler (Kaya, 2015: 67).

1.4.1.Aşiret lideri

Bazı klan ya da sülaleler, askeri veya politik başarılarından ötürü güçlenen bir aile etrafında toplanarak mevcut yapılanmaya ulaşmaktadır (Bruinessen, 2008: 83). Bu durum, toplumsal örgütlenmede “güçlü” figürünü ön plana çıkarmaktadır. Bu yapılar, etrafında kendilerini dış tehditlere karşı koruyup kollayacak, karar mekanizmasını elinde tutacak, hatalara karşı ceza yaptırımını uygulayabilecek bir lider isterler. İç ilişkiler anlamında aşiretlerde bir lider pozisyonu bulunması ve aşiret mensuplarının ona itaatleri, bağlılıkları, geleneksel otoritenin devamı için vazgeçilmez bir statü kaynağı sunmaktadır (Biçim, 2018: 26).

Aşiret ağası, tarihsel bir kişilik olarak aşiret mensupları için pratik hayatta sorun çözen, uzlaşa sağlayan, siyasal tercihlerde oyları konsolide edebilen, bürokratik işleyişte devreye girme potansiyeline sahip bir kişi olarak bilinmektedir (Parin, 2019: 91). Beşikçi (1992: 78)’ye göre aşiret reisliği, aşireti içinde kudret ve kuvvetini hissettiren kabilelerden sağlanır. Bu da kabilelerin siyasal anlamda birbirleriyle yarış içine girmesine sebep olur. Bruinessen (2008: 130)’e göre ise reislik için bir kesin kural yoktur, ancak bazı aşiretlerde reislik, aşiretin en yaşlı üyesinin oğluna verilebilir. “Güçlü bir liderle özdeşleşmek, aşiretin kendisini güçlü bir aşiret olarak tasavvur etmesini sağlar” (Tekin, 2014: 87). Bu güçlü kişi kelimenin tam anlamıyla bir “adam” olmalıdır; güçlü, cesur, adil ve cömert, iyi strateji kurabilen, akıllı bir kişi olmalıdır. Heckmann(2012)’ın tanımlamalarında da aşiret liderine verilen vasıflar ve liderin asil sülalelerden gelmesinin hiyerarşik öğeler taşıdığı görülmektedir.

Aşiret reisi, aşiretin yönetiminden, öteki aşiretlere karşı üstünlüğün korunmasından ve aşiretin kabileleri arasında ahenkli ilişkilerin sürdürülmesinden sorumludur (Özer, 2003: 112). Bu sorumluluk aşiret üyelerinin de liderlerine karşı dolayısıyla da aşiretlere karşı sorumluluklarını gerektirir. Aşiret liderlerinin görevleri ve yüklendikleri misyonlar, aşiretin talep ve beklentilerinin dışında ya da karşısında konumlanmamalı ki, lider sözünü dinletebilsin (Ulutaş, 2016: 108). Aşiret

lideri, grubu içerisindeki fonksiyonlarını yerine getirme dışında tampon bir mekanizma gibi devlet ile aşiretin uyuşmadığı konularda arabulucu bir rol üstlenebilmektedir.

“Bir aşiret ne kadar büyük ve güçlüyse, içyapısı o kadar hiyerarşik ve aşiret reisleri ile tabi köylüler arasındaki ilişki de o kadar feodaldır” (Bruinessen, 2015: 17). Aşiret liderinde ve aşiretin her bir üyesinde karşılıklı bağlılık bulunmaktadır. Bir toplumda liderin varlığını devam ettirebilmesi, ürettiği söylem ve bu söylem çevresinde gelişen bir karizmanın varlığını ciddi bir gereklilik haline getirmektedir (Ulutaş, 2016: 109). Lider, büyük ailesinin içeriden ve dışarıdan oluşan sorunlarına çözüm merkezi olmak durumundayken, aşiretli her birey de sistemin her sürecinde işleyişe uyumlu birer rol oynamak zorundadır.

İbn-i Haldun (2004), insan türü için toplumsal yaşamın bir zorunluluk olduğunu belirtmekte, toplum düzeninin de ancak bir iktidarın varlığıyla sürdürülebileceğini vurgulamaktadır. Toplumlara kırlı ve kentli olarak ayıran Haldun, kırdaki liderliği veya siyasi iktidarı “başkanlık” olarak tanımlar. Aynı zamanda yönetim ilkesi de “şura” (danışma)’ya dönmüştür. İbn-i Haldun’un ifadesiyle, “Şehirlerin ihtiyarlık çağına gelmesiyle birlikte dayanışma zayıflamaktadır. Bu dönemden sonra şehirler kendi başlarının çarelerine bakmak, kendi beldelerini korumak için harekete geçer ve “şura” esasına dönerler. Böylece Asabiyyenin yerini danışma almaktadır (Haldun, 2004:515).

Bu başkanlık kurumunun en belirgin özelliği aynı soydan gelen en güçlü aileden olmak gibi, diğer ailelerin de başkanın ailesinin kendilerinden üstün olduğu bilincine erişebilmeleridir. Başkanın izlediği politika ise halkının yararına ve onları bir arada tutmaya yönelik olmalıdır. Haldun, asabiyye bağını, kabilenin şanı ve şerefi gibi sosyal statüyü korumada, ekonomik güce kavuşmada ve devlete sahip olma yolunda aynı zamanda politik bir araç olarak görmüştür. Asabiyye bağının toplumsal dayanışmaya güç katması politik örgütlenmede, aynı soydan gelen en güçlüyü merkeze koymaktadır. Aşiret yapılanmasında da aşiret liderinin eylemleri ve aşiretin geleceği için kararlar alması gibi konularda genel politik bir örgütlenme işleyişi görülmektedir (Biçim, 2018: 37).

Uluç (2010: 43) Kürtlerin sosyal ve siyasi örgütlenmesi üzerine yaptığı çalışmada, aşiretlerin devlet düzeyinde disiplinli bir örgütlenme olmasa da devletin sahip olduğu birçok niteliği olduğu ifade etmektedir. Bu niteliklerin başında aşiretlerin dışarıdan müdahale kabul etmediği ve üzerinde yaşadıkları toprak parçası gelmektedir. İkinci olarak, aşiretin bir liderinin olduğu ve liderin yönetimi gerçekleştirdiği bir mekânın varlığı söz konusudur. cs, liderin bir mahkemesinin (köy odası) ve “yargı gücü” n elinde bulundurması ve son olarak, dış tehlikeler karşısında eli silah tutan her bireyinin silah altına girdiği bir asker gücünün varlığının olmasıdır. zer (2003: 112) de reisin siyasi sayılabilecek bu faaliyetlerinin yanı sıra, otlak kiralama, yayla seçme, kuraklık ve kıtlık dönemlerinde önlemler alma gibi görevlerinin de olduğunu belirtmektedir.

Nikitin (1976: 216-217) ise aşiret reisliğine gelişin, yaş byklğu esasına dikkat çekmektedir. Reisin lmnn ardından yerinde yaşça en büyük yakın akrabası geçer; iktidarı zorla ele geçirme ya da devretme, genel oyla tayin gibi durumlar istisnai olmakla birlikte olayların normal gidişatını da değiştirmektedir. Aşiret içinde reisin adırdı ise çevresinde dizili daha küçük çadırlar içinde her zaman belli olmaktadır. Bu adır, kamu işleriyle ilgili toplantıların yapıldığı ve bütün yabancılarının konukseverlik bulmaya koştukları bir yerdir. Duruma göre, aynı zamanda, yüksek adalet ya da adaletsizlik mahkemesidir; ayrıca günün büyük olaylarını tartışıldığı bir avam kamarası ve de lordlar kamarasına benzediği söylenebilir. Reisin otoritesi kesin ve nihai olmakla birlikte, onun üzerinde aşiret yaşlılarının belli bir kontrolü vardır.

Hakkâri’de aşiretler üzerine araştırma yapan Tekin (2014: 89) ise aşiretlerin siyasi özelliklerini şöyle ifade eder: “Kürt aşiretleri geçen yüzyılın ilk çeyreğine kadar büyük bir nüfuza sahiplerdi. Bu aşiretler toplumsal örgütler olmanın yanı sıra askeri bir hiyerarşiye de sahiplerdi. Aşiretlerin bu özelliği onları siyasallaştırmıştı. Bu yönleriyle adeta küçük birer devlet gibi kendi içinde karar alan ve uygulayan oluşumlardı.” Bunun yanı sıra aşiret örgütlenmesi kendi içinde özerk, sosyopolitik bir oluşum olduğundan reis kamu düzenini sağlama yetkisine sahip olduğu gibi bireyler ve gruplar arasında çıkan anlaşmazlık ve çatışmaları çözüme kavuşturmak için bir “adli yetki”ye de sahiptir.

Sonuç olarak, siyasi ve hiyerarşik bir örgütlenme olarak aşiretin bazı özellikleri taşıması gerektiği söylenebilir. Bu özellikler kısaca şu şekilde sıralanabilir:

- ✓ Aşiret örgütlenmesi, soy bağlılığına ve dayanışmaya bağlıdır.
- ✓ Aşiretin en güçlü ailesinde bir lider, aşiretin yönetiminde başa geçmelidir.
- ✓ Aşiret lideri gücü, otoriteyi, karar mekanizmasını en iyi şekilde taşıyabilmelidir.
- ✓ Dış tehlikelere karşı aşiret, askeri bir güce ve yapılanmaya sahip olmalıdır.
- ✓ Aşiret lideri devlet ve aşireti arasında tampon mekanizma görevi görmelidir.

1.5. Koçer Aşiret Sisteminde Sosyal İlişkiler

1.5.1. Koçer Aşiretlerde Akrabalık İlişkileri

Aşiret şeklinde örgütlenen toplumları bir araya getiren en küçük birim akrabalıktır. Akrabalık bu tarz geleneksel toplumların yeni nesillerinin devamında ve birlikteliği korumada önemli bir yere sahiptir. Herkes birbirine kuvvet derecesine göre, kan bağı ve evlenme yolu ile meydana getirilen hısımlıklar yolu ile bağlanmıştır (Beşikçi, 1992: 99). Kan bağı ile dayanışmanın arttığı bu toplumlarda büyük oranda evlilikler de dışarıdan değil akrabalar arasında yapılır. Bunun en önemli sebebi aileler arasındaki dayanışmayı arttırmak olduğu gibi kültürlerinin de devamını sağlamaktır. Bu şekilde her birey, yaşamı boyunca edindiği kültürlerini kendinden sonraki nesle aktaracak olan önemli bir rol edinecektir. Aşiret bağının evlilikten siyasete, kolektif davranma zorunluluğu gibi birçok açıdan bireyin davranışlarında etkili olmaya devam ettiği Güneydoğu Anadolu Bölgesinde akrabalık, bireyleri kuşatan geniş bir tutumun düzeneği olduğu kadar sosyal dayanışmanın da temel bağlamını oluşturmaktadır (Ökten, 2009:102). Tekin (2005: 64) ise akrabalık bağlarının babasoylulukla ilişkisine dikkat çekmektedir. Babasoylu olmak aynı aşiretten olan grupların birbirleriyle baba tarafından akraba olmasıdır. Ona göre babasoyluluğa dayalı akrabalık, aşiretin siyasi örgütlenişiyle de yakından ilgilidir.

Aşiret içindeki herkes yakından veya uzaktan akrabadır. Çünkü ortak atadan gelme duygusu ve ortak kültürü paylaşma herkesin kendini o aşirete aidiyetini kabul etmesinde yeterli bir koşul olarak görülür. Heckmann (2012: 286) da babasoyluluğun aşiretin alt kategorisi olan akrabalık bağlarıyla ilişkisine değinir ve aşiretin birbirleriyle kuvvetli bir şekilde bağlı olduğu şöyle ifade eder: “Akrabalık açısından, aşiret grupları ile aşiret mensubu olmayan gruplar arasındaki fark, hem akrabalık bağlarını hesaplamak yönünden hem de niteliksel olarak bir derece farklıdır, yani akrabalığın bir yönünün baba tarafından akrabalığın, hısımlılıktan daha önemli görülmesidir.” Hısımlık ve akrabalık aşiret içerisinde aynı kuvvette yakınlık olarak görülmez. Hısımlık baba soyundan gelenler için kullanılan bir tabir değildir. Çünkü baba soyundan gelen herkes yakın akraba olarak görülür. Ancak anne tarafından olan teyze, dayı, bunların eşleri ve çocukları gibi kişiler akrabalık derecesinden en düşük kuvvette yakınlardır.

Beşikçi (1992: 100) de göçebe Alikan aşireti incelemelerinde hısımlıkların önemsiz görüldüğüne dikkat çekmiştir: Göçebe topluluklarda aile tamamen “baba hukuku” ailesi özelliklerini göstermektedir. Akrabalık, baba tarafından tayin edilmekte ve kayınbiraderler, eltiler, elti çocukları, görümceler, bunların kocaları ve çocukları hanede kabul gören kişilerdir. Buna karşın ana taraflı teyzeler, bunların kocaları ve çocukları, dayılar, bunların karıları ve çocukları, baba tarafından olanlar kadar saygı görmezler. Burada Beşikçi’nin kastettiği durum kan akrabalığının önemli bir yerinin olmasının yanı sıra bu tarz evliliklerden meydana gelen hısımlıklarda kan akrabalığındaki gibi dayanışma kuvveti oldukça azdır. Ancak aşiret içinde hısımlıklarda var olduğundan aşiretin karşılaşacağı bir tehlikede hem anne hem baba tarafından karşılıklı bir dayanışma görülmekte veya kan davası, aşiretler arası anlaşmazlık durumlarında hısımlık birleştirici ve yapıcı bir işleve sahip olabilmektedir.

İbn-i Haldun da ise akrabalık bağı “el Asabiyye” olarak adlandırdığı ve literatürde “soy dayanışması” olarak geçen kavrama karşılık gelir. Soy dayanışmasının amacı devlet kurmak olsa da amaca ulaştıracak yolun aynı nesilden gelenlerin bir araya gelmesidir. Yani asabiyyetin siyasi anlamından çok sosyal anlamı öne çıkmaktadır. Aynı nesepten gelmiş olmak aynı amaçlar doğrultusunda eylemlerde bulunmak, haksızlığa uğradığında birlikte refleks göstermek, asabiyyenin

oluşturduğu güç, aşiret gibi sosyal örgütlenmeleri ideolojik bir örgütlenme olmaya sevk etmektedir (Biçim, 2018: 31). Bunun doğal bir durum olduğunu belirten İbn-i Haldun, insanların yakınlarından, akrabalarından birinin haksızlığa uğraması karşısında içlerinde bir eziklik duyduklarını ve bunun etkisiyle hemen yakınlarına yardıma koştuklarını söylemektedir (Uygun, 2008: 41). Genel anlamda aşiret sistemine dair tartışmalarda; akrabalık ve dayanışma kavramlarını bir arada kullanmak yerinde olacaktır. Çünkü aşiret yapılanmasında akrabalık kurumu “biz” duygusunu oluşturan bir etki yaratmaktadır. Bu da aşiret sisteminin temel ideolojisiidir.

Sonuç olarak, kan bağı ve evlilik aracılığıyla oluşturulan akrabalık sistemi, toplumsal açıdan hem mülkiyet-mal-mülk gibi mirasın sonraki nesle aktarılmasında hem de akraba topluluğunun oluşması ve devamlılığının sağlanmasında temel fonksiyonları yerine getirir. Dolayısıyla bu özellikler aşiretin hangi temeller üzerinde kurulduğunu gösterir. Özellikle evliliklerin aynı soy üzerinden gerçekleştirilmesi, aşiret prestijini ve sisteminin sürdürülebilirliğinde büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir.

1.5.2. Koçer Aşiretlerde Cinsiyet Roller ve Evlilik Formları

Göçer aşiretlerde kadının üstlendiği rollerin önemi büyüktür. Çünkü kadın, üzerine düşen görevler bakımından erkekte daha fazla yükümlülüklerle sahiptir. Hem aile ekonomisine katkı (peynir, yoğurt yapmak gibi) hem de sosyal iş bölümünde kadınlar önemli roller icra etmektedir. Göçerlerde çobanlık erkeğe düşen görevdir. Otlatma ve sürünün sayılması ve satılması gibi işler erkekler tarafından yapılmaktadır. Bunun dışındaki neredeyse tüm işler kadınlar tarafından yapılır. Hayvanların sağılması², sağılan sütten yağ, ayran, peynir, yoğurt yapmak, çadırların bakımı ve temizliği, mutfak işleri, çamaşır yıkamak, çocukların günlük bakımları gibi işler rutin bir şekilde kadınların omuzlarındadır. Bütün bu işler, onu erkekler karşısında konuşma, tartışma hatta etkin kararlar alma sürecine fiilen katılma hakkı kazandırır (Özer, 2003: 34). Fiili olarak bazı konularda karar alma mekanizması

² Araştırma kapsamında görüşülen koçer aşiret mensuplarının anlatıları doğrultusunda her iki koçer topluluğunda hayvanların sağım işi erkekler tarafından yapılmaktadır.

içine dâhil olursa da kadın erkek arasındaki eşitsizlik, hane içi işler dışında evlilik usullerinde ve eğitim olanaklarının sunumunda açıkça görülebilmektedir.

Genellikle her hane çekirdek bir aile üzerine kurulduğu için hane örgütlenmesinin dayandığı temel eksen evlilik bağıdır (Barth, 2001: 31). Göçer aşiretlerde evlilikler, aşiret içinden seçilen kişilerle yani endogamik olarak yapılır. Evlilikler aşiretin belirlediği kurallar çerçevesinde gerçekleşir. Genelde ilk evlilik hakkının evin en büyüğünde olduğu algısı hâkimdir. Yani koçerlerin genelinde büyük kardeş evlenmeden küçük kardeş evlenemez. Her evlilikte önce aşiretin itibarı göz önünde bulundurulur. Kadın ve erkeklerin eş seçiminde genelde baba otoritesi belirleyici olmaktadır. Aynı şekilde akrabalık ilişkilerine verilen öneme binaen eşlerin genelde aşiret içinden seçilmesinde de yine babanın rolü büyüktür. Bu anlayış, aşiret sisteminin geleneklerinin sürdürülmesi adına önemli görülür. Buradaki kararlılığın sebebi, kızın veya erkeğin dışarıdan biriyle evlenmek istemesi üzerine doğacak bir arzunun önüne geçmektir.

Aşiret ideolojisi, cinsiyet ve yaş hiyerarşisi, İslam dininin kuralları, ittifak ve düşmanlık ilişkileri, evlilik sürecini yakından ilgilendiren diğer faktörlerle şekillenir (Karadeniz, 2012: 42). Aşiret yapılanması, akrabalık ilişkileri üzerinden yürümektedir. Bu akrabalığı oluşturan temel faktör de aynı kandan gelen iki ailenin evlilik kurumu ile yeniden birleşmeleridir. Bu birleşmeler geleneksel manada kız tarafının erkek tarafından talepleri çerçevesinde şekillenen bir süreci ifade eder. Bu talepler bazen para bazen de büyük ya da küçükbaş hayvan üzerinden iki tarafın sözleşmeleri ile gerçekleştirilir. Babasoylu soy gruplarında görülen ve evliliğin gerçekleşme koşullarından biri olarak damat tarafından gelin tarafına verilen hediye niteliğindeki ödeme başlık olarak tanımlanır (Emiroğlu, 2013:124 akt. Yıldırım, 2013: 204). Başlık parası iki tarafın da ekonomik imkânları ile değerlendirilir ve erkek tarafının oranı kabul etmesiyle evlilik hazırlıklarına başlanmaktadır. Bu evlilik biçimleri ise aşağıdaki gibidir.

1.5.2.1. Amcakızı Evliliği

Amcakızı evliliği koçer aşiret mensupları arasında en yaygın biçimde görülen evlilik biçimidir. Hakkâri'deki çalışmasında Tekin (2005: 71), evliliklerin babasoylu

olarak en yakın akrabalarından başlayan ve gittikçe açılan bir daire biçiminde olduğunu ifade eder. Özellikle kan bağıının güçlenmesi adına yapılan bu evliliklerde evlenilecek adayın baba soyundan gelmesine önem verilir. Dolayısıyla en yakın olarak amca çocukları evlilikleri tercih edilmektedir. Ökten (2009: 103), amcakızı evliliği özelinde yaptığı çalışmasında şöyle bir veri elde etmiştir:

“Bölgede, yabancı birinin kızı istemesi durumunda, kızın babasının akrabalarına, özellikle kuzenlerine danışması beklenmekte, eğer kızın amca çocukları talip olursa bu konuda öncelik onlara verilmektedir. Aksi durumda amcaoğlunun söz konusu evliliği reddedip amcakızını “men” etmesi mümkündür ve buna “hakkı” olduğu kabul edilir. Amcaoğulları tarafından “men” edilmiş kızı yabancı bir başkasının istemesi, gelenekler açısından doğal bulunmadığı gibi, bu tür durumlarda çoğu zaman kavgaların söz konusu olduğu da bir vakıadır”.

Babasoylu bir örgütlenme olan aşiret sisteminde kişiler içinde yer aldıkları sülale bağlamında değerlendirilmekte ve dolayısıyla saygınlık ve gücün kaynağı olan sülale birlikleri özenle korunmaya çalışılmaktadır ki bunun en temel yolu ise sülale içinde yapılan evliliklerdir (Ökten, 2009: 103). Bu anlayıştan hareketle aşiret sisteminin temelde kan bağına verdiği önem en belirgin olarak evlilikler üzerinden değerlendirilebilir.

Öncelikli olarak tercih edilen bu evlilik biçimlerinin rasyonalizasyonu ve görünürdeki sebepleri çeşitlidir (Barth, 2001: 32). Teorik olarak kız babası yeğenini çok yakından tanır ve aile içi davranışlarının pozitif ve negatif yönlerini gözlemler. Edindiği bilgiler onun yanlış karar vermesinin önüne geçer. Aksi durumda “eğer bir adam yeğenlerini geleneksel haklarından mahrum bırakarak kendisinden uzaklaştırmışsa, ihtiyaç durumunda onları etrafında toplarken büyük zorluklarla karşılaşır” (Barth, 2001: 34-35). Bu evlilik biçiminin taşıdığı bir diğer amaç ise karşılıklı güvenin sarsılmayacağı inancıdır. Bu güven duygusu boşanmaların olmayacağına veya daha az olacağına karşılık gelirken aynı zamanda ekonomik boyuttan da mirasın akraba içinde kalmasını ve dağılmasının önüne geçilmesine aracılık eder.

Leach, bu evlilik biçimini, orto-kuzen evliliği olarak adlandırır. Orto-kuzen evlilik, işbirliğine dayalı bir amaç taşımaktadır. Leach, böyle evliliklerde başlık parasının, söylenen miktar her ne olursa olsun, pratikte hiçbir şeyi ifade etmediğini, çünkü bunun sadece bir tür muhasebe kaydı olup, sağ elden sol ele yapılan bir mülk transferi olduğunu belirtir (Leach'ten akt. Tekin, 2005: 72).

Amcakızı evliliğinin sosyal dayanışmayı artırma işlevinin yanı sıra siyasal önemi de dikkat çekicidir. Aşiretli toplumlarda akrabalık bağları arttıkça siyasal anlamda da daha fazla güç elde edilmektedir. Çünkü bu tarz yapılanmada siyasal anlamdaki birliktelik akrabalardan elde edilir. Bu sebeple kişi, kızını kardeşinin oğluna vermekle, kardeşinden ve yeğeninden politik destek kazanmaktadır (Ökten, 2009: 106).

1.5.2.2. Berdel Evliliği

Başlığın yüksek olduğu durumlarda ise evlilik çeşitleri ya “berdel” ya da “kız kaçırma” yoluyla olabilmektedir. Bu eylemlerin sonu bazen kavgaya veya ailelerin çatışmasına da dönüşebilmektedir. Berdel ailesi, birbirleriyle aşağı yukarı aynı yaşta hem kız hem de oğlu olan iki ailenin, karşılıklı olarak hem kız hem de oğullarını evlendirmeleridir (Beşikçi, 1992: 101). Literatürde *takas evliliği* olarak da bilinen bu evliliklerde kızların değiş tokuşu söz konusudur. Başlık parası burada önemini yitirir. Özer (2003:105)'e göre berdel evliliği başlık parasını ortadan kaldırdığı için daha çok fakir aileler arasında rağbet görmektedir ve yeni pekişmiş, derin dostluklar kurmak isteyen aileler de bu yola başvurmaktadır. Karadeniz (2012: 47) ise yalnızca ekonomik imkansızlığın berdel türü evliliği üzerinde etkisinin yeterli sebep olmadığını, bunun bir gelenek halini aldığını belirtmektedir.

Barth (2001: 33), berdel evliliğini bölgede kullanılan “jin be jin (kız kardeşleri karşılıklı olarak değiştirme) ” tabiri ile kullanmıştır. Ona göre ekonomik olarak bakıldığında bu evlilik avantajlıdır ve bu evlilik amcakızı evliliğinin bir uzantısı olarak düşünülebilir. Ekonomik olarak başlık parasının ortadan kalkmasıyla avantajlı olunan bu evliliklerde, arada bir kan bağı yoksa evliliklerin sorunlu ve boşanmayla sonuçlanması riski vardır. Geçimsizliğin temel sebebi ise berdel ailelerinin kısasa kısas mantığıyla hareket etmeleridir. Bir tarafta gelinle anlaşmazlık ve çatışma

durumu yaşıyorsa diğer taraf da gelinleriyle çatışmakta ve sonuç her iki tarafta da aynı biçimde karşılık vermektedir. Bu durum karşılıklı olarak boşanmaya kadar gidebilmektedir.

1.5.2.3. Kayın-Yenge Evliliği

Bu evlilik biçimi eşi ölen dul kadının kayınbiraderiyle, yani ölen eşinin erkek kardeşiyle evlenmesi durumudur. *Levirat* olarak da adlandırılan bu evlilikler, endogami evlenme türü içerisinde yer almaktadır. Buradaki amaç yine akrabalık ilişkisini korumak ve devam ettirmektir. Bir erkek öldüğünde geride eşi ve çocukları kalıyorsa, bunlara daha iyi bakacak ve aile bütünlüğünü de bozmayacak bir evlilik yaptırılma amacına yönelik olarak yapılan bu evlilikler, genelde evliliği yapanlardan çok, ailenin kararı ile gerçekleşmektedir (Bağlı & Sever, 2005: 2).

Aşiret içerisinde sıkça görülen bir evlilik biçimidir ve ölen kişinin mal-mülkünü, çocuklarını ve eşini korumak için en yakın akraba olan erkek kardeş, dinen de uygunluğuna karar verilerek ölen kardeşinin/abisinin evine yerleşir. Ancak erkek kardeşin evli olması durumunda (ki bu yengesiyle evlenmesine mani bir durum olarak görülmez) birlikte yaşanacak eve yine aile büyüklerince karar verilir. Bununla beraber, dul kadının başkasıyla evlenmesinin, ailenin şerefine sürülecek bir leke olarak görüldüğü; bunun sebebinin ise zamanında ailenin onun için bir başlık ödemesi olduğu ve onu almak için masrafa girildiği, dolayısıyla böyle bir evlilikle malını kaybetmiş olacağı öne sürülür (Karadeniz, 2012: 47-48).

1.5.2.4. Aşiret Dışı Evlilikler

Aşiretler aynı zamanda farklı aşiretlerden de kız alıp verebilir. Özer (2003: 105), bu evlilik şeklini dış evlilik olarak tanımlar. Bu evlilik türü çoğu zaman aşiretler arası dostluklar sağlama, politik birlikler meydana getirme, eğer aşiretler çatışma durumunda ise barış sağlama amacına hizmet eder.

Aşiret içi ya da aşiret dışı evlilikler çerçevesinde, göçer aşiretlerde evlilik formlarının çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Bu formların genelde aşiret örgütlenmesinin devamını sağlama eğilimi ile örtüşen bir içeriğe ve işleve sahip olduğu görülmektedir.

1.6. Koçer Aşiretlerde Toprak ve Mülkiyet

Aşiretlerin genel olarak toprak ile ilişkileri yaşam koşullarıyla ve yaşadıkları coğrafyayla birlikte düşünülür. Gerek yerleşik aşiretler gerekse göçer aşiretler olsun, Bu topluluklar bulundukları coğrafyanın toprağı üzerinden geçimlerini sağlamaktadırlar. Bu açıdan aşiret örgütlenmesinin toprak ile bağı ayrı düşünülemez. Geçim kaynakları olarak tarım, hayvancılık ve ticari faaliyetler insan gruplarının yaşadıkları coğrafyaya uygun bir tarzda gerçekleşmektedir (Biçim, 2018:32). Aşireti kamucu olarak tanımlayan Özer (2003: 32-33), göçer toplumların yaşadığı coğrafyanın bozkır iklimine sahip olmasının ve tarıma elverişli olmamasından dolayı coğrafyanın yaşam pratiklerini etkilediğini ifade etmektedir.

Toplumsal kimlik, mekânlara kazınarak bir gelenek ve bilinç oluşturur (Alver, 2010: 19). Aşiret yapılanmasında da yaşanan mekânın etkisi büyüktür. Bazı aşiretlerde üzerinde yaşadıkları toprağın veya arazinin ismiyle anıldığı görülür. Herhangi bir yöre, orada yaşayan aşiretin ismiyle anılır. Örneğin kuzeydoğu Suriye'deki Elikan hem bir bölgenin hem de bir aşiretin adıdır; bazı bölgelerin adları bize ya çoktan yok olmuş ya da başka bir bölgeye göç etmiş aşiretleri anımsatır (Bruinessen, 2008: 87). Bazen bu durum tersi şeklinde de görülebilir; "Hakkâri'deki aşiretlerin bir kısmı yerleştikleri bölgenin ya da yerin adıyla değil, atalarının adlarıyla adlandırılırlar" (Tekin, 2005: 16). Bu durum daha çok yerleşik aşiretlerde görülmektedir.

Mekân, esas olarak toplumsal bir faaliyetin ürünüdür ve her zaman toplumsal bir özellik gösterir (Alver, 2010: 26). Aşiret için de mekân algısı, üzerinde yaşadıkları, kültürlerini sürdürdükleri, üretimin ve dolayısıyla gelirlerinin elde edildiği topraklardır. Toprağın aşiret için önemi toprağın ismini almasının yanı sıra alana sahip olmanın ve kullanımında yine aşiretin faydasının göz önünde bulundurulmasındadır. Toprak aşiretlinindir ve yabancıların o coğrafyada arazi sahibi olması çok hoş karşılanan bir durum değildir. Tarıma elverişli topraklar artık her bölgede satılabilir bir mal, özel mülk haline gelmiş olmasına rağmen yine de herkese satılamaz (Bruinessen, 2008: 87). Çünkü toprağın sahibi aşirettir ve toprağı alacak

kişi yine aşiretin bir mensubu olmak zorundadır. Bu da aşirete ait toprağın kolektif bir bilinçle kullanımını ortaya çıkarır.

Göçebe aşiretlerde ise toprağa bağlılık olmadığından, toprak mülkiyeti de genel olarak yoktur. Toprak mülkiyetinin olmaması göçer aşiretlerde bir takım sorunları doğurmaktadır. Bu sorunların en büyüğü göçer aşiretlerin yaylak ve kışlak olarak kullandıkları arazilere kira bedeli ödemesidir. Geçmişten beri yaylakları ve kışlakları otlak olarak kullanan göçebelerin günümüz şartlarında bu haktan mahrum edilmeleri ve kira ödemek zorunda kalmaları, yerleşik ve göçer aşiretler arasında çatışmalara sebep olmaktadır. Göçerlerin geçtikleri topraklar, aşiretli yerleşik sülalelerin ya da köyün kolektif mülkü olarak kabul edildiğinden (her ikisi de kendinin olduğunu iddia eder) toprakların ihlali olarak nitelendirdikleri hallerde buna hep birlikte karşı çıkarlar (Bruinessen, 2008: 90). Bu sebeple göçerler, geçtikleri topraklar için yerleşik aşiret reisine veya köyün ağasına kira öderler. Yasal olarak bir haklarının olmaması ve mülkiyet sahibi olmamalarından dolayı karşılaştıkları bu sorunlar bazı göçer aşiretleri yerleşik hayata iten faktörler arasındadır. Bununla birlikte mera alanlarının sınırlı olması, yaylalara ilişkin kısıtlamalar, göç ettikleri güzergâhların sarp dağlık alanlar olması ve güvenlik kaygısı koçerlerin kentsel alanlara yönelmelerini sağlayan itici faktörler olarak değerlendirilebilir. Mülkiyetsiz ve alışageldikleri göçebe yaşam tarzından sonra kente yerleşmek zorunda kalmaları, zorlu yaşam koşullarına yeni bir deneyimin katılması anlamını taşımaktadır. Bu çerçevede Tayanç (2016: 109)'ın Siirt'te yerleşen göçebe gruplar üzerinde yaptığı araştırmada göebeliliği bırakma sebepleri şu şekilde özetlenmektedir:

“Ankete katılan göçebelere göç etme sebebi sorulduğunda %86,5'nin bölgede yaşanan çatışmalardan kaynaklanan güvensiz ortamdan dolayı göebeliliği bıraktığını söylemiştir. Geri kalan katılımcıların % 7,6'sı ise göçebe yaşamın zorluklarından dolayı kente yerleştiğini söylemiştir. Ekonomik sebeplerden dolayı göç etmek zorunda kalanların oranı %2,4 olarak belirlenirken, yaylak ve kışlakların yasaklanmasından dolayı göebeliliği bırakanların oranı %2,9, yaylak ve kışlakların azalmasından dolayı bırakanların oranı ise % 0,6 olarak hesaplanmıştır”.

Benzer bir şekilde Gültekin ve Tan'ın (2017:194) Siirt'e yerleşen Dudêran koçerleri üzerine yaptığı araştırmada ise katılımcıların % 41'i güvenlik, %41'i göçer hayatın zorluğu, %10'u kan davası ve %8'inin ise ekonomik, sağlık ve çocuklarının eğitimi sebebiyle göçebeliği bıraktıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca göçebe ailelerin her yıl aynı yere göç etme durumu da mülkiyet sahipliğiyle yakından ilişkilidir. Biçim (2012: 95), bu durumu mülkün aşirete ait olmasıyla ilişkilendirmektedir. Yaylaların mülkiyetinin değişmesiyle göçebe ailelerin de kullandıkları yollar değişmektedir. Bu da başka bir sorunu doğurmaktadır. Koçerlerin toprakla bağlılıklarının olmaması ve sürekli yer değiştirmeleri konut tiplerinde de belirleyici olmaktadır. İklim şartları sebebiyle sürekli yer değiştiren koçerler yine iklime göre yaylak ve kışlaklara özel iki farklı çadır türü kullanmaktadır. Özellikle göç sürecinde, günübirlik kurulan pratik ve hızlı iş gören çadırlar tercih edilmektedir. Ekonomik duruma ve tercih sebebine göre, çuval bezinden, brandalardan ve keçi kılından yapılmış olan çadırlar göçebelerin en sık kullandığı çadır türlerindendir. Bir çadırın işlevi, yazın sıcağıdan kışın ise kar ve yağmurdan etkilenmemesidir. Kıl çadırlar, bünyesinde su tutması ve çabuk kuruması ile kurulumunun kolay ve kısa sürede bitirilmesi (Kavas, 2013: 240) açısından tercih edilir. Asıl adı kara çadırıdır. Keçi kılından elde edilir. Göçebelerin geçmişte kullandıkları bu çadır türü günümüzde yerini yaygın olarak naylon çadırlara bırakmıştır. Özellikle geçimini keçi yetiştirerek sağlayan yörükler³ tarafından kullanılmaktadır. Göçebe Kürtler ise geçmişte sıklıkla kullandıkları bu çadırlara *kon* demektedir. Nikitin'in (1976: 95) belirttiğine göre zengin kürtlerin *kon*ları büyük olup, kilim ve keçelerle süslü birkaç bölmeye ayrılıyordu; konuklar için ayrı bir bölme ile süt ürünlerini koymak için bir dolaplık bulunurdu. Ayrıca konlar az varlıklı olanlarda çok daha küçük olup bir oturma bölümüyle bir dolaptan ibarettir. Ancak araştırma kapsamında görüşülen koçerlerin yalnızca naylon çadır kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu çadırlar küçüklü büyüklü kullanım amaçlarına göre değişebilmektedir. Koçer aileler kendi yaşadıkları çadırları diledikleri gibi bölümlere ayırıp ikili üçlü odalar ve mutfak ile birlikte kullanmaktadır. Hayvan barınakları ise

³ Yörük, Anadolu'da Kızılırmak'tan Ege dâhil olmak üzere Rumeli dolaylarında yaşayan konargöçerlere verilen addır.

kadın ve erkeklerin el birliğiyle bir günde kurup toplayabildiği naylon çadırlardan oluşmaktadır.

Kira bedelinin yüksek olması, yol güzergâhının değişmesi, hava şartlarının istenildiği gibi olmaması gibi haller göçerlerin yıllardır alışık oldukları yaşam şartları ve üretim şekillerini değiştirmektedir. Alışık olunan yaşam şartının değişimine yönelik bir diğer konu da göçerlerin elde ettiği gelirlerini farklı şekillerde değerlendirme biçimleridir. Bunlardan en önemlilerinden biri de farklı gayrimenkul ve menkul edinme yoludur. Ekonomik ilişkilerin toprak mülkiyetinden ziyade yerel borsa ilişkileri içinde yürütüldüğü, acil ve diğer durumlarda gerektiğinde kolayca ulaşılabilir olması sebebiyle tanıdık tüccarlarla işbirliği yapıldığı bilinmektedir.

1.7. Koçer Aşiretlerde Ekonomik Yapı

Koçer aşiretlerde ekonomik gelir kaynağı hayvancılığa dayanmaktadır. Özellikle koyun ve keçi yetiştirerek ve onlardan elde ettikleri et, süt, yağ, peynir gibi besinleri satarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Özellikle Türkiye'nin Doğu bölgesinin yüksek ve engebeli dağlara sahip olması ile tarıma elverişli olmaması, bölgede yaşayan aşiretlerin geçimlerini hayvancılıkla sağlamalarının başlıca sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu durum, aşiretlerdeki mobilitayı de etkileyerek hayvanlarını doyurabilecek otlak arayışına ve yazları serin, kışları sıcak bölgeler arasında konup-göçen topluluklar haline gelmelerine sebep olmaktadır (Özer, 2003:26).

Aşiret ekonomisini kapalı ekonomi olarak tanımlayan Aladağ (1976: 156)'a göre; ilkel hayvancılık sebebiyle artı ürün birikimi az olmuştur. Çünkü bu tarz toplumların üretim amaçları genellikle kendi tüketim ihtiyaçlarını karşılamaktır. Özellikle yerleşmemiş aşiretlerin mülk sahibi olmamasının bir sebebi de bundan kaynaklanır.

Göçerler, üretilecek malın araç ve gereçlerini yine kendi ilkel teknolojileriyle sağlamaktadır. Bunlar süt ürünleri üreten, koruyan ve saklayan, yün ve kıldan bazı ürünler elde edilmesine yarayan bazı araç ve gereçlerdir (Beşikçi, 1992: 93). Örneğin

y n tarağını, dokuma tezg hını, tulum ve yaşadıkları çadırları kendileri üretirler. Tüketim fazlası ürünleri ise tüccarlara ya satarak ya da takas yaparak kullanırlar.

Beşikçi (1992: 93-96), ekonomik, toplumsal ve politik ilişkilerin yürütüldüğü ürün değiş-tokuşunu    kademedede ele alır. İlki  er i olan müessese kasabadan getirdiği bisküvi, oyuncak, çay ve şeker gibi göçerlerin üretemediği ürünleri çadırlarda gezerek para kullanmadan takas usulü ile alışverişi gerçekleştirir. Kasaba tüccarıyla yapılan alışverişte ise bu kez göçerler mallarını kasabaya götürür. Malın çeşitliliğinde değişiklik olmamasına rağmen satılan mal karşılığında alınan mallarda (elbise, ayakkabı gibi) değişiklik olmakta ve para önemli bir rol üstlenmeye başlamaktadır.     nc  müessese şehir tüccarıdır. G  ebenin ürünü koyun ve y n iken peynir önemini kaybetmektedir. Tüccar bu mallar karşısında g  ebeye para vermektedir. Dolayısıyla göçebelerin  er i ve kasaba tüccarıyla alışverişinde feodal ilişkiler hâkim iken şehir tüccarıyla olan alışverişte kapitalist eğilimler hâkim olmaktadır.

Göçerler içinde maddi gelir veya hayvan sayısının farklılaşması zenginlik-fakirlik unsurlarını  ne çıkarmaktadır. Zengin aileler, y k hayvanı olarak katır ve atı, fakir ailelerin ise inek ve öküzü y k hayvanı olarak kullanmaktadır (Biçim, 2012: 100). Hayvan sayısı üzerinden elde edilen gelir miktarı göçerler arasındaki gelirin de dengesiz olduğunu gösterir. Bu göçebe aşiretlerin ilkel komünal toplumlara has, basit bir grup olmadığını, kendi bünyesi içinde keskin bir şekilde sınıflaştığını, dolayısıyla statik değil dinamik bir toplum olduğunu göstermektedir (Beşikçi, 1992: 9).

Aladağ (1976: 147) ise aşireti komünal topluma benzetir. Üretim gücünün düşük olması, üretim araçlarının ortak oluşu, artı ürünün oluşmaması ve tüketimin ortak oluşu komünal toplum yapısıyla göçer aşiret toplumlarının benzer yaşam şekillerini gösterir. Beşikçi'nin aşiretlerde feodal yapıya kayıldığı ifadesini eleştiren Aladağ (1976: 153)'a göre, aşiretlerden birçoğu kendi topraklarında çalışan küçük mülk sahibi köylülerden oluşmaktadır ve aşiretin, feodalizmin üst siyasi kurumları olmalarını gerektiren bir durum yoktur.

Hem feodalite hem de diğer sınıfsal, kategorik yapılanma biçim ve aşamalarının kendine has argümanları bulunmaktadır. Dolayısıyla göçerliği feodal

bir yaşam tarzı olarak görmek oldukça zordur. Feodaliteyi, otorite bakımından ve ekonomik ve coğrafi şekillerin fiziksel hayata yansımaları bakımından diğer örgütlenme biçimlerinden bilhassa aşirette ağalık rejimi ve göçerlik ilişkilerinden ayırmak mümkündür.

1.8. Osmanlı'da Göçer Aşiretler ve İskân Politikaları

Konargöçer olarak adlandırılan aşiretler, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı İmparatorluğu içinde barındıkları gibi Türkiye Cumhuriyeti içinde de varlığını devam ettirmektedir. Ancak, tüm bu devletlerde, konargöçerlerin yerleşik hayata geçişini zorunlu kılan iskân politikaları ve kentleşme hızının artışıyla birlikte, göçerlerin ekonomik ve sosyal faaliyet alanları sürekli sınırlandırılmış ve sonuçta bu aşiretlerin büyük bir kısmı yerleşik hayata geçmek zorunda kalmıştır.

Göçerlik hakkında yapılan araştırmalar incelendiğinde, göçer toplumların öncelikle toplum yapısına yönelik bazı isimlendirmelere tabi tutulduğu görülmektedir. Bu noktada göçer topluluklarının cemaat (topluluk), aşiret (aileler birliği), oymak (aşiretler birliği) şeklinde isimlendirildikleri görülmektedir. Bunun yanında bir diğer isimlendirme şekli ise göçerlerin yaşadığı coğrafya veya yaşayış şekillerine göre yapılmıştır. Her ne kadar etnik olarak görülse de bu isimlendirme şeklinde etnik kökenin çok da etkili olmadığı düşünülmektedir. Bu isimlendirmede göçerler Türk, Yörük, Türkmen, Kürt gibi isimlerle anılmaktadır. Bu isimlendirmedeki yaşayış yeri ayrımı incelendiğinde, Anadolu'da Kızılırmak'tan Ege dâhil olmak üzere Rumeli dolaylarında yaşayan konargöçerlere Yörük ismi verildiği, yine Anadolu'da yaşayan ancak daha çok Suriye ve Irak tarafında bulunan göçerlerin ise Türkmen olarak anıldığı görülmektedir. Ancak bu isimlendirmeler arasında kesin bir ayrımın yapılması oldukça zordur. Nitekim tarihi kaynaklar incelendiğinde aynı bölgede yaşayan konargöçer gruplara farklı isimler verildiğini de görmek mümkündür. Bu da göstermektedir ki verilen isimler bölgesel farklılık göstermekle birlikte aynı yapıyı ifade etmek için kullanılmaktadır (Sümer, 1952 akt. Zafer, 2018:106). Anadolu'nun farklı coğrafyalarında sürdürülen bu kültürel formda Türkmen aşiretler de temel bileşenlerdendir.

Türkmen aşiretler, Anadolu'nun ilk Türkleri olup gerek tarih gerek coğrafi sebeplerden dolayı Anadolu'da bulunarak, Anadolu halkını vücuda getirmişlerdir. Bu aşiretler; Farsak aşiretleri, Afşar aşiretleri, Kaçar aşiretleri, Sarı aşiretleri ve Yörük aşiretleri şeklinde adlandırılmaktadır (Fraylıç & Ravling, 2008: 27-28). Anadolu'ya gelerek yurt tutan Türkmen aşiretler arasında yaşam tarzları (yerleşik- konar-göçer) bakımından farklılıklar görülmektedir. Yaşanılan sosyal farklılıklardan dolayı Türkmen aşiretleri kendilerini “Türkmen” ismi yanında “Yörük” etnonimi ile de tanımlamaktadırlar. Ancak Yörükler Türkmenlerden farklı olmayıp Türk kültür dairesi içerisinde yer almaktadırlar (Sayılır, 2012: 578). İster Yörük ister Türkmen adıyla anılsın konargöçer yapıları oluşturan bu toplulukların büyük bir kısmı Orta Asya kökenli olup, aynı zamanda Osmanlı toplum yapısı içinde de önemli bir yer tutmaktaydı. Bu sebeple göçer aşiretlerin, Osmanlı toplum yapısındaki konumuna ilişkin tahrir defterleri büyük önem arz etmektedir. Bu aşiretlere ilişkin düzenlemeler, göçebeleri ilgilendiren vergiler, para cezaları gibi hususlardan oluşmaktaydı. Osmanlı dönemindeki bu düzenlemeler, öncelikli olarak göçebelerin tespit, tasnif ve sultanın diğer tebaasından ayrı tutulması işlevini görmekteydi.

Osmanlı'da konargöçer denilen ve yarı göçebe hayat yaşayan aşiretler, şehir ve köy toplumlarından farklı olarak, merkezi hükümetin kontrol ve yasalarında mümkün olduğunca bağımsız olmakla beraber, yine de kendileri için düzenlenmiş kanunlar çerçevesinde bir hayat sürdürüyorlardı. Genellikle hayvancılıkla uğraşan bu aşiretler, mevsimden mevsime yaylak ve kışlaklar arasında devamlı olarak hareket ediyorlardı (Kazıcı, 2014:148-149). Anadolu'ya yerleşen ve burada barınan konargöçerlerin Osmanlı Devleti içindeki nüfusları 16. yüzyılda toplam nüfusun 1/7'si kadardı (Zafer, 2018:107).

Osmanlının bu düzenlemelerinde yapılan tanımlamalarda, göçebeler bürokratik tebaa modeline, yerleşik çiftçiye karşıt bir konuma yerleştirilmekteydi. Tahrir defterleri yazımlarında kayıt görevlileri tüm bu göçebeleri aşiretlerine göre kaydederek, yerleşik tebaa gibi oturduğu yere göre kayda geçirmemekteydi (Lindner, 2000: 94). Bu göçebe aşiretlerin yayıldığı alanlara bakıldığında geniş bir coğrafya ile karşı karşıya kalınmaktaydı. Başta Anadolu coğrafyası olmak üzere komşu coğrafyalarda da göçer Türkmen, Kürt, Arap ve melez aşiretler bulunmaktaydı.

Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti bünyesinde varlığını sürdüren konargöçer aşiretlerin fethedilen topraklara yerleştirilerek bu topraklarda Türk kültürünün tahkim edilmesini sağlama gayesi, bu devletler açısından hayati bir durum olarak görülmekteydi. Bu sebeple konargöçer aşiretlere yönelik *İskan politikası* her dönemde yürütülmeye çalışılan politikaların başında gelmekteydi. Bu bağlamda Selçuklulardan Osmanlı Devleti'ne intikal eden bazı devlet gelenekleri içinde göçerlerle ilgili geleneklerin olduğunu söylemek de mümkündür. Osmanlı Devleti döneminde de göçer kabileler, iskân siyasetinde önemli bir noktada tutulmuştur. Devletin fetih faaliyetlerinin ardından sınırların genişlemesiyle, yeni fethedilen topraklara göçer kabilelerin yerleştirildiği bilinmektedir. Bu uygulamalarla göçerlerin Türk Devleti sınırları içinde olmak kaydıyla Anadolu dışına çıkmaları sağlanmıştır (Zafer, 2018:109). Bu bağlamda aşiretlerin nakil ve iskân hakkında ilk kayıt 1357'de Karesi topraklarından Gelibolu yöresine ve daha sonra Hayrabolu'ya gelip yerleşen göçerlere aittir. Ayrıca II. Bayezid döneminde de aşiretlerin büyük ölçüde Rumeli'ye geçtikleri görülmektedir. II. Mehmet devrine ait tapu-tahrir defterlerine bakıldığında ise Rumeli'ye sevk edilen aşiretlerin yerleştikleri ve toprağa dayalı köyler oluşturdıkları kaydedilmiştir (Orhonlu, 1987: 102). Sonraki dönemlerde de aşiretlerin iskân politikaları çerçevesinde farklı coğrafyalara yerleştirilmiş ve bu politikaların uygulanmasında aşiretlerin içyapısı da büyük bir rol oynamıştır.

Üç kıtada yayılan Osmanlı devlet bürokrasisi açısından, konargöçer aşiretlerin iç yönetimindeki kısmi bağımsızlık hali, ciddi sıkıntılar doğurabilmekteydi. Örneğin; bir Yörük suç işlediğinde, cezasının Yörük subaşına bırakılması gibi uygulamaların varlığı, Osmanlı açısından ciddi sıkıntılar doğurabildiğinden, göçebe aşiretlerin yerleşik düzene geçişi büyük bir önem arz etmekteydi. Bu sebeplerle Osmanlılarda da göçebe aşiretlerin bağımsızlık ve hareketliliğinden beslenen tehdit ve tehlikelere karşı “iskan ve yerleşme” politikaları ön plana çıkmaktaydı (Lindner, 2000: 96). İlk dönemlerde fethedilen toprakların Türkleştirilmesi gayesi ile yerleştirilen göçer aşiretlerin sonraki dönemlerde yerleştirilmesinde farklı sebepler ön plana çıkmıştır.

Osmanlı devleti, XVI. ve XVII. yüzyıllarda savaşlardan veya devlet otoritesinin taşrada zayıflamasından dolayı eşkiyadan bunalan kırsal halkın, köylerini

terk ederek göç etmesi ve konar-göçerliği devam ettiren aşiretlerin yaylak kışlak kavgaları, ziraata müsait olan yerleşim yerlerinin terk edilmesi, Rakka ve Halep bölgesinde Arap aşiretlerinin baskıları ve diğer sebeplerden dolayı, uzun yıllar sürecektir olan aşiretleri iskân politikasını yürürlüğe koymuştur. Devletin kuruluş döneminde, yeni toprakları Türkleştirmede ve şenlendirmede faydalanılan Türk aşiretleri daha sonra bölgenin ekonomisine katkı amacıyla yerleştirilmiştir (Orhonlu, 1987: 12).

Osmanlı Devleti, Anadolu'daki Türkmen aşiretlerini iskâna tâbi tutarken, ya meskûn bulunan köylerdeki yerleşik halkın arasına üçer beşer hane şeklinde yerleştirmiş ya da boş olan yerlere yeni köyler kurmak suretiyle bu köylere toplu olarak iskân ettirmiştir. Bu uygulamanın, genellikle aşiretlerin devlete verdikleri güvene göre değişiklik gösterdiği görülmüştür. İskân edilecek aşiretin, halkın huzur ve sükûnunu bozmadan işiyle meşgul olacağı anlaşılırsa, yeni köyler kurularak topluca iskân ettirilmişlerdir. Ancak, rahat durmayacakları anlaşılırsa, bunlar yoğunluk ve etkinlikleri kırılmak maksadıyla, gruplar halinde köylere dağıtılmak suretiyle iskân ettirilmişlerdir (Sayılır, 2012: 572).

Konargöçerlerin iskânları sayesinde devlet hem gelirleri arttırmak hem de idari, siyasi ve dini aksaklıkların bir sonucu olarak ortaya çıkan yol kesme, soygun ve hırsızlık gibi eşkıyalık unsurlarını ortadan kaldırmayı düşünmüştür. 17. Yüzyıldan itibaren iskân politikası sonucunda aşiretler çok geniş alanlara yayılarak yerleşmek zorunda kalmışlardır. 18. Yüzyıldan itibaren ise devletin askeri bakımdan toprak kayıplarına uğraması sonucu, Müslüman Türkler iç bölgelere doğru göç etmek durumunda kalmışlardır. Tarım gelirlerinin azalmasından dolayı konargöçerler, harap ve boş yerlere yerleştirilmeye devam edilmiştir (Kazıcı, 2014: 153-154).

Göçer aşiretler, üzerinde bulunduğu toprakların teşkilatlarına bağlı olarak, tımar, zeamet ve has reayası şeklinde vergilendirildikleri gibi bir kısmı da belli hizmetleri yerine getirmekle yükümlü kılınmıştı. Bu hizmetlerden bazıları; bir yol veya kavşağın güvenliğini sağlamak, bir geçidi korumak yol yapım ve onarımında çalışmak, köprü, kale ve liman yapımlarında, kervanların korunmasında ve sefere giden orduya yardım etmek şeklindeydi. Bazı oymaklar da devlet için ok ve yay imal

etmekle mükellef kılınmıştı. Tüm bu hizmetlerle yükümlü kılınanlar bu hizmetlerine karşılık ya bütün vergilerden veya vergilerin bir kısmından muaf sayılmaktaydı (Kazıcı, 2014: 154-156).

Osmanlı Devleti, özellikle 16. yüzyılın sonlarından itibaren, bozulmaya başlayan askeri, siyasi ve mali sistemi düzeltmek amacıyla, Yörük ve Türkmenleri toprağa bağlamak, onları kayıt altına almak maksadıyla iskân etmeye zorladı. Özellikle Türkmen oymakları arasında iskâna direniş gösterilmesine büyük bir kısmı yerleşmek zorunda kaldı. Direnenler ise Anadolu'yu bir ağ gibi ören uzun göç yolları kesintiye uğradığı için yaylak veya kışlak mahallerine yakın yerlerde göçlerine devam edebildiler. Ancak bu bozkır göçerliğine ve esas kitleyle olan bağlarına ket vurmamak demektir. Yörükler ise, kısa menzilli dağ göçerliğinin getirdiği avantaj ile kısmen de olsa göçerliklerine devam edebildiler. Bu anlamda Yörük kimliği yaşatılabildi. Özellikle bozkır göçerliği yapan, Halep'ten çıkıp Sivas Uzunyayla'ya ulaşan veyahut Erzurum'a giden veyahut Eskişehir'e, Ankara'ya kadar gidebilen Türkmen gruplarının göç yolları kesildi; ya yaylaklarında ya kışlaklarında meskûn hale getirildiler. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Türkmenlerin, uzun göç yollarının ve akrabalarıyla olan ilişkilerinin inkıta uğraması, dağ göçerliğini sürdüren, feodal yapılarını muhafaza eden Kürt aşiretlerinin bölgede öne çıkmasını beraberinde getirdi. Bu dönüşüm Osmanlı tahrir defterlerine de yansdı (Sayılır, 2012:577).

Osmanlı sınırları içindeki Kürt aşiretler, devletin daha çok Doğu sınırlarında yer almaktaydı. Tarihsel açıdan bu aşiretler, iki veya daha fazla komşu devlet sınır boylarında yaşamış ve tampon bölge işlevi görmüştür. Osmanlı döneminde bu aşiretlerin tek yükümlülükleri bölgedeki askeri seferler sırasında Osmanlı devleti için askerlik yapmaktır. II. Abdulhamit döneminde 1891'de kurulan ve II. Abdulhamit'in tahttan indirilmesiyle dağıtılan Hamidiye alayları yerine başka bir isimle kurulan Kürt aşiret alayları, I. Dünya savaşına katılarak Osmanlı ile birlikte ortadan kaldırılmıştır. Nihai olarak geniş göçebe Kürt aşiretlerin Osmanlı devleti içindeki statüleri, geniş çapta bir özerklik çerçevesinde şekillenmiştir (Bruinessen, 2013:159-167). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber ise zorunlu iskân

politikalarından bazı Kürt aşiretleri de etkilenmiş ve bu aşiretler Anadolu'nun farklı coğrafyalarına yerleştirilmişlerdir.

Sonuç olarak, bu iskân faaliyetlerindeki temel amaç konargöçer aşiretleri ikinci plana itmek değildir. Aksine, geri kalmış olarak nitelendirilen bölgelerdeki üretim faaliyetlerinin, konargöçer aşiretlerle birlikte bir düzene bindirilmesi ve bu şekilde devlete ekonomik bir fayda sağlanması amaçlanmıştır. Yapılan bu uygulamanın Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürdüğü görülmektedir; hatta devletin son dönemlerinde düşman işgallerine maruz kaldığı zamanlarda bile konargöçerlerin iskânları ile ilgili kanunlar çıkardığı bilinmektedir. Büyük Selçuklulardan Anadolu Selçuklularına oradan da Osmanlı Devleti'ne intikal eden konargöçerlerin iskânları hususu Türkiye Cumhuriyeti'nde de ilk dönemlerde varlığını hissettirmiş ve ilk sosyal sorunlar arasında yer almıştır. Devletin kuruluşunun ardından şehirleşme ve sanayileşme faaliyetlerinin yanında konargöçerlerin iskânları ile ilgili uygulamalara da yer verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde konargöçerlik olarak nitelendirilen yapı geçim kaynağı olma niteliğini yitirerek bir yaşam tarzı olarak benimsenmeye başlamıştır (Zafer, 2018: 109). Bugün halen bu yapı, Anadolu'nun farklı coğrafyalarında ve farklı formlarda devam eden toplumsal bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu

Göçebelik, temel ekonomik faaliyeti hayvancılık olan ve sabit bir mekâna bağlı kalmayıp hareketliliği esas alan bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Aşiret ise akrabalığa dayanan büyük bir sosyal örgütlenme biçimidir. Koçer aşiret ise göçebe yaşam tarzını benimseyen ve hayvancılık ile geçimini sağlayan akrabalığa dayalı Kürt-göçer toplulukların ifade edilme biçimidir (Gültekin & Tan, 2017). Kırsal alanlarda yaşanan bir takım sıkıntılar ve kentleşmenin çekici etkisiyle göçebe aşiretlerin bir kısmı kent merkezlerine yerleşip yaşam tarzlarını kentlerin merkezlerine devam ettirme iradesi göstermekteyken bir diğer kısım ise mevsime göre mekân değiştirme alışkanlıklarını sürdürmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da hali hazırda göçebe hayatı sürdüren koçerlerin hayatının bütüncül bir perspektifle incelenmesi gerek sosyoloji açısından gerekse Türkiye’deki Kürt göçebe kültürü araştırmalarında eksik kaldığı düşünülen yönlerin tamamlanması anlamında önem arz etmektedir.

Uzun yıllardır kışlak olarak Batman kent merkezine 15-20 km uzaklıktaki alanı (Maymuniye boğazı) mesken tutan, yaylak olarak Hakkari yaylalarında göçebeliği bir yaşam tarzı olarak sürdüren Dudêran aşiretine mensup Kîroyan (Qiroyan) koçerleri ile kışlak olarak Batman kent merkezine 15-20 km uzaklıktaki alanı (Kantar Köprüsü yakınları) mesken tutan, yaylak olarak Van Başkale yaylalarında göçebeliği bir yaşam tarzı olarak sürdüren Alikî aşiretine mensup Şheva/Şhevan koçerlerinin sosyoekonomik ve sosyokültürel yapısı ile gündelik hayatı ve karşılaştıkları güçlüklerin araştırılması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda Batman ili özelinde koçerlerin sosyoekonomik ve sosyokültürel yapısı ile gündelik hayatı, karşılaştıkları sorunlar ve sorunlar karşısındaki çözüm stratejilerinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

Koçer aşiretlerin yapısı ve gündelik hayata dair yaşam pratikleri ile karşılaştıkları sorunların açığa çıkarılması için yapılan bu araştırmanın alt problemleri şu şekilde belirtilebilir:

- 1) Koçer aşiretlerin sosyokültürel yapısı ne şekildedir?
- 2) Koçerler göç sürecinde ne tür hazırlıklar yapmaktadır?
- 3) Koçerlerin göç sürecinde karşılaştıkları en önemli güçlükler nelerdir? Bu güçlüklerle nasıl mücadele edilmektedir?
- 4) Koçerler yaylak ve kışlak yerlerini neye göre belirlemektedirler? Bu yerler nerededir? Ayrıca bu yerlere her hangi bir ücret ödenmekte midir?
- 5) Koçerlerin mülkiyet ve ekonomik durumlarında belirleyici unsurlar nelerdir? Bu durumlar koçerler arasında bir tabakalaşmaya yol açmakta mıdır?
- 6) Gündelik hayatta hane bireyleri arasında işbölümü yapılmakta mıdır? Varsa bunlar hangi işlerdir?
- 7) Koçerlerde evlilik örüntüsü (kız isteme/verme şekliniz, düğün, kına gelenekleri vb.) nasıldır?
- 8) Koçerlerde akrabalık örüntüsü nasıldır?
- 9) Koçerlerde örf, adet, gelenekler ne şekildedir?
- 10) Koçerlerde eğitim, sağlık ihtiyaçları nasıl karşılanmaktadır?
- 11) Koçerlerde dini ritüeller nasıl gerçekleşmektedir?
- 12) Koçerlerin geleceğe dair beklentileri nelerdir?

2.2. Araştırmanın Amacı

Göçebelik, farklı coğrafyalarda ve farklı formlarda yüzlerce yıldır devam eden, temel ekonomik faaliyetin hayvancılık olduğu özgün bir kültür olarak değerlendirilebilir. İklim ve coğrafi koşullar bu hayat biçiminde temel belirleyicilerdir. Hareketlilik ise bu kültürün en önemli yönünü oluşturmaktadır. Bütün bir yıl belli bir yerde sabit durmak yerine iklim şartlarına göre yer değişiklikleri yapmak tam göçebe yaşamın kıstaslarındandır. Türkiye’de bütün yıl belirli bir yerde yaşamayan, bu sebeple sürekli hareketli olan ve belirli bir aşirete aidiyet bağı bulunan koçerlerin gündelik hayatları, varsa karşılaştıkları güçlükler/sorunlar ve çözüm stratejilerinin ele alan kaynaklar sınırlıdır.

21. yüzyılda bir aşirete mensup koçerlerin bu alışkanlıklarını sürdürmeye çalışmaları hem yaşam koşulları açısından hem de bir arada bulunan üç neslin kuşak çatışmaları bakımından irdelenmesi gereken önemi bir konudur. Dolayısıyla, Batman kent merkezine 15-20 km uzaklıktaki toprakları (Maymuniye boğazı ile Kantar köprüsü yakınları) kışlak olarak kullanan koçerlerin gündelik hayatlarını nasıl geçirdikleri, gündelik hayata dair varsa ne gibi zorluklar yaşadıkları, göç süreçlerinde nasıl bir rota izledikleri ve bu rota üzerinde varsa yaşadıkları sıkıntılar ile koçerlerin sosyoekonomik ve sosyokültürel hayatına dair mevcut durum ve değişimi tespit etmeyi amaçlamaktadır

2.3. Araştırmanın Önemi

Türkiye’de 1950 ve sonrasında iç ve dış faktörlerin etkisiyle kentleşme hızının arttığı bilinmektedir. Bu çerçevede kırsal alanlarda hızla azalan nüfusun kentlere akın etmeye devam ettiği bir süreçte göçebeliği bir yaşam tarzı olarak sürdüren koçerlerle ilgili çalışmaların yapılması önemlidir.

Batman kent merkezine yakın toprakları kışlak olarak mesken tutan Dudêran aşireti ve Alikî aşiretine bağlı koçerlerin kente yerleşmek yerine göçebeliği sürdürmeleri ve göçebe yaşamın bilinmeyen yönlerinin ortaya çıkarılması isteği bu çalışmayı yapmaktaki birincil faktördür. Ayrıca araştırmacının ikamet ettiği kente yakın kırsal alanlarda söz konusu yaşam pratiklerinin devam ettiriliyor olması da çalışmanın yapılmasını destekleyen diğer bir faktördür. Dolayısıyla bölgenin toplumsal yapısında temel bileşenler olarak görülen aşiretler ve göçebelere dair analitik çözümlemeler geliştirme gayesinden ötürü bu çalışma önem arz etmektedir. Araştırma için seçilen toplulukların daha önce kapsamlı herhangi bir bilimsel çalışmaya konu olmaması ise çalışmanın özgünlüğünü göstermektedir.

2.4. Araştırmanın Metodolojisi

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yılın yarısını yaylak ve kışlaklar arasındaki zorlu yolculuklarla diğer yarısını ise çadırlarda yerleşik halde geçiren koçerlerin yüzyıllardır sürdürdüğü bu hayat tarzı, ülkedeki hayvancılığın devamında önemli bir ekonomik faaliyet, aynı zamanda özgün bir yaşam tarzını ifade etmektedir.

Koçerlerin gündelik hayatları, göç süreçleri, ekonomik faaliyetleri, aşiret bağları, sosyokültürel özellikleriyle ilgili ayrıntılı ve derin analizler yapabilmek için alan araştırması yapılmıştır. Sosyal bilimlerde genel olarak nicel ve nitel yönetime dayanan çalışmalar yapıldığı gibi bazen her iki yöntemin karma bir şekilde kullanıldığı çalışmalarda bulunmaktadır. Bu araştırmada ise nicel ve nitel yönetime dair avantaj ve dezavantajlar dikkate incelenmiştir. Sonuçta, Batman kent merkezine yakın yerleri mesken tutan koçerlerin hayatlarıyla ilgili kapsamlı bilgilere ulaşılması amaçlandığından nitel araştırma yönteminin kullanılması uygun görülmüştür.

Nitel araştırmalar, insanların hayatı ve dünyayı nasıl anlamlandırdıklarıyla, anlamın nasıl inşa edildiğiyle alakalıdır. Bundan dolayı nitel araştırmanın öncelikli amacı bu anlamları açığa çıkarmak ve yorumlamaktır (Merriam, 2013: 24). Bu yöntemin ilk ve en önemli adımı, araştırmanın hangi sorulara cevap aradığı ve sorulara verilen cevapların niteliğinin ortaya konmasıdır (Kümbetoğlu, 2012; 34). Nitel araştırmada sadece sayısal olmayan ve yapılandırılmamış verilerin kullanılmasından öte daha genel ve çalışma ilerledikçe çok daha belirginleşen araştırma soruları (Punch, 2011; 30) yer almaktadır. Buradaki amaç, katılımcıların düşüncelerini ortaya çıkararak derinlemesine bilgiler elde etmektir.

Araştırmada, koçerlerin hayata tutunma stratejilerinin belirlenmesi amaçlandığından nitel araştırma desenlerinden “durum çalışması (case study)” stratejisiyle hareket edilmiştir. Bu araştırma deseninin en önemli avantajı, araştırmacı tarafından çok özel olarak değerlendirilen bir konunun veya durumun üzerine yoğunlaşmasına fırsat vermesi ve çok ince ayrıntıları sebep, sonuç ve değişkenlerin karşılıklı ilişkileri açısından açıklayabilmesine olanak sağlamasıdır (Yıldırım& Şimşek, 2011: 277). Son olarak araştırma nitel araştırma yöntem ve teknikleriyle gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analizin amacı, “ham haldeki verilerin okuyucuların anlayabileceği ve isterlerse kullanabileceği bir şekle sokulmasıdır.” Elde edilen veriler önce mantıklı bir sıraya konulur ardından bu betimlemeler yorumlanır ve sonuçlara ulaşılır (Altunışık vd., 2012:324). Bu doğrultuda çalışmanın veri analizi sonrası

katılımcıların yorumları kategorilere ayrılarak belirli temalar altında değerlendirilmiştir.

2.4.1. Evren ve Örneklem

Araştırmada evren olarak Batman belirlenmiştir. Batman’da halen göçebe olarak yaşamlarını sürdüren ve iki ayrı aşirete bağlı olan koçerlerin gündelik hayatı, muhtemel güçlükler, aile yapıları, sosyoekonomik ve kültürel özellikleri dikkate alınarak irdelenmeye çalışılmıştır. Buradaki temel gaye, iki ayrı aşirete mensup koçerlerin yaşam biçimlerindeki benzerlik ve farklılıklarını ortaya çıkararak durum tespiti yapmaktır.

Koçerlerin hayatlarına dair detaylı bilgilere ulaşabilmek için amaçlı örnekleme dayalı kartopu örneklem tekniği tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında Batman ilini kırsal olarak kullanan Dudêran ve Alikî aşireti koçerlerinden 18 yaş ve üzeri bireylere ulaşılmıştır. Görüşmelerde farklı sosyodemografik niteliklere sahip bireylere ulaşılmıştır. Son olarak araştırma her iki aşirete mensup bireylerle sınırlı tutulmuştur.

2.4.2. Veri Toplama Teknikleri ve Analizi

Sosyal araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama tekniği mülakat ve ankettir. Anket tekniği her kişiye aynı soruların sorulduğu ve istatistiksel olarak işlenebilecek veriler sağladığından dolayı sıklıkla kullanılmaktadır. Bu araştırmada ise nitel veri toplama tekniklerinden olan görüşme tekniği, en uygun veri toplama tekniği olarak belirlenmiştir.

Nitel araştırma yöntemi kapsamında gözlem ve görüşme, araştırılan konuyu ilgili bireylerin bakış açılarından görebilmeyi ve bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri derinlemesine anlamayı amaçlar. Bireylerin perspektiflerini, deneyimlerini, duygularını ve algılarını ortaya koymak amacıyla kullanılan bir yöntem olarak görüşme, açık uçlu ve yarı yapılandırılmış olarak belirlenmiştir. Bu teknik, sorularda değinilmeyen bazı konuların görüşmeler esnasında ortaya çıkmasına zemin hazırlamakta ve yeni eklemelere imkân tanımaktadır. Neticede araştırma, görüşme akışına göre yeni sorularla derinlemesine irdelenmesi ve bilgi çeşitliliğinin sağlanabilmesi için yarı-yapılandırılmış bir formla gerçekleştirilmiştir. Bu form sosyoekonomik ve demografik görünümü ortaya çıkaran sorular ile

koçerlerin göç süreçlerini ve bu süreçte karşılaştıkları sorunlarla mücadeleleri, aile yapıları, dini-kültürel ritüelleri, gelecek kaygıları gibi durumları tespit etmeyi amaçlayan sorulardan oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında, 2020 yılı Mart-Mayıs ayları arasında, Batman kent merkezine yaklaşık 15-20 km uzakta Maymuniye boğazında ana yola yakın bir şekilde konumlanan Dudêran aşiretine mensup koçerlerden oluşan 8 katılımcı ve Batman kent merkezine yaklaşık 15-20 km uzaklıkta Batıraman/Kantar köprüsü yakınlarında konumlanan Alikî aşiretine mensup koçerlerinden oluşan 8 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler koçerlerin çadırlarında, yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde önceden izin alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Her bir görüşme ortalama 40-60 dakika sürmüştür.

Nitel araştırmalarda görüşmelerden elde edilen veriler önce incelenerek kodlanmakta ve sonra kodlamalar dikkate alınarak sentezlenmektedir. Böylelikle kodlanan verilerin sentezlenmesiyle bulgulara ulaşılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2014: 240). Bu araştırma kapsamında elde edilen veriler de önce kodlanmış ardından kodlamalar dikkate alınarak sentezleme yoluyla bulgulara ulaşılmıştır.

Gizlilik ilkesi gereği göçerlerin isimleri saklı tutulmuştur. İsimler yerine katılımcıların cinsiyeti, yaşı ve aşireti (Erkek, 52 yaş, Dudêran veya Kadın, 36 yaş, Alikî...gibi) belirtilerek alıntılar yapılmıştır. Görüşmelerde elde edilen veriler, araştırmanın amaçları doğrultusunda şu kategorilere ayrılmıştır:

1. Koçerlerde Gündelik Hayatın Analizi
2. Koçerlerin Yaşam Alanları ve Barınaklara Dair Tespitler
3. Koçerlerin Ekonomik Faaliyetleri ve Mülkiyet İlişkileri
4. Koçerlerde Aile Yapısı ve Evlilik Usulleri
5. Koçerlerde Akrabalık ve Diğer Aşiretlerle İlişkiler
6. Koçerlerde Sosyo-kültürel ve Dini Hayat
7. Eğitim ve Sağlığa İlişkin Tespitler

Görüldüğü üzere görüşmelerden elde edilen veriler yedi temel kategoriye ayrılarak betimsel olarak analiz edilmiştir. Dudêran ve Alikî koçerlerinin gündelik hayata dair stratejileri ile toplumsal yapının temel bileşenlerine (aile, din, ekonomi gibi) dair paylaşımları doğrudan aktararak bulgular kısmında değerlendirilmiştir.

Özetle bu araştırmaya önce konuyla ilgili literatürün taranmasıyla başlanmıştır. Literatür tarandıktan sonra araştırmanın uygulama bölümü için mülakat soruları hazırlanmıştır. Ardından görüşme gün ve saatleri belirlenmiştir. Katılımcılara yöneltilen sorulara verilen cevaplar neticesinde koçer yaşayışı/kültürüne dair detaylı bilgilere ulaşılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma kapsamında sosyoekonomik ve kültürel yapısı analiz edilen koçer aşiretlerden ilki Dudêran aşiretidir. Dudêran aşireti, Siirt'te temsilcisi en çok olan aşirettir. Siirt'e yerleşen koçerlerin de önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Dağ, 2019: 61). Siirt iline yerleşen diğer aşiretlerle birlikte (Alikan, Soran, Mamediyen, Silokan gibi) küçükbaş hayvanın yüzde ellisini (%50) göçerler yetiştirmektedirler (Sucuka, 2012: 14). Dudêran aşiretine mensup göçebeliğe devam eden Koçerler ise Şırnak rotası olan Hakkari'nin yüksek yaylalarından Mardin, Siirt ve Batman'a kadar olan bölgede yaşarlar. Dudêri, Dudêran, Dudiran ve Dudêryan gibi isimlerle anılan aşireti Muhammed Emin Zeki Beg (2010: 355) 1930'lu yıllarda yaptığı çalışmada Duderî olarak tanımlamış, bu aşiret hakkında 400 aileden oluştuğuna ve yaz aylarını Van gölünün güney tarafında geçirdikleri bilgisini aktarmıştır. Tan (2015: 270) ise bu aşireti Dudêryan olarak adlandırıp son 40-50 yıl içerisinde genellikle Botan bölgesinden gelerek İdil ve köylerine yerleşen koçer aşiretlerin başında sıralar. Botî (2011: 46) ise çalışmada Dudêran Aşireti'ni Siirt'te yaşayan 7 büyük aşiret arasında en geniş alt birimlerine sahip aşiret olarak aktarmıştır. Botinin sıraladığı Dudêran Aşireti'nin alt birimleri şu şekildedir:

1-Qiroyan 2-Aqubiyen 3-Mala Tahir 4-Mala Mehmet Axa (Ağa) 5-Mala Qasım axa 6-Mala Qubet 7-Mala Mirza 8-Mala Hacı Hesam 9- Mala Reşe 10- Mala Xalid 11- Deştuyan 12- Şemsikiyan 13-Gewriyan 14-Bekiriyen 15-Şahiniyan 16-Mala Hopaniyan (esas olarak Davudiler, Davudiler de Dudêranın bavıklarındandır) 17- Mala Qiziliyan (esas olarak Davudiler, Davudiler de Dudêranın bavıklarındandır) 18- Mala Rihane (esas olarak Davudiler, Davudiler de Dudêranın bavıklarındandır) 19- Mala Baliyan 20-Mala Tajdin

Dağ'ın (2019) koçer kadınlarının sosyal konumu üzerine yaptığı çalışmada da belirtildiği gibi Dudêranların ana dili Kürtçe olup Şafii mezhebine mensupturlar. Bu araştırma kapsamında görüşülen koçerler ise Dudêran aşiretine bağlı Qiroyan (Kîroyan)'lardır.

Tan'a (2015:120-121) göre Alikî aşireti büyük ve dağınık bir aşirettir. Bitlis, Batman, Siirt gibi illerde kolları mevcuttur. Aşiretin tamamı Müslüman olup ilk liderleri Mir Yakup'tur. Aşiretin bir kısmı ise Doğubeyazıt tarafından Dargeçit'in güney ve güneydoğusunda yaşamaktadır. Bu aşiretin bir kolu ise Midyat'ın batısındaki Mıkrê, Nıbilê ve Hevedine köylerinde yaşamaktadır. Liderleri ise Mala Mired Ağa'dır. Batman'da ise Alikî aşiretine bağlı ailelerin bir kısmı Raman ve Siniki aşiretine bağlı aileler ile birlikte Barısıl Köyü'nde yaşamaktadır. Araştırmamız kapsamında görüşülen diğer koçerler ise Alikî aşiretinin Şehevan koluna mensup kişilerdir. Bu koçerlerin de ana dili Kürtçe olup şafî mezhebine mensupturlar. Kışlak olarak uzun yıllardır Raman Dağı eteklerini⁴ tercih etmektedirler.

3.1. Demografik ve Sosyoekonomik Bilgiler

Araştırma iki koçer aşiret mensuplarıyla yürütülmüştür. Bu aşiretlerden ilki olan Dudêranların, 7 geniş aileden; Alikî aşiretine mensup koçerlerin ise toplam 5 geniş aileden oluştuğu anlaşılmaktadır.

⁴ Alikî aşiretine mensup Koçerler Batman Üniversitesi Batıraman yerleşkesi kurulmadan önce - mevcut kampüsün- Dicle nehri kıyısını kışlak olarak kullandıklarını Kampüs kurulma kararı sonrasında ise Kantar Köprüsü yakınlarına taşınmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim	Aşireti
D 1	Erkek	52	Evli	Okuryazar değil	Dudêran
D 2	Kadın	21	Evli	Okuryazar değil	Dudêran
D 3	Erkek	58	Evli	Okuryazar değil	Dudêran
D 4	Kadın	38	Evli	Okuryazar değil	Dudêran
D 5	Erkek	54	Evli	Okuryazar değil	Dudêran
D 6	Erkek	53	Evli	Okuryazar değil	Dudêran
D 7	Erkek	28	Evli	orta okul (Açık ö.)	Dudêran
D 8	Kadın	50	Evli	Okuryazar değil	Dudêran
A 1	Erkek	40	Evli	Meslek Yüksek okul	Aliki
A 2	Erkek	52	Evli	Okuryazar değil	Aliki
A 3	Erkek	21	Bekar	Orta okul	Aliki
A 4	Erkek	19	Bekar	Orta okul	Aliki
A 5	Erkek	18	Bekar	Orta okul	Aliki
A 6	Kadın	36	Evli	Okuryazar değil	Aliki
A 7	Kadın	19	Bekar	Okuryazar değil	Aliki
A 8	Kadın	25	Bekar	Okuryazar değil	Aliki

Tablo’da görüldüğü üzere katılımcıların tamamının 18-58 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu evlidir. Ayrıca katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında çoğunluğunun okur-yazar olmadığı görülmektedir. Özellikle kadın katılımcıların tamamının okur-yazar olmadığı ve büyük çoğunluğunun yaşlarına ilişkin soruya net bir cevap veremedikleri gözlemlenmiştir. Kadın katılımcılar yaşlarını tam olarak ifade edememiş olsalar da beyanları esas alınarak yaşları demografik veriler kısmına eklenmiştir. Koçer kadınlarla ilgili yapılmış benzer bir çalışmada (Dağ, 2019: 83) da aynı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Söz konusu çalışmada kadınların büyük bölümünün okur-yazar olmadığı ve yaşlarını ya hiç bilmedikleri ya da yanlarındaki kişilerin söylediklerine göre bir yaş telafuz ettikleri anlaşılmaktadır.

Son olarak araştırma kapsamında her iki aşirete mensup bireyler arasından 3'er kadın olmak üzere toplam 16 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Kadın sayısının erkeklere oranla az olma sebebi bazı kadınların görüşme talebine olumlu yanıt vermemesinden kaynaklanmaktadır. 3 kadının “*biz ne biliriz. Kocalarımız koçer hayatıyla ilgili her şeyi sizinle paylaşır*” şeklindeki sözlerle görüşme talebine olumsuz yaklaşımı, ataerkil yapının etkilerini koçer aile yapısında görmemiz açısından önemlidir.

3.2. Koçerlerin Gündelik Hayatının Analizi

Dudêran ve Alikî aşiretine mensup koçerlerin temel uğraşı küçükbaş hayvancılıktır. Bu ekonomik faaliyet göçebe bir hayat tarzıyla şekillenmektedir. Koçerlerin hayat tarzı ve karşılaşabildikleri muhtemel zorlukların irdelendiği bu başlık altında, yaylak ve kışlak bölgeler, göç etme tarih aralıkları, göç öncesi bulunulan bölgede ne tür hazırlıklar yapıldığı, göçün kaç gün sürdüğü ve eşyaların nasıl taşındığı, dinlenme yerleri, göç anında kişisel ihtiyaçların nasıl giderildiği, yaylak ve kışlak yerlerini neye göre belirlendiği ve buralara hangi yollardan gidildiği, yerleşilen yerlerin özellikleri ve bu bölgelere herhangi bir ücret ödenip ödenmediği gibi sorularla bu süreç analiz edilmektedir.

3.2.1. Koçerlerin Yaylak ve Kışlaklara Göç Etme Süreci

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yılın yarısını yaylak ve kışlaklar arasındaki zorlu yolculuklarla diğer yarısını ise çadırlarda yerleşik halde geçiren koçerlerin yüzyıllardır sürdürdüğü bu hayat tarzı, ülkedeki hayvancılığın devamında önemli bir ekonomik faaliyet, aynı zamanda özgün bir yaşam tarzını ifade etmektedir.

Kürt göçebe kültürünü devam ettiren, Batman kent merkezine yakın yerler ve farklı ilçelerindeki alanları kışlak olarak kullanan az sayıda koçer bulunmaktadır. Bu çalışmada sadece kent merkezine yakın alanlarda bulunan iki koçer aşiret (Dudêran ve Alikî) mensubu bireylerle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve anlatılar üzerinden koçer hayatı betimlenmeye çalışılmıştır.

İlk olarak Dudêran aşiretine mensup koçerler, uzun yıllardır Batman (kışlak) ve Hakkari (yaylak) bölgeleri arasında Bu kültürü nasıl devam ettirdiklerini ifade

etmişlerdir. Aynı şekilde Alikî aşiretine mensup koçerler de uzun yıllardır kışlak olarak Batman'ı tercih etmektedir. Alikiler son yıllarda yaylak olarak Hakkari ve Van (Başkale) civarında bulunan yaylakları mesken tutmaktadır. Daha önceki yıllarda ise yaylak olarak Tatvan Nemrut dağı, Erzurum Hınıs ve Karayazı gibi bölgeler tercih edilmişlerdir.

Göç süreçlerinde temel belirleyici faktör iklim şartlarıdır. Türkiye'deki ortalama sıcaklığın en yüksek olduğu illerden biri olan Batman'ın kış aylarında kar yağışının az olması koçerlerin kışın bu bölgeye yerleşimlerinde belirleyici faktördür. Yaylak alanlara göç, Nisan ayı sonu ile Mayıs ayının başlangıcı arasında (taze otların bitişi) mevsim şartlarına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Genel olarak yaya bazen de hayvan nakil araçlarıyla gerçekleşen göç süreci söz konusudur. Yaya olarak başlayan göçte öncelikli eşyalar, hayvanların (at, eşek) sırtında taşınmakta; göç süreci çobanlar, aile bireyleri ve sürü ile birlikte gerçekleştirilmektedir. Bu yolculuklar yaklaşık 2 ay gibi bir sürede tamamlanmaktadır. Koçerler yaya olarak gerçekleştirdikleri göçlerde uygun gördükleri yerlerde kurulumu kolay olan çadırlarını açıp uyku, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını gidermektedir. Bu konar-göçerlik hali her gün veya gün aşırı yaylaklara/kışlaklara varıncaya kadar sürdürülmektedir.

Yaylaklara doğru gerçekleşen göç öncesi hazırlıklar genel itibariyle benzerlikler göstermekle beraber Alikî aşiretine mensup koçerler son zamanlarda yaylaklara doğru hayvan naklini⁵ tır/kamyon gibi araçlarla gerçekleştirmektedir. Göç öncesi hazırlıklar çadırların ve çadır içerisindeki eşyaların toplanması ile genel olarak sabah başlayıp aynı gün içerisinde tamamlanan bir süreçten ibarettir. Kadınlar çadır içindeki eşyaları toparlarken erkekler sürünün araçlara yüklenmesi işini üstlenirler. Yaylaklara doğru gerçekleştirilen göç öncesi hazırlıklar ve göç süreci ise kısaca şu şekilde ifade edilmektedir:

“Yaylaya yaya gidildiğinde Mayıs ayının onunda; araba ile gidildiğinde ise Mayıs ayının 25 ile 30 arasında gidilir. Önce satılacak hayvanlar (çıkıntılar) satılır. Ardından araba kiralaması için anlaşmalar yapılır ve taşınma için

⁵ Bakınız. Ek-2, fotoğraf 3

sıraya girilir. Ayrıca mandıracı ile yaylaya gidilmeden önce ön anlaşmalar yapılır. Biz her yıl Siirt'ten gelen mandıracıyla anlaşırız ve bu mandıracı günde bir gelip ürünleri alır satar ve parasını bize verir” (Erkek, 40 yaş, Alikı)

Yaylaklara araçlarla göç eden Alikı aşiretine mensup koçerler kışlak alana dönüşü (tarım arazilerinde ekinlerin olmamasından kaynaklanan fırsat sayesinde) yürüyerek gerçekleştirmektedir.

“Bu sene Başkale yaylalarına gidiyoruz. Başkale yaylalarından ortalama 2,5 - 3 ayda Batman'a kadar tekrar varıyoruz. Yani sürekli koçerlerin güzergahı olan güzergahları seçiyoruz. Günde ortalama 10 km yol alıyoruz. Bazen otun ve suyun bol olduğu yerlerde ise 2 günde konaklayabiliyoruz. Bunu da Batman'a çok erkenden dönmek için yapıyoruz” (Erkek, 21 yaş, Alikı)

Hakkari'deki yaylalara doğru yolculuklarını⁶ yaya bir şekilde gerçekleştiren Dudêran aşiretine mensup bir katılımcı ise bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

“Davarların sırtında, konak konak yaylaya kadar iki ay boyunca gidiyoruz. 60 gün içinde en fazla bilemedin 10 gün sabit kalıyoruz gerisi hep hareket halindeyiz. Buradan çıkıyoruz her gün yavaş yavaş ilerliyoruz (Sere Kanîye, Şikefta, Zewe, Hasankeyf...) Hayvan sağma işi, yolumuz üzerindeki arazilere zarar vermeme gibi durumlardan dolayı oldukça yavaş ilerlemek zorunda kalıyoruz. Her gece bir yerde çadırımızı açıyoruz. Sabah 4-5 gibi yola çıkıyor saat 10-11'e kadar yolculuğa devam ediyoruz. Bu saatten itibaren müsait bulduğumuz yerde çadırımızı yeniden kuruyor ve dinlenmeye geçiyoruz. İki ay boyunca hep böyle. Temmuz başında orada (Hakkâri) oluyoruz. 3-3,5 ay zozanda (yayla) kalıyoruz, hiç 4 ayımız olmaz” (Erkek, 52 yaş, Dudêran).

Dudêran aşiretine mensup bir başka katılımcı ise 2020 yılı itibariyle Ilısu Veysel Eroğlu barajı sebebiyle yeni güzergahın hangi yollar üzerinden ilerleyeceğine dair endişelerini şu sözlerle aktarmaktadır:

“Bizim için Aksu varılacak son yerdir. Bu varılacak yere kadar her gün ilerleyebildiğimiz kadar mesafe kaydedip bir yerde konaklarız. Ilısu Barajı

⁶ Bakınız. Ek-2, fotoğraf 2

nedeniyle bundan sonraki yolculuğumuzun hangi istikamette ilerleyeceğini biz de bilmiyoruz” (Erkek, 53 yaş, Dudêran)

Bu ifadeler elbette bir belirsizliği içerisinde barındırmaktadır. Zaten çoğu görüşmede de göçebe hayatın en önemli zorluklarından biri olarak ulaşım ilk sırada yer almaktadır. Bu sebeple baraj havzasından kaynaklanan güzergah değişikliklerinin ilk yolculukta Dudêran koçerlerini zorlayacağı düşünülmektedir. Ancak koçerlerin bu hayat tarzında, her türlü zorluk karşısında yeni stratejilerle hareket kabiliyetlerinin süreceğine dair inançlarının tam olduğu aynı katılımcının *“elbette yola çıktığımız andan itibaren inşallah yeni bir güzergah oluşturur ve yolumuza devam ederiz”* şeklindeki sözleriyle açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla bu hayat tarzında doğada karşılaşılabilecek her türlü zorluk karşısında yeni stratejilerle hareket etmek bu yaşam biçiminin özünü oluşturmaktadır.

Göç sürecinde seri hareket edebilmek koçerlerin temel düsturlarındandır. Bu sebeple koçerlerde çocuk ve yaşlılarla ilgili farklı bir yaklaşım tarzının geliştiği görülmektedir. Buna göre Siirt iline kayıtlı Dudêran koçerlerinden bir katılımcı, iki ay süren yolculuğu çocuk ve yaşlılardan bağımsız bir şekilde gerçekleştirdiklerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Her gün taşınarak buradan Hakkariye kadar gidiyoruz. Bu süreçte bizimle yolculuğa katılmayıp araba ile Siirt kent merkezine giden yaşlı ve çocuklarımız oluyor. Onlar için bu yol zor olduğundan dolayı bizimle gelmiyorlar. Sadece genç ve orta yaştakiler ile çobanlar iki ay boyunca yolda kalıyor. Biz kadınlar ise çobanlara yemek yapmak, çamaşır yıkamak süt sağmak gibi işlerde yardımcı olmak için göçe katılıyoruz” (Kadın, 21 yaş, Dudêran)

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere göç sürecinde çocuk ve yaşlılar, süreci yavaşlatabilecekleri kaygısı ile göç öncesi Siirt kent merkezine götürülmektedir. Siirt kent merkezinde satın alınan ve yılın büyük bir bölümü boş bırakılan bu konutlar, yaylak ve kışlaklara yolculuk süreçlerinde çocuk ve yaşlılar için birer dinlenme alanı haline dönüşmektedir. Bu imkanlar, koçerlerin hızlı hareket etmesini kolaylaştırırken dolayısıyla da göç süresini kısaltmaktadır. Koçerlerin göç sürecinin başlangıcından hemen önce gerçekleşen bu taşınma elbette geçici bir süreyi kapsamaktadır. Yaklaşık

2’şer ay süren göç süreci dışında çocuk ve yaşlılar, gerek yaylak gerekse kışlaklarda aile fertleriyle birlikte göçebe hayata kaldıkları yerden devam etmektedir.

Batman nüfusuna kayıtlı Alikî aşiretine mensup koçerlerde de benzer bir süreç yaşanmaktadır. Göç öncesinde yaşlı ve çocuklar, Batman’a bağlı Balpınar beldesi yakınlarında bulunan çiftlik tarzı yerleşim yerine bırakılarak göçe başlanmaktadır. Bu yolculuğun nihai noktası olan yaylaklara varıldığında aile üyelerinin geri kalan kısmı da yaylaklara araçlarla götürülmektedir. Uzun yıllar, yaylak ve kışlak arasındaki tüm yolculuğu yürüyerek ya da yük hayvanları ile gerçekleştiren koçerler, ulaşım imkanlarının artması sonucu, yolculuklarının belirli aşamalarında karayolu ulaşım araçlarından faydalanmaktadır. Dolayısıyla ulaşımındaki gelişmeler göçebe toplulukların yaşama tarzılarını etkilemektedir.

Göç süreçlerine dair merak edilen bir diğer husus ise koçerlerin kişisel ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarıdır. Her gün kurulan ve yeniden toparlanan çadırlar ile hayvan sırtında süren bu yolculuklar genellikle yola yakın araziler üzerinden sürdürülmeye çalışılmaktadır. Buradaki amaç, gündelik ihtiyaçların karşılanmasında, ulaşım olanaklarından maksimum fayda sağlayabilmektir. Temel gıda ihtiyaçlarının göç süreçlerinde karayollarına yakın yerleşim yerlerinden karşılanması hem daha az yük ile yola devamı hem de taze ürünlere ulaşımı sağlamaktadır. Kimi zamanlarda ise ihtiyaç duyulan gıda malzemeleri Batman’dan yola çıkış öncesi toptan bir şekilde alınmaktadır. Koçerlerin anlatıları doğrultusunda yollarda yaşanabilecek muhtemel sıkıntılar öncesi alınan bu tedbirler bir yaşam stratejisi olarak benimsenmektedir.

Kişisel bir takım ihtiyaçlar konusunda Dudêran aşiretine mensup 52 yaşındaki erkek katılımcının “*Banyo gibi durumlar imkânlarla göre karşılanıyor. Biz her daim yol ve suyun olduğu güzergâhı kullanıyoruz*” şeklindeki sözleri ile 50 yaşındaki kadın katılımcının “*Kadınlar olarak erkeklere oranla kişisel ihtiyaçlarımızı karşılamakta zorlansak da alıştık*” şeklindeki sözleri koçerlerin zorlu doğa koşullarına rağmen en temel ihtiyaçlarını yine doğanın sunduğu olanaklarla karşılandığını göstermektedir. Böylece doğa ile uyum içinde hayatı sürdürmek yüz yıllardır koçerlerin yaşam tarzı olmaya devam etmektedir.

Koçerlerin yaylak ve kışlak seçiminde belirleyici faktör iklim şartlarıdır. Başka bir ifade ile tek geçim kaynakları küçükbaş hayvanları olan koçerlerin yer seçimlerinde, hayvanlarının rahat bir şekilde besin kaynaklarına ulaşabilmesi yani “*hayvanların rahatlığı*” esastır.

“Geçtiğimiz bölgelerin hem serin, hem sulak hem de kişisel ihtiyaçlarımızı imkanlar dâhilinde giderebileceğimiz yerler olması gerekir. Yer tuttuğumuz yaylaların yeşil ve soğuk olması gerekiyor hayvanların gelişimi için. Bu seçimlerimizde hava şartları önemlidir. Bu nedenle kışın burayı (Batman) yazın ise daha serin olan Hakkâri yaylalarını tercih ediyoruz” (Erkek, 28 yaş, Dudêran)

“Mesela kışlak yerimizde elektrik var, su var, yol üstüne ve şehre yakın. Bunun için kışlak olarak burayı tercih ediyoruz” (Kadın, 38 yaş, Dudêran).

Anlatılardan da anlaşılacağı üzere Dudêran aşiretine mensup koçerlerin kışlak olarak Batman ilini tercih etmelerindeki temel sebep şuan yerleştikleri lokasyonun ihtiyaçları karşılaması noktasında (şehre yakınlığı, yanı başında bulunan köyden dolayı elektrik, su gibi olanaklar) sağladığı fırsatlardır. Aynı şekilde yaz aylarında Hakkari yöresinin oldukça serin ve hayvan otlama alanlarının da fazla olması, Dudêran koçerlerinin tercihlerini belirleyen faktörlerdir.

Benzer bir şekilde Alikî aşiretine mensup koçerler de yaylak ve kışlak belirlemelerinde iklim şartları ve hayvanlarının gelişimi için uygun ortam esas alınmaktadır.

“Yaylak belirlendiğinde, tarlanın olmadığı, meranın, otun ve suyun bol olduğu yerleri tercih ediyoruz. Kışın da aynı şekilde fazla ekili olmayan arazileri ve suyun bol olduğu yerleri tercih ediyoruz. Yaylak olarak karın çok geç eridiği yerleri seçiyoruz. Bütün hayat standartlarımız hayvanlarımızın daha rahat olması için daha iyi beslenmesi için, daha verimli olması içindir. Hayvan ne kadar rahat olursa yavrularının ikiz üçüz olma ihtimali artmaktadır” (Erkek, 40 yaş, Alikî).

Alikî göçerlerinin Batman’da kışlak olarak yerleştikleri Kantar köprüsü yakınlarındaki bölgede, ulaşım açısından kente yakın olmakla birlikte yıllardır

elektrik imkanlarından mahrum bir yaşam sürdürülmektedir. Yine bir Alikı koçerinin ifade ettiği üzere yanı başlarında bulunan ve elektrik dağıtım ağından enerji kullanan köy yerleşim yerinden çadırlarına ücret karşılığında hat çekme fikirlerinin kabul görmediği, bu yüzden telefon şarjı ve akşamları bir ampül aydınlatması için güneş enerjisinden⁷ yararlandıkları paylaşılmıştır. Elektrik kaynağına ulaşamamanın verdiği dezavantaj sebebiyle Alikı koçerleri Dudêran koçerleri gibi televizyon, buzdolabı ya da çamaşır makinesi gibi dayanıklı tüketim malları kullanamamakta, bu yüzden çadırlarında bu malzemelere rastlanmamaktadır. Özellikle Alikı aşiretine mensup kadın katılımcılar, çamaşırların geleneksel metodlarla yıkadıklarını paylaşmışlardır.

Koçerlerin genelde toprak mülkiyetinin olmaması göçer aşiretlerde bir takım sorunları doğurmaktadır. Bu sorunların en büyüğü göçer aşiretlerin yaylak ve kışlak olarak kullandıkları arazilere yüksek miktarda kira bedeli ödemesidir. Yaylak ve kışlak olarak kullanılan arazilerin kira bedelinin yüksek olması, bir takım sebeplerden dolayı yol güzergâhının değişmesi, hayvanların gelişimi açısından hava şartlarının iyi olmaması gibi etkenler koçerlerin yaşam pratiklerini etkilemektedir. Karşılaştıkları tüm sorunlar koçerlerin yaşam şartları ve üretim şekillerini etkilemekte, büyük oranda bir sistemin bozulmasına sebep olmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda koçerlerin tamamının üzerinde söz birliği yaptığı husus, yaylak ve kışlak olarak kullanılan yerlere ödenen ücretlerle alakalıdır. Koçerlere yöneltilen yaylak ve kışlak olarak kullandığınız yerlere herhangi bir ücret ödüyor musunuz? sorusuna katılımcıların cevabı şu şekildedir:

“Elbette ödüyoruz. Mesela buraya bu yıl için 84 bin lira ödedik. Yani bu arazilerin sahipleri 7 pay olduklarından her paya 12000 lira ödeme yaptık. Geçen yıl yayla sahiplerine 180.000 lira verdik. Öncelikle 3-4 temsilci ile pazarlık yaparak bu fiyat belirleniyor. Ardından bizler arasında bölüşüldüğü gibi karşı taraftaki kişilerde kendi aralarında bu parayı paylaşıyorlar” (Erkek, 52 yaş, Dudêran).

“Yerleşme için gelip buradaki ağa ile anlaşıyoruz. Bu ödemeler koçerlerin hayvan sayısına göre adil bir şekilde dağıtılıyor. Herkes hayvan sayısına göre ücret ödüyor” (Erkek, 54 yaş, Dudêran).

⁷ Bakınız. Ek-2, fotoğraf 9

“Şu an bulunduğumuz yere (Hasankeyf/ Meymûniye) arazi sahibine para ödedik. Toplamda yedi aile burada olduğumuz için hepimiz toplanıp hayvan sayısına göre bu ödemeyi adil bir şekilde paylaşıyoruz. Burada bulunan yedi aileden en büyük kişi kira ödemesini yapıyor” (Erkek, 53 yaş, Dudêran).

Aynı şekilde Alikî aşiretine mensup koçerlerde gerek yaylak gerekse kışlak için her yıl oldukça yüklü miktarda ücret ödediklerini aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir.

“Yaylak ve kışlaklarda Ücret belirleniminde hayvan sayısı temel belirleyicidir. Meranın büyüklüğü doğal olarak bizden talep edilecek parayı da belirlemektedir. Bizden parayı alacak ağalar yada toprak sahipleri bizden parayı getireceğimiz sürüye göre belirlemektedir. 1 sürü ortalama 25-30bin lira arası, 2 sürü 50-60bin lira arası oluyor. Bu pazarlığı da genellikle benim en büyük abim yapıyor. Ortalama her birimizin 350-400 civarında hayvanı bulunmaktadır. Bizim yaylaya toplam 1300 hayvan ile gittiğimizde 50-60bin lira ödeme yapıyoruz. Bu yıl kışlak için 100bin lira ödedik. Bana göre hayvancılık milli bir servettir. Göçerlik ise milli bir kültürün devamıdır. Bu nedenle devlet bizlere daha fazla imkânlar verirse bizlerde bu kültürü devam ettirebiliriz. Meraların ve yaylaların azlığı, buralardan toprak ağalarının aldıkları çok yüksek bedeller, bizim bu milli kültürü devam ettirmemizi engelliyor. Devletin bunlara önlem alması gerekiyor. Ben bir hayvan için devlet arazisini işgal eden bir toprak ağasına ortalama 6-7 lira verecekken bunun yarısını devlete vererek hem devlete kazandırabilir hemde kendim kazanabilirim” (Erkek, 40 yaş, Alikî).

Beşikçi (1992)’nin göçebe Kürt aşiretleri üzerine yaptığı çalışmada kışlak alanların kirasının yaylaklara göre daha fazla olduğunu paylaşmaktadır. Bu çalışmada ise durum biraz daha farklılaşmaktadır. Koçerlerin hayvan sayısı ve kiralanan arazinin özelliklerine göre yaylak ve kışlaklara ödenen kira değişiklik göstermektedir. Buna göre Dudêran aşiretine mensup koçerler kışlak alana göre yaylak alana daha fazla para öderken; Alikî aşiretine mensup koçerler ise kışlak alana yaylak alandan daha fazla para ödemektedir. Dolayısıyla Beşikçi’nin ifade ettiği gibi kira hususunda net bir durum söz konusu değildir.

Asırlardır büyüklerinden edindikleri deneyimlerle küçükbaş hayvancılığı sürdüren koçerlerin bu konudaki ortak kanaati ise yaylalara dair yasaklar, gündelik hayatın zorlukları ve ulaşım olanaklarının sınırlılığı yanında, her yıl değişen miktarda arazi kullanım ücretinin kendilerini daha da zor durumda bıraktığı yönündedir. Mevsim şartlarına göre çoğu zaman uğraşları karşısında bir sonraki döneme borçlu olarak girdiklerini ifade eden koçerlerde bulunmaktadır.

Bu kısım ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığı takdirde koçerlerin göç öncesi ve göç sürecinde karşılaştıkları güçlükler açık bir şekilde ifadesini bulmaktadır. Yılın yarısı neredeyse her gün hayvan sırtında yeni bir yere taşınma zorunluluğu, iklim şartları, göç yollarında karşılaşılan güçlükler ve bu güçlüklerle mücadelede benimsenen stratejiler, koçerlerin gündelik hayatının birer parçası gibidir. Ancak meraların azalması ve çoğu devlet arazisinin köylülerce kullanımı, bu arazilerin koçerlere yüksek ücretler karşılığında kiralanması, özgün bir kültürün devamı önündeki en önemli tehditlerdendir. Tüm bu pratikler, içerisinde birçok zorluğu barındırmasına rağmen koçerlerin hali hazırda kır yaşamını kent yaşamına tercih ettikleri ise anlatılarına yansımaktadır.

3.2.2. Koçerlerin Gündelik Hayatı

Yüzlerce yıldır devam ettirilen koçer kültürün, bireylere hangi eylemlerle roller biçtiğini ve bu yaşam tarzının sürdürülmesinde kadın, erkek ve çocuk iş bölümlerinin nasıl etkileri olduğunu irdelemek, onların gündelik hayatlarını çözümleme noktasında gereklilik arz etmektedir. Dolayısıyla göçebelik faaliyetleriyle ilgili olarak koçer aşiret mensuplarına “Bir gününüz nasıl geçiyor? Gün içerisinde hangi işleri yapıyorsunuz? Kadın ve erkekler arasında bir iş bölümü söz konusu mudur? şeklinde sorular sorularak, koçerlerin gündelik hayatı farklı boyutlarda irdelenmeye çalışılmıştır.

Hemen hemen her toplumda erkeğe ve kadına farklı roller yüklenmiş ve böylece cinsiyet odaklı bir iş bölümünün temeli atılmıştır. Sanayi öncesi dönemde bu iş bölümü daha katı kurallar dahilinde işlerken, sanayi sonrası dönemde eşitlikçi söylemler iş bölümünde de kendini göstermeye başlamıştır. Ancak yüzyıllardır göçebe bir yaşam biçimini sürdüren koçer aşiretlerde kadın ve

erkek arasındaki iş bölümünün büyük oranda cinsiyet odaklı ilerlediği görülmektedir. Bunun yanı sıra bir takım rol dağılımlarında ise farklılıkların olduğunu da belirtmek gerekir. Genel olarak bakıldığında kırsal alanlarda yaşayan ve geçimini hayvancılıkla sağlayan topluluklarda hayvan sağımı kadınlar tarafından yapılmasına rağmen koçer aşiretlerin bazılarında bu işlevin erkekler tarafından yerine getirildiği görülmektedir.

Bu kısımda ilk olarak koçerlerin bir gününün nasıl geçtiği ve cinsiyete bağlı olarak erkeğe ve kadına farklı roller yüklenip yüklenmediği değerlendirilmektedir. Aşağıda katılımcıların bu sorulara ilişkin verdikleri cevaplar yer almaktadır.

“Sabah erken vakitte hep birlikte çadırı topluyoruz. Bizde kadınlar süt sağmaz. Dinlenmeye geçtiğimizde erkekler süt sağar, kadınlar ise hayvanlar sabit kalsın diye erkeklerle yardımcı olurlar, ayrıca saç ekmeği pişirir ve yemek yaparlar” (Erkek, 52 yaş, Dudêran).

“Biz kadınlar erkenden kalkıyoruz. 5-7 arası uyanıyoruz. Sabahları lorik (bir tür peynir) ve yogurt yapıyoruz. Ardından pişirme kaplarını yıkıyoruz. Kahvaltıyı hazırlayıp çobanları uyandırıyoruz. Küçük çocukların bakımını ve çadır temizliğini de biz yapıyoruz” (Kadın, 25 yaş, Alikı).

“Biz taşıyoruz erkeklerde yardım ediyor bize (güliyor....). Çadırları kurarken erkekler bize yardım ediyor beraber kuruyoruz. Onlar gelene kadar biz de yemeklerini, çaylarını yapıyoruz. Ev işlerini biz yapıyoruz geri kalan işlerde erkekler de bize yardım ediyor” (Kadın, 50 yaş, Dudêran).

“Hayvanların bakımı çadırın kurulumu gibi işleri erkek ve kadınlar birlikte, yemek ve çamaşır işlerini ise sadece kadınlar yapıyor. Çadır kurulumunda dikme işini kadınlar, çadırlarımızın direklerini ise erkekler kuruyor. Mesela iş bölümü yapılırken hayvanlar ile ben ilgileniyorum eltim çocuklara bakıyor, yemek yapıyor evi temizliyor. Yani bir kişi (kadın olacak şekilde) ev işi ile uğraşırken geri kalan herkes hayvan bakımı ile ilgileniyor” (Erkek, 58 yaş, Dudêran).

Alikı aşiretine mensup 40 yaşındaki erkek katılımcı ise kadın ve erkek arasındaki iş bölümünü, yaşadığı bir anısı ile aktarmaktadır: “Bizde erkekler genel olarak çobanlık yaparlar. İkinci bir görevleri de ev ihtiyaçlarını gidermek için şehre

gitmektedir. Kadınlar genel olarak ev işlerini yapmakta ve çocuk bakımını üstlenmektedir. Ayrıca bizde süt sağımını⁸ erkekler yapmaktadır. Sağımı erkekler yaptığı için Van yöresindeki koçerler bize çok gülüyorlar” şeklindeki ifadelerinden, koçerlerin süt sağımı ile ilgili bölgeler arasında farklılıklarının olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tüm bu anlatılardan hareketle koçerlerin gündelik hayata dair uğraşlarının büyük ölçüde yardımlaşma üzerinden ilerlediği, zorlu hayat koşulları karşısında kolektif anlayışın özellikle hayvanların bakımı ve sağım zamanlarında ön plana çıktığı, geri kalan zaman dilimlerinde ise ev içi işlerin neredeyse tamamının kadınlar; ev dışındaki işlerin ise daha çok erkekler tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Kentten alınması gereken temel gıda maddelerinin temini erkekler tarafından yapılmakta iken; kadın ve çocukların giyim ihtiyaçları söz konusu olduğunda ise bu alışverişler çoğu zaman erkeklerle birlikte aile üyeleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Aliki aşiretine mensup 18 yaşındaki erkek katılımcı göçebeliğin güzel yanlarını doğada özgürce dolaşıma bağlarken zorluklar açısından ise çobanlık yapıldığında hayvanların kaybolması, gecenin karanlığında doğada gezinmenin yarattığı korku ve yırtıcı hayvanların sürüye verdiği zararlar açısından koçerliğin zor şartları olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple ileriki yıllarda kentte hayvancılık imkânları olduğu takdirde bu hayatı bırakmak istediğini paylaşmaktadır.

Daha önce şehir yaşamını deneyimleyen iki kadın katılımcının çadırda yaşam sürdürmenin zorluğunu ve şehre yeniden taşınmak isteyişini şu sözlerle ifade etmektedir:

“15 yaşına kadar şehirdeydim. Evlendim göçer oldum. Bir gün bir evim olsun da ailemle birlikte normal bir yaşam süreyim istiyorum. Çünkü ben alışkın değilim bu hayatı tercih etmiyorum ” (Kadın, 21 yaş, Dudêran).

“3-4 yıl kadar şehirde kaldım. Şehir hayatı daha güzel çünkü hayvanlar yok. Tek geçim kaynağımız koçerlik olduğu için bu yaşamı sürdürüyoruz. Şehirde

⁸ Bakınız. Ek-2, fotoğraf 4

çocuklarım içinde daha güzel bir hayat var. Bu yüzden koçerliği bırakıp şehirde yaşamayı çok isterim”(Kadın, 50 yaş, Dudêran).

Dağ'ın (2019: 276) koçer kadınlarla ilgili çalışması ile bu çalışma sonuçları arasında benzerlik görülmektedir. Her iki çalışmada da *bir döngü halinde yapılan işlerin tekrarı ve işlerin çokluğu kadınların bu hayattan bezmesine neden olduğunu* göstermektedir. Yukarıdaki ifadelerde, şehir hayatını deneyimlemiş olsun ya da olmasın koçer kadınların zorlu yaşam koşulları karşısında kente yerleşme eğilimini ön plana çıkardıkları gözlemlenmiştir. Konuyla alakalı olarak, kente yerleşmiş koçerler hakkında yapılan bir araştırmada (Tan, 2017: 195) kadınların sadece % 18'inin göçebeliğe dönmek istediği anlaşılmaktadır. Çocuk yetiştirme, ev işleri, hayvan bakımı, peynir ve yoğurt yapımı gibi işler bir arada değerlendirildiğinde koçerler kadınların erkeklere oranla daha zorlu yaşam koşullarının olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla kent hayatının daha rahat olabileceği düşüncesi kadınların koçerliği bırakma arzusunu erkeklerden daha fazla öne çıkarmalarını sağlamaktadır.

3.3. Koçerlerin Yaşam Alanları ve Barınaklara Dair Tespitler

Temel ekonomik faaliyeti hayvancılık olan ve bir mekâna bağlı kalmayıp, hareketliliği esas alan bir hayat tarzını benimsemiş olan koçerlerin yaşam alanları ve sahip oldukları hayvan sayısına ilişkin verilere ulaşabilmek için katılımcılara Yaşadığınız çadıra ilişkin bilgileri paylaşır mısınız? Çadır kurulumu ve özellikler hakkında bilgi paylaşır mısınız? Kaç adet hayvanınız mevcuttur? Her hangi bir gayri menkule sahip misiniz? şeklinde sorular sorularak, koçer aşiret mensuplarının mülkiyetle ilişkileri ve mekana yükledikleri anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamındaki koçerlerin yerleşim alanlarına bakıldığında içinde barınılan çadırlar farklı büyüklüklerden oluşmakta, banyo ve tuvalet⁹ gibi bölümler ortak kullanım alanı olarak çadırların dışında kurulmaktadır.

Dudêran koçerlerinde ailelerin yaşadığı çadırlar¹⁰ ve hayvanlar için her hanenin 3 ya da 4 hayvan barınağı, toplamda ise 26 hayvan barınağı bulunmaktadır. Aynı

⁹ Bakınız. Ek-2, fotoğraf 10

şekilde Alikî aşiretine mensup koçerlerin ise yaşam alanı olarak kullandıkları 4 büyük çadırı¹¹ ve 12 barınağı bulunmaktadır. Çadırların içerisinde elektrikle çalıştırılabilir (televizyon, buzdolabı, elektrikli soba) cihazlar bulunmaktadır.

Dudêran aşiretine mensup bir katılımcının anlatısı üzerinden yaşanan çadırların özellikleri (oda sayısı, mutfak, eşyalar vs.) ve çadırlarda kimlerin yaşadığı ise şu şekilde ifade edilmektedir:

“Bizim çadırda bir mutfak ve 3 oda var. Her bir oda bir aileye aittir. Yani bir odada ben eşim ve çocuklar, bir odada elim eş ve çocukları, diğer odada kayın pederim kaynanam ve çocukları kalıyor” (Kadın, 38 yaş, Dudêran)

Bir başka katılımcı ise yaşam alanı olarak kullandıkları çadırların büyüklüğünü ailelerin genişliği üzerinden aktarmaktadır:

“Her ailenin hanedeki kişi sayısına ve imkanlarına göre çadırın özellikleri değişmektedir. Örneğin; benim 2 oda ve bir mutfaktan oluşan çadırım¹² vardır. Yeni evlinin ise tek odadan ve mutfaktan oluşan çadırı bulunmaktadır. Banyo ve tuvalet ihtiyacı ise ortak kullanım alanlarında sağlanır”. (Erkek, 52 yaş, Dudêran)

Alikî aşiretine mensup ailelerin çadırlarına bakıldığında Dudêran aşiretinin barındığı çadırlardan yapı itibarıyla büyük bir farkın olmadığı görülmektedir. Ancak Alikilerin kışlakta elektrik hattının olmaması çadır içinde dayanıklı tüketim malzemelerinin bulunmasını engellemektedir.

“Çadırı genel olarak Oda ve mutfak olarak iki bölmeye ayırıyoruz. Ailemizle birlikte kalıyoruz. Her çadırda minder ve yataklar bulunmaktadır. Elektrik olmadığı için elektronik eşyalarımız bulunmamaktadır” (Erkek, 52 yaş, Alikî).

Tüm koçerler, çadırların nasıl kurulduğu sorusuna kolektif anlayış üzerinden açıklama geliştirmiştir. Çadır ve barınakların kurulumunda kullanılan malzemeler ile çadırların avantaj ve dezavantajlarının neler olduğu sorularına cevap olarak kısmen de olsa farklı yorumlar paylaşılmıştır.

¹⁰Bakınız. Ek-2, fotoğraf 7

¹¹Bakınız. Ek-2, fotoğraf 11 ve 12

¹²Bakınız. Ek-2, fotoğraf 13-14-15

“Çadırları biz yapıyoruz. Malzemelerini alıp sonbahardan önce onarımını yapıyoruz. El birliği ile dikimi ve kurulumunu yapıyoruz. Çadırlar çok gerdirdiğin zaman iklim şartlarına uygun oluyor. Hava şartları kötü ise hiçbir avantajı yoktur. Kar yağdığı zaman çok büyük sıkıntı yaşıyoruz. Bir barınağın içerisine 100 hayvan giriyorken 50 hayvan koyarsanız orası soğuk oluyor ve hayvanlar burdan olumsuz etkileniyor. Çadırların en önemli avantajı hafif olması, çabuk kurulması ve ucuz olmasıdır. Mesela 10-15 çadır ve barınağı 6-7 günde kurabiliyorsunuz” (Erkek, 40 yaş, Alikı)

Dudêran aşiretine mensup 28 yaşındaki erkek katılımcı ise çadırların ne şekilde yapıldığı ve kullanılan malzemelerin neler olduğuna dair soruya *“Çadırı malzemelerini (ağaç, naylon ve çadır) dışarıdan satın alıyoruz ve el birliği ile biz kuruyoruz”* şeklinde cevap vermiştir. Mevsim koşullarına göre çadırda yaşamının avantaj/dezavantajlarının neler olduğuna dair 21 yaşındaki kadın katılımcı *“Mesela dezavantajları şöyle, kar yağduğunda çadırları sürekli temizlemek zorundayız, yoksa çadırlara zarar geliyor. Hayvanların üzerine yıkılabiliyor. Bu sene 7-8 defa kar yağduğunda biz doğru dürüst uyuyamadık ve hep karı temizlemek zorunda kaldık”* şeklinde cevap verirken 38 yaşındaki kadın katılımcı ise yaşam alanlarının büyük bir özelliğinin olmadığını *“Mevsime göre kapalı, açık çadırlar kurarız. Çadırın özelliklerini sordunuz ya ne diyeyim ‘iyi-kötüsü’ ‘alt-üstü’ bir çadır...”* şeklinde ifade etmiştir.

Koçerler arasında zenginlik göstergelerinin neler olduğuna dair soruya ise koçerlerin geneli, yaşam alanlarından kaynaklanan belirgin bir zenginlik göstergesinin olmadığını, en büyük zenginlik göstergesinin hayvan sayısı olduğunu ifade etmişlerdir. En nihayetinde hayvan sayısının dahi kendi aralarında ciddi bir zengin-fakir ayrışması doğurmadığı ortak kanaat olarak paylaşılmıştır.

3.4. Koçerlerin Ekonomik Faaliyetleri ve Mülkiyet İlişkileri

Koçerlerin kan bağı ve evlilikler aracılığıyla devam eden akrabalık sistemi, mülkiyetin sonraki nesillere aktarımında önemli bir işlev görmektedir. Bu anlayış mülkiyetin sonraki nesillere sağlıklı bir şekilde aktarımının da anahtarı olarak görülmektedir.

Göçebe hayat tarzında yapılan işlerin (uyku ve uyanma saati, yaylak ve kışlaklara göç gibi) neredeyse tamamı hayvanlara göre düzenlenmektedir. Son zamanlarda bir takım imkansızlık ve sıkıntılardan dolayı göçebe hayat tarzını sürdürenlerin sayısının hızla azaldığı bilinmektedir. Bölgede koçer aşiretlerin hayat tarzı, yaylak ve kışlak temeline dayanan, özellikle süt ve süt ürünleri üretiminin amaçlandığı, bunun yanında çıkıntı olarak tabir edilen hayvanların satışının gerçekleştirildiği önemli bir ekonomik alışveriş olarak görülebilir. Bölgenin iklim şartları ve bitki örtüsünün etkisiyle küçükbaş hayvancılığı sürdüren koçer aşiretler, hayvanlarından yüksek verim elde edebilmek için her yıl tekrar ettikleri yayla yolculuklarını da serinlik, taze ve yeşil ot türlerinin olduğu yerlere doğru gerçekleştirmektedirler. Hayvanların iyi beslenmesi daha fazla verim elde edileceğine işaret ettiğinden bu sebeple karların en geç eridiği Doğu Anadolu yaylaları tercih edilmektedir.

Yılın yarısının yollarda diğer yarısının ise yaylak ve kışlaklarda geçirildiği bir yaşam tarzında, ekonomik faaliyetlerin neredeyse tamamının hayvancılığa dayalı ürünler üzerinden gerçekleştiği bir pratikle karşılaşmaktadır. Buna göre, katılımcıların anlatılarından her ailenin sahip olduğu hayvanları dışında ayrıca gelir getiren bir faaliyetleri bulunmamaktadır.

“500 koyunum var. Hayvan ve hayvansal ürünlerden elde edilen gelirden başka bir gelirim yoktur. Bakımını ailece birlikte yapıyoruz. Yavru, süt, deri gibi ürünlerden elde ettiğimiz parayı hayvan yemine harcıyoruz. Bu kazanç ile bir yatırım yapamıyoruz. Hayvan satışında illaki tanıdığımız insanlarla irtibata geçiyoruz. Hayvanlarımızı kentteki tanıdıklar aracılığıyla sattırıyor ve parasını sonradan alıyoruz. Güvenmediğimiz insanlara da hayvanlarımızı teslim etmiyoruz” (Erkek, 52 yaş, Dudêran).

“Biz hayvanlarımızdan sadece peynir elde ediyoruz. Hayvan yünüünün artık piyasada değeri sıfıra inmiş, piyasada para etmiyor. Peynir satışını arada bir ben yapıyorum. Alo Tevşo halk pazarında anlaştığımız bir esnafa götürüyoruz, bazen de müşteriler gelip kendileri burda satın alabiliyorlar” (Erkek, 40 yaş, Alik).

“Hayvanlarımızın sütünden elde ettiğimiz ürünleri erkekler daha önceden anlaştıkları tüccarlara götürüyorlar. Tüccarlarda bu ürünleri başkalarına satıyorlar. Bizim tüm gelirimiz, hayvanlarımızın canlı satışı ve onlardan elde ettiğimiz ürünlere dayanıyor” (Kadın, 25 yaş, Alikı).

Dolayısıyla Koçerlerin şehir tüccarıyla olan alışverişte kapitalist eğilimler hâkim olmuş, geçmiş dönemlerdeki takas usulüne dayalı anlayış ortadan kalkmıştır. Bu eğilimlerle birlikte koçerlerin piyasa koşullarının rasyonel dünyasına dahil oldukları ve diğer rant biçimlerinin ortadan kalkmaya başladığı söylenebilir.

Daha önce de belirtildiği gibi koçerlerde ataerkil bir yapının sürdürülüyor olması, elde edilen ürünlerin satışında kadınların geri planda kaldığı bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Koçer kadınlarının elde ettikleri ürünlerde emeklerinin çokluğuna rağmen, ekonomik olarak söz sahibi olmaması hatta elde ettikleri kazançtan habersiz olmaları ekonomik olarak da eril bir tahakküm ile yaşam sürdürdüklerini göstermektedir. Benzer bir çalışmada ise (Biçim, 2012: 143) kente yerleşen koçer kadınlar, hane dışında ücret karşılığında çalışmıyor olsa da hem hane içi işlerde çalışmakta hem de yoğurt satma işlerini sürdürmektedir.

Sahip olunan mülkiyetlere ilişkin soruya ise Dudêran aşiret mensubu koçerler Siirt kent merkezinde bir adet daire sahibi oldukları şeklinde bir cevap vermişlerdir. Yaylaklara ve kışlaklara yolculuk sürecinde yaşlı ve çocukların barınması için satın alınan bu daire yıl boyunca boş bırakılmaktadır. Yolculuk başlamadan hemen önce çocuk ve yaşlıların bu yolculuklarda zorlanacağı ve süreci yavaşlatacağı düşüncesiyle çocuk ve yaşlı gruplar araçlarla Siirt kent merkezine götürülmektedir. Ayrıca çadırların toplanmasıyla yolculuk sürecinde gereksiz yük olarak görülen bazı ev eşyaları da Siirtteki daireye taşınmaktadır. Bu taşınma işlemleri, her yaylak ve kışlak yolculuğu bir rituel haline dönüşmüştür.

Alikı aşiret mensubu koçerlerin ise Batman kent merkezine yakın Balpınar beldesi yakınlarında uzun yıllardır inşa ettikleri çiftlik tarzı yerleşim yerinde yıllardır yaşlı ve okula giden çocukların ikamet ettiği ifade edilmektedir. Alikı koçerleri ailenin yaşlı bireyleri ve çocuklarının bir kısmının ikamet ettiği bu mekanı belirli zaman dilimlerinde çok amaçlı olarak kullanmaktadır. Yani Dudêran aşireti

mensupları gibi sadece göç süreçlerinde değil yıl boyunca yaşlı ve çocukların ikamet ettiği bir yaşam alanı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca her iki koçer ailesinde taşıma işlerinde kullanılmak üzere kamyonet tarzı birer aracın olduğu bilgisi paylaşılmıştır.

3.5. Koçerlerde Aile Yapısı ve Evlilik Usulleri

Belli bir aşirete mensup Koçerlerle ilgili analiz edilmeye çalışılan bir diğer husus aile yapısıdır. Hanedeki kişi sayısı, evlilik biçimleri, başlık parası gibi konular bu başlık altında değerlendirilmektedir.

Bir erkek ve kadının belirli akit ve ritüeller sonucu bir araya gelmesi sonucu oluşan aile kurumu, her toplumda farklı formlar altında varlığını sürdürmektedir. İnsanlığın devamında temel bir rol üstlenen aile kurumunda kadın ve erkek farklı roller üstlenerek kurulan birlikteliğin devamını ve gelecek nesillerin yetişmesini sağlarlar. Geleneksel toplum anlayışında kadın ve erkek rolleri modern anlayışla birlikte değişim göstermiştir. Oysa göçebe hayat tarzını sürdüren topluluklarda ise bu değişim daha yavaş ve sınırlıdır. Bu manada araştırma yürütülen koçer aşiret mensuplarına sorulan bir takım sorularla aile yapısına ilişkin mevcut durum irdelenmeye çalışılmıştır.

İlk olarak aşiret içi ve dışı evliliklere ilişkin tespitlere yer verilecektir. Yapılan görüşmelerde her iki aşiret mensubu bireylerin aşiret içi evlilikleri önemsendiği görülmektedir. Akraba ile yapılan evliliğe önem veren ancak bunun zorunluluk olmadığını belirten koçerler kanbağı kurmakdıkları bir aile ile evliliğin aile yapısına uyum sağlamayacağını düşünmektedir. Ayrıca güven ilişkisi açısından da kan bağı olan akrabasından kız alıp vermek koçerler için önemsenmektedir. Yapılan görüşmelerde evliliğe dair bu düşüncelerinin garantici (bizden olandan zarar gelmez, yabancı olsa uyum sağlayamaz söyleminden hareketle) bir tavır sergiledikleri görülmektedir.

“Bizim kabileden genellikle evlilikler aile içerisinde gerçekleşir. Kirve kabilesi (Şırnak, Siirt, Batman) geniş bir coğrafyaya yayılmış olsa bile evliliklerde

akrabalık ön plana çıkarılır. Bizde ‘nasıl da olsa bizim aile içindeki bir birey yabancından daha iyidir’ anlayışı hâkimdir” (Erkek, 52 yaş, Dudêran).

“Akraba içinde evlilikler yapıyoruz burada içimizde yabancı kimse yok. Kimse yabancıya gitmedi genelde amcakızı evliliği yapıyor ve kimse kızını yabancıya vermek istemiyor. Yabancıya vereceğimize bize kalsın diyorlar” (Kadın, 21 yaş, Dudêran)

“Akraba evliliğini önemsiyoruz ama özellikle amca çocuğu olmasına gerek yok. Dayı, teyze, halakızı da olabilir. Dışarıdan yabancı bir kişi ailemizin içine girmediği için biz bu evliliklerden razıyız” (Kadın, 50 yaş, Dudêran).

Bu cevaplardan da anlaşılacağı üzere koçerlerin genel olarak dışa kapalı, akraba evliliklerinin egemen olduğu bir aile yapısına sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca cinsiyetçi ve hegemonik söylemler ile kadının evlilik hususunda yeterince söz olmadığını söylemek mümkündür. Bir katılımcı ise akraba evliliğinin tercih edilmesini hayat şartlarının zorluğu üzerinden açıklamakta ve her bireyin bu şartlara uyum sağlayamayacağını ifade etmektedir.

“Bizde aşiret içi evlilikler yaygındır. Akraba evliliği dışında gelin almıyoruz çünkü bizim yaşam onlara zor geldiğinden ne biz dışarıdan birilerine evlilik gözüyle bakıyor ne de onlar bu yaşamı kabul ediyor. Akraba evliliği bana göre iyidir. Çünkü birbirimizi iyi tanıyoruz ve böylece daha iyi anlaşıyoruz. Evlilikler böylece sağlam ve kalıcı oluyor bu durumdan dolayı memnunum” (Erkek, 58 yaş, Dudêran).

Bir başka katılımcı ise akraba evliliğinin bir zorunluluk olmadığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Evlilikler genelde aşiret içinde olur ama öyle kesin bir yasak yoktur. İsteyen aşiret dışından da evlenebilir. Baba veya anne herhangi bir baskı yapmaz. Evlad kimi isterse onunla evlenebilir” (Erkek, 53 yaş, Dudêran).

Alikı aşiretine mensup bir koçer de kendi kabilelerindeki evliliklerin genellikle amcakızı evliliği şeklinde gerçekleştiğini ifade ederken aynı zamanda yeni nesillerde akraba evliliği düşüncesinin yavaş yavaş ortadan kalkacağını da eklemektedir.

“Bizde evlilikler genellikle amcakızı evliliğine dayanıyor. Mesela ben amcakızım ile evliyim benim abimde amcakızıyla evli. Diğer abilerim ise yabancı ama koçer olanlarla evli. Eskiden bu durum koçerler arasında çok önemliydi. Yani bizim kabilede dışarıdan kız alıp vermeye karşı bir duruşumuz yoktur. Yeterki kız alıp vereceğimiz ailelerin uyumlu iyi aileler olmasıdır. Yani helal süt emmiş olması, iyi insanlar arasından olması bizim için önemlidir. Biz daha dışarıya kız vermedik ama abimler dışarıdan kız aldı. İllaki evlenilecek kişinin aşiret içerisindeki bir kız olması gerekmiyor. Bu zamandaki gençler arasında ise akraba evliliğine ilgi yavaş yavaş azalıyor” (Erkek, 40 yaş, Alikı).

Buna ilave olarak 36 yaşındaki kadın katılımcının “ Ben amcaoğlumla evliyim. Kız kardeşim elim olur. Yani o da amcaoğlumla evli. Diğer elim ise halamın kızı. Bir diğeri ise akrabamız yani o da koçer. Biz de yabancı ile evlilik neredeyse yok. Yabancıdan kız almadığımız gibi kolay kolay yabancıya da kız vermiyoruz” şeklindeki sözleri bir arada değerlendirildiğinde, koçer evliliklerinde akrabalık bağının temel belirleyici olduğu görülmektedir. Bu çalışmada evliliklerle ilgili elde edilen bulgular ile Beşikçi (1992: 100), Tekin (2005: 71) ve Heckmann’ın (2012: 351) çalışmalarında ifade ettikleri aşiret grupları arasında akrabalar ve hısımlar arasında evliliklerin yaygın olduğuna dair bulgularla benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere evli koçerler, hayat tarzlarının yerleşik halde bulunanlardan farklı olması münasebeti ve kısmen kapalı yapının muhafazası amacıyla amcakızı evliliklerine büyük önem göstermektedir.

Ancak genç kuşağın bu noktada aynı hassasiyette olmadığı da ya da fikirlerinin çatıştığı anlatılara yansımaktadır. Örneğin Alikı aşiretine mensup 18 yaşında bekar katılımcının “ilerleyen yıllarda şayet ben de bir yuva kurarsam evleneceğim kişinin illaki amca kızım olması gerekmez” sözlerine karşın, aynı soruya 19 yaşındaki erkek katılımcının “Bence amca kızım olması yabancılardan daha iyidir. Dışarıdaki insanı ben nerden bilebilirim ki” şeklindeki cevabı, özelde amca kızı evliliklerine genelde

ise akraba evliliklerine bakış açısında kuşaklararası ve aynı kuşakta bile farklı bakış açılarının ortaya çıktığını göstermektedir.

Çok eşlilik içinde en yaygın görülen evlilik türü olan polijini (çok karınlık) Dudêran aşiretine mensup bireyler arasında yaygın iken aynı durum Alikî aşiretine mensup koçerlerde pek görülmemektedir. Bu durum koçer aşiretler arasındaki önemli bir farklılaşma olarak değerlendirilebilir.

“Bizim aşiret içerisinde çok eşli evlilik yaygındır (gülüyor). Benimde 2 eşim var. Eşlerimden biri halakızım bir diğeri ise teyzekızımdır” (Erkek, 52 yaş, Dudêran).

“Aramızda iki tane çok eşlilik yapan var, biri amcaoğlum. O evlendiği amcakızını sevmiyordu, başka birini sevdi oda akrabaydı, onunla evlendi” (Kadın, 21 yaş, Dudêran)

“Biz koçerlerde çok evlilik fazla olsabile bizim kabilede çok eşlilik nadiren bulunmakta. Kardeşlerimin hepsi tek eşli bir evliliği sürdürmektedir” (Erkek, 52 yaş, Alikî).

Her iki kabile üyelerinin ifadeleri ve amcakızı evliliklerinin yoğun olduğu koçer aşiret mensuplarında bilinen manada başlık parasının sürdürülmediği bunun yerine istendiği takdirde gelin annesine küçük hediyelerin alındığı (1-2 bilezik gibi) ifade edilmektedir. Ancak kız kaçırımlarda başlık hadisesinin yeniden gündeme geldiği, çoğu zaman başlık yerine berdelin tercih edildiği paylaşılmaktadır.

“Eğer kız kaçmışsa/kaçırılmışsa başlık parası istenir. Ama ailelerin karşılıklı rızasının olduğu evliliklerde başlık parası istenmez” (Kadın, 36 yaş, Alikî)

“Bizde başlık parası yoktur. Eğerki bir kaçırma durumu olursa o zaman aileye bir bedel ödenir. Geçen yıl ailemizden biri dışarıdan (kızın gönlü olmasına rağmen) birini kaçırarak evlendi. Büyüklerimiz araya girerek karşı aileye 80.000 lira bedel ödedi” (Erkek, 54 yaş, Dudêran).

“Bizde başlık parası yoktur ama kızın annesine belki hediye olarak bir iki bilezik verilir” (Erkek, 58 yaş, Dudêran).

“Başlık parası hemen hemen ortadan kalkmış gibidir, kaçırma olduğunda ise genelde berdele başvurulur. Örneğin, bizim abimiz bir kız kaçırды, karşılığında kız kardeşimiz karşı tarafa verildi. Yegenim amcakızını kaçırды, amcasının kızını kaçırдыğı içinde kendi kız kardeşi de berdel olarak amcasının oğluna verildi” (Erkek, 40 Yaş, Alikı).

“Kaçırmalarda şayet berdel yok ise başlık ve hediye olarak bazen 100 bazende 150 bin gibi rakamlar alınabiliyor” (Erkek, 52 yaş, Alikı).

Anlatılardan anlaşılacağı üzere koçerler arasında henüz tam manasıyla başlık parasının ortadan kalktığını söylemek oldukça zordur. Başlığın farklı formlarda sürdürüldüğü hatta bunun berdel ile ikame edildiğı bir durum ile karşılaşıldığını ifade etmek gerekir.

Düğünlerin ise daha çok kapı önünde ve sonbahar aylarında iş yoğunluğunun en az olduğı dönemlerde yapıldığı ifade edilmektedir. Kentlerde hızla yaygınlaşan düğün salonlarında gerçekleştirilen merasimler koerler tarafından tercih edilmemektedir.

“Düğünlerimizi genellikle kapı önünde yapıyoruz. Evin bahçesinde yapıyoruz. Benimde abilerimin de tüm düğünlerimiz kapımızın önünde yapıldı. Bizim bahçe geniş ya, neden düğün salonuna gidelim ki...” (Erkek, 40 yaş, Alikı).

“Düğünlerimiz genellikle ev önünde 3 gün boyunca sürmekte ve genellikle de boşta olduğumuz sonbahar mevsiminde yapılmaktadır” (Kadın, 36 yaş, Alikı).

“Düğünlerimizi genelde yaz aylarında yapmıyoruz. İşlerimiz ve yayladaki koşullardan dolayı, düğünler genellikle sonbahar ve ilkbaharda yapılır. Öncesinde gençler arasındaki gönül rızasına bakılır. Ardından tamam ise şerbet içilir. Ardından tatlı yenilir. Bizim kabilede çalgılı düğün neredeyse yok gibidir. 100 evlilikten en fazla 20 tanesi çalgılı bir şekilde yapar” (Kadın, 21 yaş, Dudêran)

Katılımcıların aktardıkları çerçevesinde yapılan evliliklerin çoğunluğunun akrabalarla ve görücü usulü ile gerçekleştiğı anlaşılmaktadır. Gültekin ve Tan (2017: 196)’ın Siirt’e yerleşen koçerler üzerine yaptığı araştırmada da evliliklerin % 62’sinin görücü usulü ile gerçekleştiğı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla araştırma

sonuçlarımız önceki çalışmalarla benzerlikler göstermektedir. Aile içi- kabile içi evliliklerin devamında akrabalık bağının çözülmemesi düşüncesi yanında mülkiyetin parçalanmaması anlayışı da belirleyici olmaktadır.

Göçebe yaşam tarzından dolayı düğünlerin genellikle sonbahar aylarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Geçmiş yıllarda bölgede yaygın olan başlık parası taleplerinin azaldığı ya da farklı formlara dönüştüğü (Kızın annesi ya da kardeşlerine hediye alınması gibi) görülmektedir. Gençlerin evliliklerinde ise görücü usulü evlilikler yerine tanışarak evliliklerin yapılması yönünde kısmi bir tutum değişikliğinin yaşandığı ancak evliliklerde en nihayetinde aşiret içi evliliklerin öncülleneceği de ayrıca vurgulanmaktadır.

3.6. Koçerlerde Akrabalık ve Diğer Aşiretlerle İlişkiler

Araştırma kapsamında görüşülen koçerlerin akrabalığa bakış açılarının ve diğer aşiretlerle olan ilişkilerinin irdelendiği bu başlık altında ilk olarak katılımcılara akrabalığın kendileri için neyi ifade ettiği sorusu yöneltilmiş ve aşağıdaki anlatılar ön plana çıkmıştır:

“Bana göre akrabalık bu dünyaya geldiğimiz andan itibaren bu dünyadan göç edene kadar iyi ve kötü günlerde bir ve beraber olma anlamına gelir” (Erkek, 40 yaş, Aliki).

“Akraban ile iyi değilsen demekki sende iyi değilsin. Ben akrabalarım ile ilişkilerimi her zaman sürdürüyorum. Bizim bavykte ortalama 500 hane vardır. Farklı coğrafyalara dağılmış olsak bile iyi ve kötü günde birbirimizi arar sorarız ve birbirimizin yanında bulunuruz” (Erkek, 52 yaş, Dudêran).

“Ben hiçbir akrabamı dünyalara değişmem. Birbirimiz hep sever ve dayanışma içindeyiz” (Kadın, 21 yaş, Dudêran)

“Akrabalık ilişkileri önemlidir. Biz akrabalarla geniş bir aileyiz. Birlikte oluşumuz bize güç, kuvvet ve huzur veriyor. Birlik bizim için çok anlamlıdır” (Erkek, 28 Yaş, Dudêran).

Görüşülen tüm koçerlerin üzerinde fikir birliği yaptığı bir husus olan akrabalık gündelik ilişkilerde temel belirleyici olmaktadır. Yapılan evliliklerde akrabalık

ilişkilerinin gücü açıkça kendini göstermektedir. Birlik ve bereberliğin birer yansıması olan düğün ve taziye merasimleri koçerlerin akrabalık ilişkileri bağlamında en çok önemsedikleri, her nerede olursa da bu tür durumlarda akrabaların yalnız bırakılmaması anlayışının koçerler arasında yaygın bir anlayış olduğu söylenebilir. Son olarak araştırma kapsamında görüşülen koçerlerin bölgedeki diğer aşiretlere mensup kişilerle ilişkilerinin oldukça sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

3.7. Koçerlerde Sosyokültürel ve Dini Hayat

Maddi ve manevi değerler tarafından kuşatılan, belli bir kültürel çevrede yaşayan insan, doğup büyüdüğü kültürel çevrede bir kimlik oluşum sürecini deneyimlemektedir. Bu manada göçebe hayat tarzının egemen olduğu bir çevrede sosyokültürel ve dini değerlere dair bilgiler önem arz etmektedir.

İlk olarak manevi değerlerin çokça etkisinin görüldüğü giyim tarzıyla ilgili bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre koçerlerin geleneksel anlamda giyim-kuşam konusunda bugün kentlerde yaşayan çocuk, kadın ve erkeklerden çok farklı bir tarzının olmadığını ifade etmek gerekir. Ancak çok nadirde olsa evli ve bekar kadınlar arasında küçük ayrıntıların olduğu ifade edilmektedir. Kadınların genellikle şalvar giydiği, çobanların ise yağmurdan korunmak için dört köşeli, kalın keçeden imal edilmiş kepenek kullandığı gözlemlenmiştir.

“Kadın ve erkeklerin giyiminde artık kentlilerin giyimine benzer bir giyim tarzı mevcuttur. Ancak evli kadınlar düz yazma takarken bekar kızlar ise ipli yazma takıyor” (Kadın, 36 yaş, Alikı).

Geçmişten günümüze sürdürdükleri bir takım adetlerinin ise zaman içinde yok olmaya başladığı ya da değişime uğradığı savunulmaktadır. Dudêran aşiretine mensup koçerlerin adetlerin değişimi ya da ortadan kalkmasına ilişkin ortak bir anlayışı benimsedikleri görülmektedir. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

“Dede ve babalarımızın yaptıklarını mümkün oldukça sürdürmeye çalışıyoruz. Hani şimdi bana yok olan adetleriniz var mı diye soruyorsunuz ya, vallahi tabiki de var. Mesela eskiden kadınların erkekler karşısında yemek yemesi

doğru karşılanmazken bugün kadınlar her yerde erkekler karşısında yiyip içebiliyor. Küçükler büyüklere karşı artık eskisi gibi saygılı değil, eskiden kabilenin önde gelenleri, babamız ne derse biz hemen o sözün gereğini yerine getirirdik. Ama şimdi (derin bir iç çekerek) kendi evim içerisinde bile çoğu zaman sözlerim önemsenmiyor” (Erkek, 54 yaş, Dudêran)

Benzer ifadeleri Alikî aşiretine mensup Koçerlerin de kullandığı görülmektedir. Katılımcılardan birinin paylaştıkları, farklı aşiretlere mensup olsalar dahi koçerlerin kültürel bir takım kodlardaki değişime dair tavırlarında ortak bir kanaatin geliştiğini göstermektedir.

“Kendimize has birçok âdetimizin ortadan kalktığını düşünüyorum. Önceden mesala en önemli adetlerimizden biri kadınlar ile erkeklerin iç içe olmaması, birbirlerinin işlerine karışmamaları, maalesef bu gün bunun ortadan kalkmış olması bana göre bir olumsuzluktur. Mesela çok basit olaylarda bile kadınların devreye girmesi ile nice ölümlü olayların olduğuna zaman içerisinde şahit olduk. Elbette bazı yerlerde 10 erkeğe bedel kadınlar da bulunmaktadır. Ancak kadınların erkek işlerine çok müdahil olması bence kendimize has adetlerimizin değişmesine bir örnektir” (Erkek, 40 yaş, Alikî).

Görüşmelerden elde edilen bilgilerden hareketle, ataerkil yapının çözülmesiyle birlikte zaman içinde değişen bazı davranış kalıplarına dair yorumlar, genel olarak bu değişimlerin olumsuz yönde olduğu şeklindedir.

Bu başlık altında dini hayata dair konulara da değinilmektedir. İnancın insan hayatı üzerindeki belirleyici bir rolü, insanın doğumundan ölümüne değin her aşamada gerçekleştirilen ritüellerde görülmektedir. Bu bağlamda aşirete bağlı koçerlerin ölüm ve sonrası gerçekleştirdikleri ritüeller kentte yerleşik halde bulunan kişilerle benzerlik arz etmektedir.

Herhangi bir kişinin ölümü karşısında bireylerin tutum ve davranışlarının zaman içinde kalıplaşmış uygulamalara dönüşmesini ifade eden, bölgede geçmişten günümüze büyük bir önem atfedilen *taziye verme* ya da *başsağlığı* geleneği, tıpkı kentlerde olduğu gibi göçebeler tarafından da bir ritüel olarak devam ettirilmektedir.

Bu ritüel geçmişte bir hafta ile bir ay arasında devam ederken yakın zamanlardan itibaren dini referanslarla 3 günle sınırlandırılmaya başlanmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen koçerlerin ölü gömme ve ölüm sonrası taziye ritüeli Aliko koçerlerinin ata yurdu olarak gördükleri Batman'da, Dudêran koçerlerinin ise Siirt ilinde gerçekleştirilmektedir. Yani kişi ister yaylak isterse kışlak bölgede vefat etsin, Dudêranlar'da Siirt iline; Aliko'lerde ise Batman iline getirilip gömülürler.

“Bizler buraya (Hasankeyf/Meymuniye) sadece hayvanlarımız için geliyoruz. Asıl yerimiz Siirt'tedir. Kim ölürse onu Siirt'e götürürüz. Bütün akrabalarımız, ölülerimiz oradadır. Bizde de Taziye 3 gün sürüyor. Tıpkı siz şehirlilerinki gibi” (Erkek, 53 yaş, Dudêran).

“Ölüm, taziye gibi etkinliklerimiz şehirdekilerden farklı değildir. Bence devam ettirdiğimiz en önemli kültürümüzde taziye kültürüdür. Şehirde taziyeler 3 gün sürerken bizde bazen (evimizde yaptığımız için) 1 haftayı bulabiliyor. Yemekleri de imkânlarımız olduğu için biz yapıyoruz ve uzaklardan akrabalarımız başsağlığına geliyorlar. Yani bizde kişi nerede ölürse ölsün Batman'a getirilir ve gömülür”. (Erkek, 52 yaş, Aliko)

Dini hayata dair değerlendirmeler yapabilmek için katılımcılara özellikle namaz ibadetiyle alakalı sorular yöneltilmiştir. Buna göre yılın yarısı yollarda olduklarından geri kalan yarısında ise bulundukları yerleşim yerlerinde cami olmayışı çoğu zaman Cuma vakitlerinin kılınmadığı ifade edilmiştir. İmkânlar dâhilinde her iki koçer aşiretine mensup özellikle yaşlı bireyler yakın yerleşim yerlerindeki camilerde Cuma namazlarını kıldıklarını ifade etmişlerdir. Koçerler arasında imam bulunmamaktadır. Özellikle ramazan aylarıyla sınırlı olmak üzere (fitre ve zekât karşılığında) dini vecibelerin yerine getirilmesi için koçerlere fahri imamlar öncülük etmektedir.

“Biz koçerler genelde ibadetlerimizi şahsi olarak yerine getiriyoruz. Yaylada 4-5 yıl önce Ramazan aylarında namazlarımızı kıldırın diye imam tutuyorduk. Burada bir imamımız yok ama. Diğer ibadetlerimizi bireysel olarak imkânlarımız dâhilinde yerine getirmeye çalışıyoruz” (Erkek, 52 yaş, Aliko).

“Bizde melle (imam) yoktur. Herkes ibadetini kendi imkânlarına göre yapar. İsteyen yerine getirir istemeyen getirmez, bu kişi ile Allah arasındadır. Herkes kendi ibadetini kendi evinde yapar” (Erkek, 28 yaş, Dudêran).

“Cami olmadığından dolayı Cuma namazı kılamıyoruz. Ama diğer namazlarımızı kılıyoruz. Dini sorunlar için başka yerlerdeki imam ve âlimler ile irtibata geçiyoruz sorularımıza cevap alıyoruz” (Erkek, 58 yaş, Dudêran).

“Göçerlikte ibadetleri yerine getirmek oldukça sıkıntılı olabiliyor. Doğada her an elbiselerin temiz olması, bir hayvan kanı ya da pisliğinin değme ihtimalinden dolayı sıkıntı yaşayabiliyoruz” (Erkek, 21 aş, Alik).

Yukarıdaki anlatılardan anlaşılaçağı üzere koçerlerin dini ibadetleri cemaatle yerine getirme imkân ve kabiliyetlerinin oldukça sınırlı olduğı anlaşılmaktadır. Ancak araştırma sürecindeki gözlemler (Ramazan ayına denk gelen görüşmelerde yapılan kadınların iftar hazırlıkları, çobanların yiyecek beklediğı anlar) ve görüşmeler doğrultusunda, koçerlerin büyük çoğunluğunun dini vecibeleri yerine getirdiğı, ibadetler noktasında ailelerin zorlayıcı olmadığı, kişi ile yaratıcı arasındaki bu bağın her bireyin tercihine kaldığı görüşmelere yansıtılmıştır. Nihayetinde koçerlerin zorlu yaşam koşulları, bir takım ibadetlerin yerine getirilmesini engellediğı gibi çoğunluğunun ibadetler noktasında hassas olduğı, zekât, namaz, oruç gibi ibadetlere ilişkin bağlılığın vurgulandığını belirtmek gerekir.

3.8. Koçerlerde Eğitim ve Sağlığa İlişkin Tespitler

Eğitim düzeyi, bireylerin kültürel sermaye birikimi ve bir meslek sahibi olmasında temel belirleyicilerdendir. Aynı şekilde sağlık olanakları da ortalama yaşam süresi ve yaşam kalitesinde belirleyici olmaktadır. Bu başlık altında koçerlerin eğitime bakışı, eğitim koşulları ve sağlık koşulları irdelenmektedir. Araştırma verilerine bakıldığında koçerlerin genel olarak eğitim seviyelerinin düşük olduğu görülmektedir. Göçebe hayat tarzından kaynaklanan imkânsızlıklar ve kimi ailelerin bu konuyu önemsiz olarak görmesi eğitim düzeylerinin düşük olmasında temel faktörlerdendir. Yılın önemli bir bölümünü göçebe olarak geçirmek, eğitim-öğretim dönemlerinin başlangıç ve sonundaki 4-5 aylık sürede (genel olarak mayıs, haziran, eylül, ekim, kasım ayları) okula devam açısından sorunlar oluşturduğundan çoğu

koçerin eğitim olanaklarından mahrum kalmasına yol açmaktadır. Çocuklar için bu imkânlar mümkün olduğunca sürdürülebilir iken genç ve yaşlılar açısından bu durum neredeyse imkânsız bir hal almıştır. Bu yüzden görüşme yapılan koçerlerin orta yaş ve üzeri olanlarının eğitim seviyesinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bunun yanında eğitim seviyesi düşük ailelere mensup olan bireylerin de eğitim seviyesinin düşük olduğu görülmektedir. Yani anne babanın eğitimsiz olduğu bir denklemde çocuklarının eğitimleri için çaba ya da hassasiyet azalabilmektedir.

“Bizlerin çoğunun eğitimi yoktur. Çocukların ise ancak %20’si okuyor. Örneğin, 10-15 çocuğum arasında okuyan sadece sondaki 4 çocuğumdur. Diğerleri imkânsızlıklardan, yaşam koşullarından dolayı okuyamadı ya da okumak istemedi” (Erkek, 52 yaş, Dudêran).

Çocuklar açısından bir değerlendirme yapılacak olursa Dudêran koçerlerinin bu konuda taşımali eğitim imkânlarından yararlanığı görülmektedir.

“Çocuklarımız burada taşımali eğitim ile okullarına gidip gelmektedirler. Devlet bu konuda elinden geleni yapmaktadır”(Erkek, 28 yaş, Dudêran)

Aynı şekilde Alikı koçerlerinin ise çocukları için Balpınar yakınlarındaki çiftlik evinin kullanıldığı ve okumak isteyenlerin orada yerleşik olarak okula devam ettikleri paylaşılmaktadır.

“Çocuklar arasında okuyanlar eğitimlerini Batmanda sürdürüyor ve okul döneminde çiftlik evinde kalıyorlar. Bizlere yaz aylarında sadece 1-2 ay katılıyorlar. Okula devam etmeyenler ise gördüğümüz gibi gelip hayvanlar önünde çobanlık yapıyorlar. Vallahi yaylaya gelen de gelemeyen de maalesef koçerlikten kopmuş durumdadır. Çocuklarımız hem okumuyor hem de çobanlık yapmıyor. Anne babalar okumadığı için çok fazla çocuklarımızın üzerine düşmüyoruz. Bu durum hem çocukların çoban olmalarını engelliyor hem de okuldan kopuyor. Bizim çocuklarımız çobanlık yapmadığı için bazen 6000-7000 liraya çoban tutuyoruz. Çocuklarımız ne okuyor nede doğru düzgün çoban oluyorlar” (Erkek, 52 yaş, Alikı).

Alikı aşiretine mensup bir koçerin eğitim ile hayvancılık arasında kurmuş olduğu ilişki ise dikkate değerdir.

“Hayvancılığın da yapılabilmesi için eğitim şarttır. Biz klasik olarak bir hayvancılığı sürdürüyoruz. Oysa hayvancılığın eğitimini almış olsa daha verimli bir hayvancılık ortaya çıkar” (Erkek, 40 yaş, Alik).

Eğitim konusunda kız çocuklarının ayrımcılığa uğradığı ve neredeyse tamamının dezavantajlı bir konumda oldukları gözlemlenmektedir. Buna karşın erkek çocuklarının eğitimini devam etmeleri yönünde az da olsa ebeveyn telkinlerinin olduğu söylemlere yansımaktadır. Görüşülen kız çocukları ya da evli kadınlar eğitimdeki bu ayrımcılığı şu sözlerle ifade etmektedir:

“Okuyamadık. Babamız hakkımızı yemiş. Ben okumayı çok istedim ama okutmadılar. Geçen yıllarda da açıktan okuyacağım dedim ama bu sefer de kocam bırakmadı” (Kadın, 36 yaş, Alik).

“Ben okumayı isterdim ama anne ve babam okumamı istemedi. Ben de karşı çıkmadım. Çocuklarımızı ise buraya yakın bir köy okuluna gönderiyoruz. Servisleri var. Biri kızlar için biride erkekler için sadece ilkokulu okuyorlar. Onlara destek oluyoruz ama kendileri okula devam etmek istemiyorlar” (Kadın, 38 yaş, Dûderan)

“Beni ailem okutmak için okula gönderiyor. Okursan seni üniversitelere de göndereceğiz diyorlar. Ama ben hem okulda sıkıldığım için okula devam etmek istemiyorum” (Erkek, 18 yaş, Alik)

“Erkekler okumak isterse her türlü desteği veriyorlar ama kızları okula göndermiyorlar. Hayvanlarla ilgilenmekten, iş gücünden kızlara gereken değer verilmiyor. Mesela ben 8. Sınıfa kadar gittim. Sonra bıraktım. Kısa süre sonra yeniden liseye başlamak istediysem de bana izin verilmedi (üzülerek susuyor...)” (Kadın, 19 yaş, Alik).

Katılımcılara sağlıkla ilgili sıkıntılar yaşadıklarında ne gibi tedbirler aldıklarını geleneksel metodların mı yoksa modern tıp imkânlarından mı yararlandığı şeklindeki sorulara genel olarak cevaben ciddi rahatsızlıklar yaşamadıkları söylemi ağırlıktadır. Doğal ortam ve beslenme biçimlerinin sağlıklı bireyler olmalarını sağlayan esas bileşenler olduğu vurgusu görüşülen koçerlerin büyük çoğunluğu tarafından savunulmaktadır. Hastanelerde tedaviye ihtiyaç duyulduğu zaman

dilimlerinde ise koçerlerin önemli bir kısmı genel sağlık sigortasından bir kısmı ise Bağkur imkânlarından yararlanmak suretiyle sağlık ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

“Bazılarımızın Genel Sağlık Sigortası var, bazılarımızın ise Bağkur’u var. Bir hastalık durumunda hastaneye gidip işlerimizi halledebiliyoruz”(Erkek, 28 yaş, Dudêran)

“Yaylaya gittiğimizde hemen hemen hiç hastalanmıyoruz, çünkü temiz hava ve doğal gıdalardan dolayı, örneğin şehirdekiler 10 defa doktora gidiyorsa biz 1 defa bile gitmiyoruz” (Kadın, 25 yaş, Alikı).

Katılımcıların anlatıları doğrultusunda büyük ölçüde imkânsızlıkların etkisiyle eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu katılımcı profiline olduğu, özellikle kız çocukları noktasında eşitsizlik temelli bir yaklaşımın egemen olduğu, erkek çocuklarının ise ebeveynlerin ilgisizliği ve şartlar dolayısıyla okula karşı isteksiz olduğu sonuçlarına ulaşılmaktadır. Sağlık imkânları noktasında ise koçerlerin kentlerde yaşayanlara nazaran daha az hastalandıklarına dair görüşleri bu bireylerin sağlık açısından ciddi bir rahatsızlık yaşamadığı; nihai olarak koçerlerin sağlık kuruluşlarına çok az başvurduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dudêran ve Alikî aşiretine mensup koçerlerin sosyoekonomik ve kültürel yapısı üzerinden hayat tarzı ve karşılaşabildikleri muhtemel zorlukların irdelendiği bu araştırmada göç etme tarih aralıkları, göç öncesi bulunulan bölgede ne tür hazırlıklar yapıldığı, göçün kaç gün sürdüğü ve eşyaların nasıl taşındığı, dinlenme yerleri, göç anında kişisel ihtiyaçların nasıl giderildiği, yaylak ve kışlak yerlerini neye göre belirlendiği ve buralara hangi yollardan gidildiği, yerleşilen yerlerin özellikleri ve bu bölgelere herhangi bir ücret ödenip ödenmediği gibi sorularla koçer yaşamı değerlendirilmiştir. Bunların yanında Koçerlerin aile yapısı ve evlilik şekilleri, ekonomik faaliyetleri, dini ritüelleri, giyim tarzları, eğitim durumları gibi göstergeler üzerinden sosyoekonomik ve sosyokültürel yapı irdelenmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda, koçer yaşam tarzının yüzyıllardır sürdürülen bir gelenek etrafında şekillendiği görülmüştür. Bu yaşam biçimi, karşılaşılan güçlükler sebebiyle bazı dönemlerde vazgeçilebilecek bir pratik olarak değerlendirildiği gibi aynı zamanda kentsel yaşamın getirebileceği muhtemel zorluklar ve hayvancılığın kentte sürdürülemeyeceği tezinden hareketle, bu yaşam biçiminin sürdürülmesi daha baskın bir tutum olarak belirmektedir. Kuşaklararası farklılıklar, koçer yaşamının devamı ya da sonlandırılması yönünde ayrı düşünce biçimlerini doğurmaktadır. Gençlerin önemli bir bölümü zorlu şartlar sebebiyle koçer yaşam biçiminin sürdürülmesine karşı olumsuz bir tutum benimserken, on yıllardır bu pratikleri deneyimleyen orta yaş üzeri bireyler ise bu pratiklerin sürdürülmesi yönünde bir tutum sergilemektedir. Ancak tüm bu tutum farklılıkları ve birçok zorluğa rağmen koçerlerin hali hazırda kır yaşamını kent yaşamına tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

Yazları Van ve Hakkari yaylalarında, kışları ise Batman kent merkezine yakın kışlak alanlarda yaşamlarını sürdüren Dudêran ve Alikî Aşiretlerine mensup koçerler bu yaşam biçiminin getirdiği birçok zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Göçebe hayatın en önemli zorluklarından biri olarak ulaşım ilk sırada yer almaktadır. Yaylak ve kışlaklar arasında gerçekleştirilen yolculukların çoğunda, koçerlerin karşı karşıya gelmek istemedikleri ancak hayvanların göç güzergâhı olması sebebiyle ekili arazi

yakınlarından geçişlerde arazi sahipleriyle yaşanan sözlü sataşma veya kavgalar, bir çatışma zemini oluşturan durumların başında gelmektedir. Koçerlerin yaşadıkları bir diğer sıkıntı ise yayla yasaklarıdır. Bölgede güvenlik endişesiyle uygulanan yayla yasakları koçerlerin hayvancılığı sürdürebilmeleri önündeki bir diğer engeldir. Yapılan araştırmalar kente yerleşen koçerlerin önemli bir kısmının güvenlik endişesi ve yayla yasaklarından dolayı bu yaşam biçimini terk ettiğini göstermektedir. Yaşanan bu zorluklar Dudêran ve Alikan koçeleri için de zaman zaman kent yaşamına geçiş fikrinin gündeme alınmasına sebep olmaktadır. Gündelik hayatın zorlukları, güvenlik endişesi ve ulaşım olanaklarının sınırlılığı yanında, yerleşik halde bulunan köylülere her yıl değişen miktarda arazi kullanım ücretinin yüksek olması veya yüksek bedeller ödenmesi de koçerlerin karşı karşıya kaldığı bir başka sorun olarak değerlendirilmektedir. Yılın yarısında neredeyse her gün hayvan sırtında yeni bir yere taşınma zorunluluğu, olumsuz iklim şartları, göç yollarında karşılaşılan güçlükler ve bu güçlüklerle mücadelede benimsenen stratejiler, koçerlerin gündelik hayatının birer parçasıdır. Ancak meraların azalması ve çoğu devlet arazisinin köylülerce koçerlere yüksek ücretler karşılığında kiralanması, özgün bir kültürün devamı önündeki en önemli engellerden bazılarıdır.

Araştırma kapsamında görüşülen iki aşirete mensup koçerlerin eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bunun en önemli sebebi, koçerlerin yılın önemli bir kısmında hareket halinde olmasından kaynaklanan okula devam imkânlarının oldukça sınırlı kalmasıdır. Özellikle kız çocukları noktasında eşitsizlik temelli bir yaklaşımın egemen olduğu, erkek çocuklarda ise ebeveynlerinin ilgisizliği ve şartlar dolayısıyla çocukların okula karşı isteksiz olduğu sonuçlarına ulaşılmaktadır. Kız çocukları okumak istedikleri halde çoğu ebeveyn tarafından okula gönderilmemektedir. Elbette eğitimde fırsat eşitliği önem arz etmektedir. Ancak koçerlerin yaşam biçimleri sağlıklı bir şekilde eğitim imkânlarından yararlanmayı zorlaştırmaktadır. Yılın altı ayı yollarda geçtiği takdirde zaten okula devam ile ilgili ciddi problemler baş göstermekte, ebeveynlerin eğitimsizliği ve imkânsızlıklar bir araya geldiğinde eğitim düzeyinin oldukça düşük olması kaçınılmazdır. Yapılan görüşmelerde kız çocuklarının okuma arzusu ve buna karşın erkek çocuklarının eğitimlerine devam etme isteksizliği verilerine ulaşılmıştır.

Hemen hemen her toplumda cinsiyetlerine bağılı olarak erkeğe ve kadına farklı roller yüklenmektedir. Koçerlerde de iş bölümünün büyük oranda cinsiyet odaklı ilerlediğı görölmektedir. Ev işlerinin kadınlar tarafından yapıldığı, ev dışındaki işlerin büyük bir bölümünün ise erkekler tarafından yapıldığı görölmektedir. Genel olarak bakıldığında kırsal alanlarda yaşayan ve geçimini hayvancılıkla sağlayan topluluklarda hayvan sağımı kadınlar tarafından yapılmasına rağmen Alikı ve Dudêran aşiretlerine mensup koçerlerde bu işlevin erkekler tarafından yerine getirildiğı görölmektedir. Genel anlamda bakıldığında ise yaşam koşulları koçerler arasında kolektif anlayışın egemen olmasını zorunlu kılmaktadır.

Koçerlerin aile yapısı incelendiğinde, birbirine sıkı sıkıya bağılı geniş aile tipinin egemen olduğı görölmektedir. Evliliklerde kan bağıının diri tutulması için amcakızı evliliğı yaygındır. Bunun yanında yakın akraba evlilikleri, aşiret dışından biriyle evlenmeye nazaran daha doğru/kabul edilebilir görölmektedir. Evliliklerde üretilen söylem “aileye dışarıdan birinin alınmaması” çerçevesinde şekillenmektedir. Buradaki temel gaye kapalı yapının muhafaza edilmesidir. Bu konudaki temel tezleri ise “*koçer yaşam biçimine uyumun zor olduğı ve bunu ancak yine koçer bir bireyin kaldıracabileceğı*” şeklindedir. Dolayısıyla bireylerden biri evlenme kararı aldıysa önceliğinin akrabalarından biri olması daha doğru/kabul edilebilirdir. Aile veya aşiret dışı evliliklere kolay kolay rıza gösterilmediğı ancak yeni nesille birlikte bu anlayışın da değişmeye başladığı anlaşılmaktadır. Başlık parası, koçerler arasında da büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Başlık genellikle kız kaçırma gibi durumlarda gündeme gelebilmektedir. Böylesi durumlarla karşılaşmamak için koçerler şu ana kadar gerçekleştirilen evliliklerde başlık parası yerine berdel evlilikleri bir çözüm yolu olarak benimsenmiş ancak günümüzde bu anlayıştan da vazgeçildiğı anlaşılmaktadır. Dudêran aşiretine mensup koçerlerde çok eşlilik yaygın iken Alikı aşiretine mensup koçerlerde bu durum pek yaygın değildir. Ebeveynlerin çocuklarının evliliklerinde ise akrabalarla evliliğı öncelikledikleri görölmektedir. Bu anlayış mülkiyetin sonraki nesillere sağlıklı bir şekilde aktarımının da anahtarı olarak görölmektedir.

Koçerlerin geleneksel anlamda benimsedikleri özgün giyim-kuşamın (kısmen orta yaşlı erkek ve kadınlar tarafından sürdürölen şekli hariç olmak üzere) gündelik hayatta neredeyse ortadan kalktığı, kentlerde yaşayanlardan çok farklı bir giyim

tarzlarının olmadığı gözlemlenmiştir. Ancak çok nadir de olsa evli ve bekar kadınlar arasında hala bazı giyim farklılıklarının olduğu gözlemlenmiştir. Dini ibadetlerin gerçekleştirilmesi noktasında her bireyin bağımsız olduğu vurgusu ön plana çıkmakta; ölüm merasimlerinin ise bölgede sürdürüldüğü haliyle koçerler arasında da gerçekleştirilmektedir. Düğünlerin ise genellikle sonbahar aylarında yaşam alanlarında 2-3 gün sürdürülen eğlencelerle gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen koçerlerin yalnızca naylon çadır kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu çadırların büyüklüğü ise ailedeki fert sayısına göre değişebilmektedir. Koçer aileler kendi yaşadıkları çadırları diledikleri gibi bölümlere ayırıp ikili üçlü odalar ve mutfak ile birlikte kullanmaktadır. Çadır malzemeleri dışardan tedarik edilmekte; kadın ve erkeklerin el birliğiyle kurulup toplanmaktadır. Yaylak, kışlak ve yolculuk esnasında kullanılan çadırlar (geçici-kalıcı olma hali) belli açılardan farklılık gösterebilmektedir. Hızlı kurulup toparlanması, mevsim şartlarına uygun olması gibi işlevler çadır malzemesi seçiminde esas alınmaktadır.

Çadırdaki yaşamının bazı avantajlarının yanında çoğu zaman dezavantajları olduğu ifadelerle yansımaktadır. Bu sebeple çadırdaki yaşam genel manada özellikle kadın katılımcılar açısından zorlu bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmektedir. Daha iyi imkânlar olması halinde kent hayatının tercih edilebileceği (özellikle kadın katılımcılar tarafından) ifade edilmektedir.

Ataerkil yapı ve ekonomik faaliyet alanlarının sınırlı olması itibarıyla bu tür bir kararın alınmasında da son söz çoğu zaman ailenin en yaşlı erkek üyelerine aittir. Ancak yaylalarla ilgili kısıtlamalar, meraların az oluşu ve koçerlerin yaşamış oldukları diğer zorluklar artarak devam ettiği takdirde ileriki yıllarda göçebe yaşam tarzını sürdürmeme yönünde kararların alınması da muhtemeldir.

Bölgede koçer aşiretlerin hayat tarzı ve ekonomik faaliyetleri, yaylak ve kışlak temeline dayanan, süt ve süt ürünleri üretiminin amaçlandığı, bunun yanında çıkıntı olarak tabir edilen hayvanların satışına dayanmaktadır. Bölgenin iklim şartları ve bitki örtüsünün etkisiyle küçükbaş hayvancılığı sürdüren koçer aşiretler, hayvanlarından yüksek verim elde edebilme adına her yıl tekrar ettikleri yayla yolculuklarını da serinlik, taze ve yeşil ot türlerinin olduğu yerlere doğru

gerçekleştirmektedirler. Hayvanların iyi beslenmesi daha fazla verim elde edileceğine işaret ettiğinden bu sebeple karların en geç eridiği Doğu Anadolu yaylaları (Van-Hakkari) tercih edilmektedir. Yaylak ve kışlak alanlarda özellikle mandıracılarla işbirliği yapılarak ticari ilişkiler sürdürülmektedir. Hayvan satışları ya bizzat koçerler tarafından ya da kentte güvenilir kasaplar tarafından icra edilmektedir. Bu işlerle genel olarak ailenin en büyük erkek ferdi ilgilenmekte ve kazanç adil bir biçimde bölüşülmektedir. Koçerler zenginliği hayvan sayısı ile eşdeğer görmektedir. Aynı şekilde yaylak ve kışlaklara ödenen kira bedelleri de ailelerin hayvan sayılarına göre paylaştırılmaktadır. Nihayetinde, hayvan sayısındaki farklılıkların koçerler arasında ciddi bir ayrıma sebep olmadığı ve kolektif anlayışın egemen olduğu vurgulanmaktadır.

Koçerlerde aşirete bağlılık, bir nüfuz alanı içine dahil olmakla eş değer görülmektedir. Aşiret liderliği ise daha çok sembolik bir anlam taşımaktadır. Bu sebeple bir aşirete mensubiyet duygusu ve koçerlik güçlü ifadelerle vurgulanmaktadır. Koçerler yılın büyük bir bölümü hareket halinde olduklarından farklı aşiret mensuplarıyla sınırlı da olsa ilişkiler kurmaktadır. Aşiretlerine mensup olan yerleşik ya da göçer olan üyelerle, özellikle düğün ve taziye gibi birliktelik ruhunun ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Ancak aşiret yapısındaki çözülme, koçerlerin de bu bağlarında değişimi beraberinde getirmektedir.

Yüzyıllardır sürdürülen göçebe hayat tarzının, doğa ile iç içe çoğu zaman barışık halde devam eden özgün bir kültür olduğunu ifade etmek gerekir. Hayvancılığın, sosyoekonomik ve sosyokültürel hayatta temel belirleyici olduğu bu hayat tarzı, birçok zorluğu da içinde barındırmaktadır. Zorlu iklim koşulları, yasal engeller, meraların yetersizliği ve her yıl yerleştikleri topraklara ödenen yüzbinlerce lira gibi daha sayılabilecek onca sıkıntıya rağmen bir kültürün devam ettirilmesi koçerler için hayati olduğu kadar yerleşik halde yaşayanlar için de hayatidir. Hayvancılığın bitme noktasına geldiği bir dönemde göçebeliliğin özendirilmesi (en azından birtakım sorunlarında devlet yetkilileriyle muhattap olabilmeleri) ya da karşılaştıkları güçlükler karşısında yetkililerin çözüm arayışları milli kültürün de devamı için elzemdir. Aksi durum koçer aşiretlere mensup bireylerin kent hayatına geçmesini zorunlu kılacak ve hayvancılık daha büyük bir yara alacaktır. Ancak her

türlü sıkıntıya rağmen Koçerler hayata tutunmak için yeni stratejiler belirleyerek bu yolda yürümeye devam etmektedir. Yaylak ve kışlaklar arasında ister yük hayvanları sırtında ister de araçlarla sürdürülen bu yaşam biçimini terk etmek koçerlerin öncelikli hedefleri arasında bulunmamaktadır. Sonuç olarak Batman kent merkezine yakın yerleşim alanlarını kışlak olarak kullanan Dudêran ve Alikî aşiretlerine mensup koçerlerin yüzyıllardır sürdürülen göçebe yaşam pratiklerine sıkı sıkıya bağlı oldukları ve imkânsızlıklar karşısında yeni stratejiler belirleyerek bu pratikleri sürdürmede ısrarcı oldukları söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel Y. (2016), “*Göç Sosyolojisi*”, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akkayan, T. (1979). *Göç ve Değişme*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları.
- Aladağ, C. (1976). *Milli Mesele ve Doğuda Feodalite-Aşiret*, Ankara: Özgürlük Yolu Yayınları.
- Altunışık R. vd. (2012). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, 7. Baskı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Alver, K. (2010). *Siteril Hayatlar*, Ankara: Hece Yayınları.
- Arslantürk, Z. & Amman, T. (2000). *Sosyoloji*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bağlı, M. & Sever, A. (2005). Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (Ailenin) Kurbanlık Edinme Pratiği: Levirat Ve Sororat, Aile Ve Toplum, Yıl:7 Cilt.2 Sayı:9 Ocak-Mart.
- Bal, H.(2011). “*Kent Sosyolojisi*” Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Barth, F. (2001). Kürdistan’da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri, Çev.: Serap Ruken Şengül, Hişyar Özsoy, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Bayhan V. (1997). “Türkiye’de İç göçler ve Anomik Kentleşme”, Toplum ve Göç (İç.), II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, s.178-193.
- Beşikçi, İ. (1992). *Doğu Anadolu’da Göçebe Kürt Aşiretleri*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Biçim, H. (2012). *Zorunlu Göç, Göçebelik ve Kentte Tutunma Tarzları: Batman Pazaryeri Mahallesi Örneği*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.

Biçim, H. (2018). *Aşiretlerin Kente Eklemlenme Tarzı: Batman Örneği*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Botî, Evdila (2011). *Ferhenga Sêrtê*. Siirt Belediyesi Tanıtım Kitapçığı.

Bruinessen, W. , M., (2008). *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çev. Banu Yalkut, Ankara: Özge Yayınları.

Bruinessen, W. , M. , (2013). *Kürtler, Devletler ve Aşiretler*, Aşiretler ve İktidar (iç.) Der.: Faleh A. Jabar & Hosham Dawod, Çev.: Ömer Öğünç, İstanbul : Bilgi Yayınları.

Bruinessen, W. , M. , (2015). *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, Çev. Hakan Yurdakul, İstanbul: İletişim Yayınları.

Büyükcan Ş. (2012). *Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12/1, 563-588.

Büyüköztürk, Ş. vd. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (16. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Dağ, F. (2019). Koçer (Kürt- Göçebe) Kadınlarının Sosyal Konumu: Siirt İli Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
Denker, B. (1959). Güneydoğu Toroslarda Göçebelik (Dr. Wolf Dieter Hütteroth'a göre), Türk Coğrafya Kurumu

Durkheim E. (2013a). *Toplumbilimin Yöntem ve Kuralları*, (Çev.) Özer Ozankaya, Cem Yayınevi.

Durkheim E. (2013 b) *İntihar*, (Çev) Zühre İlkelen, Pozitif yayınları, İstanbul.

Ekici, S. & Tuncel, G. (2015). “*Göç ve İnsan*” Birey ve Toplum, Bahar 2015, Cilt:5, Sayı:9.

Eröz, Mehmet (1991). *Yörükler*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınlarıİstanbul.

Fichter, J. H. (2012). *Sosyoloji Nedir*, Çev.: N. Çelebi, Ankara: Anı Yayınları.

- Fraylıç, D. & Ravling M. (2008). *Türkmen Aşiretleri*, Ankara: Arjantin Yayınları.
- Giddens, A. & Sutton, W. , P. (2018). *Sosyolojide Temel Kavramlar*, Çev. Ali Esgin, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gökalt, Z. , (2013). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Gültekin, M. & Tan, M. (2017). Siirt Dudêran Aşireti: Yapı ve Değişim, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 27 Sayı: 1, s. 187-205
- İbn-i Haldun (2004). Mukaddime 1.Cilt (Çev.), Halil Kendir, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, Ankara
- İçduygu, A. & Ünalın T. (1998). “*Türkiye’de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri*”, Türkiye’de İçgöç (İç.), Haz.: A.İçduygu vd., İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Karadeniz, S. (2012). *Aşiret Sisteminde Dönüşüm-Aşiretin Kentte Aldığı Yeni Şekiller- Batman Örneği*, İnönü Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı, Malatya.
- Kavas, K. R. (2013). Mimariyi “Dokumak”: Anadolu - Batı Toros Göçerlerinde Çevre - Kültür İlişkisi, Bilig, Sayı: 64, s. 231-258.
- Kaya, M. (2015). *Aşiret Modernleşmesi*, İstanbul: Çıra Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2014). Osmanlı’da Toplum Yapısı, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, 2.Baskı , Ankara: İmge Kitabevi.
- Kümbetoğlu, B. (2012) “Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma”, 3. Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Leach, R. E. (2001). *Rewanduz Kürtleri: Toplumsal ve İktisadi Örgütlenme*, Çev. Sinan Birwan, Hişyar Özsoy, Serap Ruken Şengül, İstanbul: Aram Yayınları.

Liang, Z. (2007). “*The Sociology of Migration*”, 21st Century Sociology: A Reference Handbook, California: Sage Publication.

Lindner, R. P. (2000). Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar, Çev.: Müfit Günay, Ankara: İmge Kitabevi.

Merriam, S.B. (2013). Nitel Araştırma, Çev. : Selahattin Turan, 3. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Nikitin, B. (1976). Kürtler, İstanbul: Özgürlük Yolu Yayınları.

Parin, S. (2019). “*Aşiret ve Ağalığın Kent Formları Üzerine Bir Araştırma: Van Kent Merkezi Örneği*”, Türkiye’de Aşiret Tartışmaları (İç.) Ed.: Suvat Parin, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Punch, K. (2011). Sosyal Araştırmalara Giriş, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Orhonlu, C. (1987). Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, İstanbul: Eren Yayıncılık.

Ökten, Ş. (2009). *Aşiret, Akrabalık ve Sosyal Dayanışma: Geleneksel Hayatı Yönetme Biçimi*, Aile ve Toplum Dergisi, 5/8, 99-110.

Özer, A. (2003). *Doğu’da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*, Ankara: Elips Yayınları.

Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Bursa: Ekin Kitabevi.

Sayılır, Ş. (2012). Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XII/1, S. 563-580.

Sucuka D. (2012). *Güneydoğum Derneği’nin Etkinlikleri ve Sonuç Raporları* (1. Baskı), Poyraz Ofset, Ankara.

Tan, A. (2015). Turabidin’den Berriyê’ye: Aşiretler, Dinler, Diller, Kültürler, 5. Baskı, İstanbul: Nûbihar Yayınları.

Tayanç, M. (2016). Göçebelerin Kente Tutunma Biçimleri: Siirt Conkbayır Mahallesi Örneği, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van.

Tekin, F. (2005). *Hakkâri Örneğinde Aşiret, Cemaat ve Akrabalık Örüntülerinin Modernleşme ve Kırsal Çözülme Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Tekin, F. (2014). *Söylem ve Gerçeklik Arasında Aşiret Reisi*, Sosyoloji Divanı, Yıl:2 Sayı:3 Ocak-Haziran.

Tonnies, Ferdinand (2001). *Community and Civil Society* (Edit.), Jose Harris, Cambridge University Press, United Kingdom

Türk Dil Kurumu (2005). Türkçe Sözlük, 10. Baskı, Ankara: Akşam Sanat Okulu Matbaası.

Uluç, V. (2010). *Kürtlerde Sosyal Ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret*, Mukaddime Dergisi, Sayı2.

Uluerler, S. (2019). Doğu'daki Konargöçer Aşiretler Sorununun XIX. Yüzyılda Osmanlı- İran İlişkilerine Etkisi, Türkiye'de Aşiret Tartışmaları (İç.) Ed.: Suvat Parin, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Ulutaş, E. (2016). *Kanaat Önderi Bir Liderlik Fenomenolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap.

Uygun, O. (2008). *İbni Haldun'un Toplum Ve Devlet Kuramı*, İstanbul: Onikilevha Yayınları.

Üner. S. (1972). Nüfus Bilim Sözlüğü, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Yalçın-Heckmann, L. (2012). *Kürtlerde Aşiret Ve Akrabalık İlişkileri*, Çev. Sinan Birwan, Hişyar Özsoy, Serap Ruken Şengül, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yazıcı, M. (2016). *Göçerlerde Toplumsal Yapı ve Çöküş Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26/1, 191-208.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A. (2013). “Devlet, Sınır, Aşiret Nusaybin Örneği” , Hacettepe Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Zafer, C. (2018). Türkiye’de Konargöçer Kültürü, Muhakeme Dergisi/Journal, 1 (2) (2018) 105-115.

Zeki Beg, M. E. (2010). Kürtler ve Kürdistan Tarihi, İstanbul: Nûbihar Yayınları.

EK 1: MÜLAKAT SORULARI

T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Sosyoloji
Anabilim Dalı Başkanlığı

GÖÇER AŞİRETLERİNİN GÜNDELİK HAYATA
TUTUNMA STRATEJİLERİ (BATMAN ÖRNEĞİ)

Mülakat Formu

Tarih:

Görüşmecisi:

Görüşülen Kişi: (Adı, Cinsiyeti, Yaşı, Medeni Durumu, Eğitim Durumu)

Göçer Yaşamla İlgili Bilgiler:

I. Bölüm: Göç Öncesi ve Göç Süreci

- 1) Bağlı olduğunuz aşiret (hangi kolu) nedir?
- 2) Aşiretinizin lideri/reisi kimdir? Aşiret lideri/reisi seçimi sizde nasıl yapılır?
- 3) Göç etme tarihleriniz hangi aralıktadır?
- 4) Göç öncesi bulunduğunuz bölgede ne tür hazırlıklar yaparsınız?
- 5) Göç kaç gün sürüyor ve eşyalar nasıl taşınıyor?
- 6) Göç sürecinde kadına ve erkeğe düşen görevler nelerdir?

- 7) Yazlık ve kışlak yerlerini neye göre belirliyorsunuz? Bu yerler nerededir?
- 8) Yerleşeceğiniz bölgelere herhangi bir ücret ödüyor musunuz? (Evet ise) Kaç lira ödüyorsunuz?

II. Bölüm: Mülkiyet ve Ekonomik Yapı

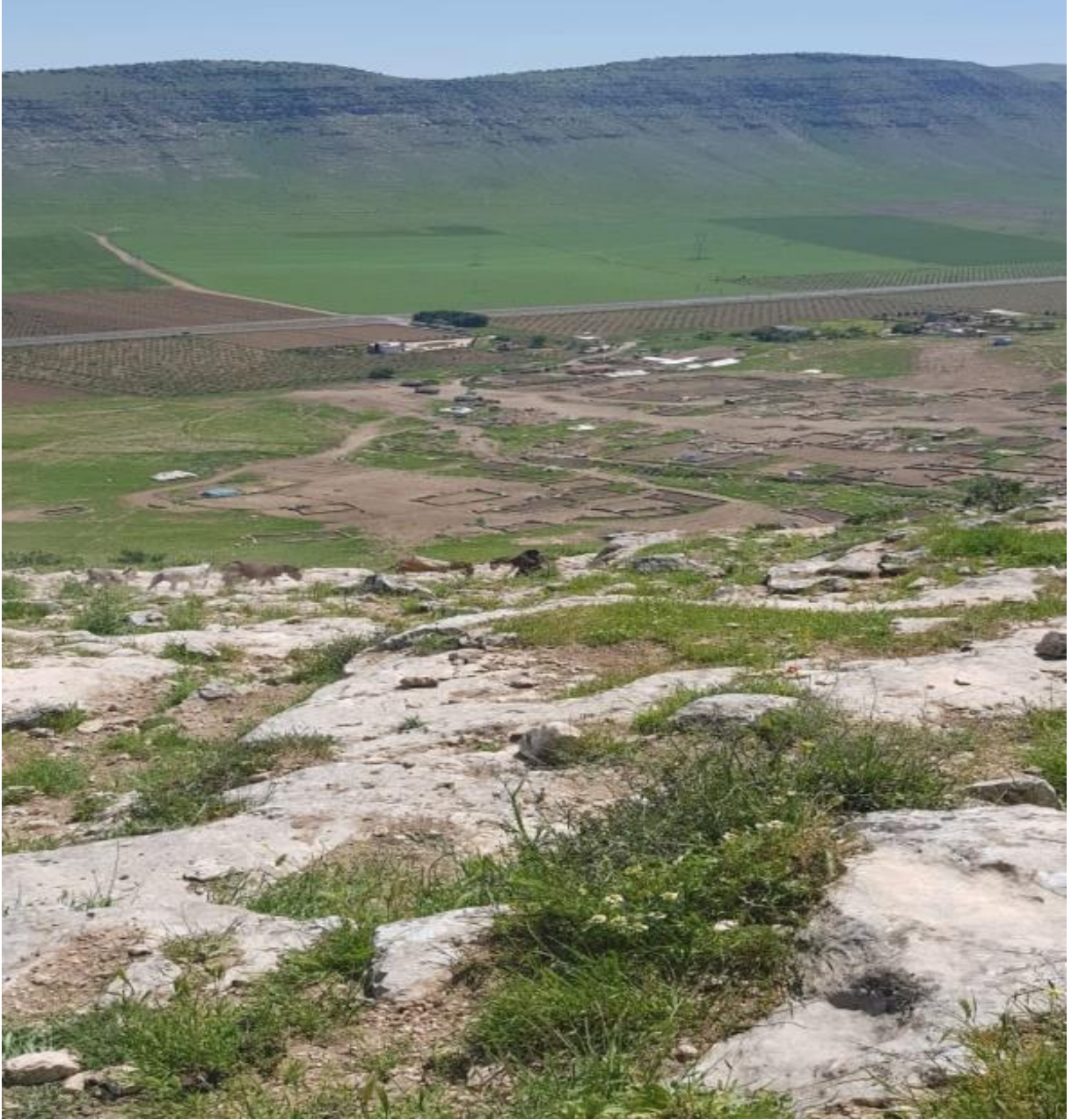
- 9) Kaç çadıra sahipsiniz? Çadırınızın özellikleri nelerdir? (oda sayısı, mutfak, eşyalar vs.)
- 10) Sizce bir çadırın özellikleri (büyüklük-küçüklük, içindeki eşyalar vb.) ne ifade eder ?
- 11) Sizin kaç hayvanınız bulunmaktadır? Hayvanlarınızdan ne tür ürünler elde ediyorsunuz?
- 12) Gelirinizi nasıl elde ediyorsunuz? Hayvan ve hayvansal ürün satma dışında bir geliriniz var mı?
- 13) Herhangi bir toprağa veya mülke sahip misiniz? (ev, araba vb.)

III. Bölüm: Sosyal ve Kültürel Hayat

- 14) Gündelik hayatta kadınlar, erkekler ve çocuklar hangi işlerden sorumludur?
- 15) Kadın ve erkeklerin belirli bir giyim tarzı var mıdır? Bekâr ve evlilerde durum değişir mi?
- 16) Alışveriş ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyorsunuz? Neler alıyorsunuz?
- 17) Evlilikler aşiret içinde mi yapılır? Aşiret dışı evlilikler yapıyor musunuz? Neden?
- 18) Kız isteme/verme şekliniz, düğün ve kına gelenekleriniz hakkında bilgi verir misiniz?

- 19) Diğer aşiretlerle ilişkileriniz nasıldır? (Yakındaki diğer göçer ve köylülerle ilişkiler)
- 20) Akrabalık sizin için ne ifade eder?
- 21) Gelenekleriniz hakkında bilgi verir misiniz?
- 22) Eğitim ihtiyaçlarınızı nasıl gideriyorsunuz? Çocukların eğitim olanakları ve sizin çabalarınızdan bahseder misiniz?
- 23) Sağlık ihtiyaçlarınızı nasıl gideriyorsunuz? İmkân ve sıkıntılardan bahseder misiniz?
- 24) İbadetlerin yerine getirilmesi ve bu hususta yaşadığınız zorluklar hakkında bilgi paylaşır mısınız?
- 25) Göçer kişileri nasıl tanımlarsınız? Sizce göçeri en iyi tanımlayan cümle ne olabilir?
- 26) Şehir hayatında hiç bulundunuz mu?
- 27) Göçer yaşamın zorlukları nelerdir? Baş etme yollarınız nelerdir?
- 28) Göçer yaşamı bırakmayı düşünüyor musunuz? Neden?
- 29) Geleceğe dair beklentileriniz ve kaygılarınız nelerdir?
- 30) Boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?

**EK 2: KOÇERLERİN GÜNDELİK HAYATI VE GÖÇ
YOLCULUKLARINDAN KESİTLER**

FOTOGRAF 1: Yayla Yolculuğu Başlangici- Çadırların Söküldüğü Alan (Dudêran)

FOTOGRAF 2: Yayla Yolculuğu Başlangıcı- Kışlaktan İlk Çıkış Bölgesi (Dudêran)

FOTOGRAF 3: Araçlarla Yayla Yolculuğu Başlangıcı (Alıki)

FOTOGRAF 4: Erkeklerin Süt Sağıımı (Aliki)

FOTOGRAF 5: Koyun Kırpma Sezonundan Bir Kesit (Aliki)

FOTOGRAF 6: Yayladan Kesitler (Aliki)

FOTOGRAF 7: Kışlak Alandan Kesitler- Yaşam Alanı (Dudêran)

FOTOGRAF 8: Kışlak Alandan Kesitler- Tandır (Dudêran)

FOTOGRAF 9: Kışlak Alandan Kesitler- Çoban Dinlenme Alanı (Aliği)

FOTOGRAF 10: Kışlak Alandan Kesitler- Banyo ve Tuvalet (Dudêran)

FOTOGRAF 11: Kışlak Alandan Kesitler- Yaşam Alanı (Alikı)

FOTOGRAF 12: Kışlak Alandan Kesitler- Elektrik Hattına Rağmen Yıllardır Elektriksiz Olan Çadırlar (Alikı)

FOTOGRAF 13: Kışlak Alandan Kesitler- Çadır İçi (Dudêran)

FOTOGRAF 14: Kışlak Alandan Kesitler- Mutfak (Dudêran)

FOTOGRAF 15: Kışlak Alandan Kesitler- Büyük Oda (Dudêran)

Not: Fotoğrafların bir bölümü araştırma süresince araştırmacı tarafından, bir kısmı ise Dudêran ve Alikı koçerleri tarafından çekilmiştir. Tüm katılımcılara paylaştıkları bilgi ve fotoğraflar için ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.